

ז'בוטינסקי, הגדוד העברי וראשית ה'הגנה'

שמואל כץ

רוסיה יצאה למלחמת העולם הראשונה ביולי 1914. לא עלה אז בדעתו של ז'בוטינסקי לצאת מרוסיה, אם כי לא היה ברור לו כיצד יתפרנס בה. ראשי הצבאות של שלוש מדינות לוחמות – קיצ'נר באנגליה, ז'ופר בצרפת ופון מולטקה בגרמניה – השמיעו תחזית קודרת בנוגע למשכה: הם דיברו על 'שנים על שנים'.¹ ז'בוטינסקי קיווה שהמלחמה תהיה קצרה: 'בכל נפשי ובכל מאדתי', כך כתב, 'קווייתי והתפללתי למפלת רוסיה', והוסיף לכך את התקווה הנאיבית: 'אילו בי היה תלוי גורל המלחמה בשבועות האלה, כך הייתי מכריע: שלום מהיר במערב, בלי נוצח ובלוי מנוצה – אבל קודם כל מפלת רוסיה'.²

אלא שנבואות לחוד ופרנסה לחוד. ז'בוטינסקי היה אז בן 34 ולא היה חייב בגיוס. הוא חש כנראה רפיון ידיים כללי, אך ברגע הנכון הופיע הגואל: איש עסקים ושמו יצחק גולדברג, ידיד ותיק מאודסה, ביקר בפטרוגרד וסיפר לז'בוטינסקי שהוא מחפש מישהו שיהיה מוכן לצאת בשליחות עסקית מטעמו להולנד. בן-רגע התעורר ז'בוטינסקי מתרדמתו ועט על ההזדמנות – הולנד, מערב אירופה, חזית מלחמה. כך שינה את כל מהלך חייו.

ז'בוטינסקי עלה על רכבת, נסע למוסקבה ומיד שם פעמיו אל העיתון הליברלי הגדול רוסיקה ויידומוסטי. הוא לא הכיר שם איש, אבל הרי היה מפורסם כסופר בכל רחבי רוסיה, ובלי דין ודברים הסכים העיתון להצעתו: להתמנות לכתב המיוחד של העיתון בחזית המערב ובסביבותיה. וכך, אחרי שקיים את התחייבותו לגולדברג, סייר בשוודיה, בנורווגיה ובפורטוגל וסיקר את הנעשה בהן, ומשם המשיך לחזית ממש – בלגיה וצרפת. תוך כדי מסעיו במערב, שכללו ביקור באנגליה ופגישות עם מנהיגים ציונים, התברר שהדעה הרווחת בין המנהיגים היא שבעניין הציוני 'אין מה לעשות'. 'לדאבון הלב', כתב חיים וייצמן אל שמריהו לוין, שייצג את המשרד הציוני המרכזי בארצות-הברית, 'רשות הדיבור נתונה עכשיו לתותחים'.

1. B. Tuchman, *The Guns of August*, New York 1963, p. 143

2. ז'בוטינסקי, 'סיפור ימי', 'מגילת הגדוד', בתוך: כתבים: אבטוביגורפיה, ירושלים תש"ז, עמ' 94.

סמוך לסוף אוקטובר הגיע ז'בוטינסקי לבורדו, שם, בבוקר של יום סגריר, נודע לו ממודעת קיר שטורקיה נכנסה למלחמה. 'בן לילה אחד', כתב ז'בוטינסקי באוטוביוגרפיה שלו,

שניתי את דעתי ועמדתי הקודמת תכלית שינוי, מאלף עד תיו. החנקתי בלבבי את כל טענותי ותלונותי ביחס למשטר הרוסי, קברתי את כל החשבונות בדבר הסיכויים לשויון-זכויות... הכל מחיתי ומחקתי מלבד העיקר: גורלנו תלוי בשחרור ארץ ישראל מתחת השלטון התורכי, ובשחרור הזה צריכים אנו להשתתף בתור יחידה צבאית עברית.³

לא היה לו כל ספק שטורקיה תובס במלחמתה באנגליה. ההיגיון שבקביעתו לא היה מובן מאליו, כי סוף-סוף טורקיה לא נלחמה לבדה; לצדה נלחמה גרמניה. אך מצד אחר, הרי ז'בוטינסקי עשה שנתיים בשליחות ציונית בטורקיה, והתבונן בחולשת המשטר ובריקבוננו. עתה, עם קביעתו שאכן 'עת לעשות', החליט לסייר בארצות מוסלמיות בצפון אפריקה כדי לברר אם באמת יש סכנה להתפרצות הג'יהאד לאחר שהסולטן קרא למוסלמים בעולם לצאת למלחמת הקודש. הוא ביקר בכל ארצות צפון אפריקה וחקר את הנעשה, ומסקנתו היתה חד-משמעית: אין כל סכנה של מלחמת מצווה.

כך הגיע למצרים, וכאן רצה הגורל שיעשה את הצעדים הראשונים לקראת הקמת גדוד עברי במסגרת הצבא הבריטי. המוני היהודים שגורשו מארץ-ישראל בדצמבר 1914 זימנו לו אפשרות לממש את תכניתו. מצרים היתה אז שטח חסות בריטי, והממשל הבריטי קלט את הפליטים והקים להם שלושה מחנות. מיד צצו בקרב הציבור הזה בעיות רבות, שהבריטים – עם כל רצונם הטוב – לא היו מסוגלים לפתור; בליל שפות, פערים תרבותיים בין אשכנזים וספרדים ושאר מיני פורענויות. ואז הופיע ז'בוטינסקי. הוא עבר מהמלון הנוח בעיר והתיישב במחנה. עד מהרה הפך למארגן, לשופט ובורר. הוא השליט במחנה סדר, שכונה בפי הפליטים 'המשטר הז'בוטינסקאי'.⁴ כאן פגש ז'בוטינסקי את יוסף טרומפלדור, העלה בפניו את רעיון הגדוד, וטרומפלדור 'נדלק'. באספה של דרי המחנה חתמו כמאה איש על נכונותם להתנדב לגדוד עברי שישתתף בשחרור ארץ-ישראל.

ז'בוטינסקי וטרומפלדור התייצבו בראש משלחת לגנרל מקסוול, שפיקד אז על כוח המגן הבריטי במצרים, והעלו לפניו את רעיון הגדוד. פנייתם הושבה ריקם. מקסוול השיב שלא ידוע לו על כוונה לפתוח חזית בארץ-ישראל, אך היתה לו הצעה 'אלטרנטיבית': יחידה של נהגי פרדות שתפעל בגליפולי. הבריטים התכוונו להגיע דרך הדרדנלים לקושטא (איסטנבול), בירת טורקיה, לכבשה, וכך לשים קץ מהיר להשתתפות טורקיה במלחמה.

כל חברי המשלחת התנגדו להצעת הגנרל מקסוול, להוציא טרומפלדור. הוא לעג לדעה כאילו יש בהצעה פחיתות כבוד, ואימץ אותה. הוא והקולונל הבריטי ג'ון הנרי פטרסון הצליחו יחדיו לגייס ארבע מאות וחמישים מתנדבים. בסופו של דבר קיבל הגדוד גם נשק, נלחם וזכה לתהילה, וזו פתחה לפני ז'בוטינסקי דלתות רבות במאבקו למען הגדוד העברי. ז'בוטינסקי עצמו סירב להצטרף, אמר שיחפש 'גנרלים אחרים' ונסע לאיטליה, לפגישה

3. 'סיפור ימי', שם, עמ' 108-109.

4. ד' יודלביץ, 'ז'בו בימי הקמת הלגיון', המשקיף, 30 ביולי 1943.

עם פנחס רוטנברג. רוטנברג היה גולה מרוסיה, שבה היה פעיל בפוליטיקה. עוד לפני שטורקיה הצטרפה למלחמה, הגה רעיון להקמת גדוד עברי שישתתף במלחמה. עתה הגיעו הוא וז'בוטינסקי לידי הסכם לשיתוף פעולה: ז'בוטינסקי יפעל לקידום הרעיון ולגיוס מתנדבים באירופה, ורוטנברג – בארצות-הברית.

ז'בוטינסקי פעל תחילה בפריז. בהמלצת גוסטב אָרווה (Hervé), עיתונאי מפורסם ופרו-ציוני מובהק, נפגש עם שר החוץ, תיאופיל דֶ'לקסה, אבל זה שלל את הרעיון מכול וכול, ועל כן ריכזו ז'בוטינסקי ווייצמן את פעילותם בבריטניה. כאן החל שיתוף הפעולה בינו ובין חיים ווייצמן, שעבד אז ככימאי באוניברסיטה של מנצ'סטר. וייצמן האמין, כמו ז'בוטינסקי, שטורקיה תובס, וקיבל את רעיון הגדוד בהתלהבות, ככוח עזר במסע שלו לגייס תמיכה לשאיפות הציונות. ז'בוטינסקי הביא עמו מפריז ללונדון הישג של ממש: פתיחת דלת לעיתונות הבריטית הגדולה. הוא קיבל מההיסטוריון הצרפתי שארל סניובוס המלצה לווייקהם סטיד, העורך המדיני של הטיימס. סטיד, שעמד מיד על חשיבות רעיון הגדוד בשביל בריטניה, דיווח על כך לג'פרי רובינסון – העורך הראשי של העיתון. רובינסון העביר את המלצתו למשרד המלחמה, ואכן ז'בוטינסקי נתקבל שם לריאיון.

שם ביקשו ממנו תזכיר בכתב, והוא הגישו לראש אגף כוח האדם ('אדיוטנט ג'נרל') של הצבא הבריטי. אפשר שעיקר חשיבותו של התזכיר הוא האזכור, בפתח הדברים, של הבחורים שהתגייסו לחזית בגליפולי. ואמנם, בכל פנייה של ז'בוטינסקי בעניין הגדוד, הצביע על הגוף הקיים כבר – ארבע מאות וחמישים (ולאחר מכן שש מאות) החיילים, נהגי הפרדות. כל סמכות שייחס לעצמו באוזני זרים נשענה על העובדה שהוא גייס את הצעירים לאספה, ואחרי כן הביא את המשלחת לגנרל מקסוול. וכך כתב ז'בוטינסקי בתזכיר:

גדוד יהודי, המסופח לצבא הבריטי, הוקם זה עתה במצרים. הוא מונה 300-400 פליטים מארץ ישראל. בהתגייסם הביעו את התקווה שישתתפו בסופו של דבר בכיבוש של ארץ ישראל.

בהמשך הדברים הסביר את המניעים הרעיוניים והרגשיים שביסוד הצעתו:

אשר לשאלת כיבוש של ארץ-ישראל, מובן הדבר שאין ממשלת בריטניה יכולה לקבל עליה שום התחייבות רשמית בנושא זה. עם זאת, גם מובן הוא שברגע היסטורי זה, שבו כל העמים הנדכאים נלחמים למען האידיאל הלאומי שלהם, מן הדין שירצה הנוער העברי לשפוך את דמו למען תחייתה של ארץ-ישראל – והם מבקשים לעשות זאת תחת הדגל הבריטי, שבעיניהם הוא סמל רב-משמעות. תקווה זו היתה המניע היחיד להקמת היחידה במצרים, וזה יהיה המניע היחיד שיעורר את המתנדבים החדשים להצטרף אליו. די לנו שתדע זאת ממשלת בריטניה, וברי לנו שתמצא את האמצעים לסיפוקו של אידיאליזם מוצדק כל-כך – על-תנאי, כמובן, שהתפתחות המלחמה תביא לידי כיבוש אירופי של ארץ הקודש.⁵

לגבי לכוּח אדם, מנה את שלושת המקורות הפוטנציאליים: (1) סטודנטים, בעיקר נתינים רוסים, בשווייץ, צרפת, אנגליה, איטליה וסקנדינביה. הוא אמד את הפוטנציאל הזה בארבעת אלפים איש; (2) יוצאי רוסיה, שעדיין לא התאזרחו, המרוכזים בעיקר בפריז ובלונדון. הוא אמד את מספר יוצאי הצבא שבהם ב־15 אלף ויותר; (3) יהודים בארצות נייטרליות, בפרט בצפון אמריקה. הוא התחייב שמארגני התכנית יממנו את התעמולה ואת הוצאותיהם של המתנדבים עד לשלב ההפלגה. אפשר להניח שהובטח לו סיוע כספי מהברון רוטשילד, שנפגש עם ז'בוטינסקי בפריז והתלהב מרעיון הגדוד.⁶

ז'בוטינסקי ביקר ברוסיה, אך התברר לו שמעמדו בקהילה התמוטט שם כמעט כליל, מפני שבעלת בריתה של בריטניה במלחמה היתה רוסיה הצארית, מדינת האפליה, הדיכוי והפוגרומים. הציבור היהודי שנא את עצם הרעיון של שיתוף פעולה כלשהו עם רוסיה, וודאי לא התייחס בחיוב לשאיפה שבריטניה תנצח במלחמה. ומלבד זאת, מי אומר שבריטניה תנצח במלחמה? להפך, אין ספק שהניצחון יהיה של גרמניה, ואם ז'בוטינסקי מטיף עכשו למען הקמת גדוד עברי, שבסופו של דבר ישרת את האינטרסים של הצאר הרוסי, הרי הוא ראוי לכל גנאי. ואכן, אף באודסה, עיר הולדתו של ז'בוטינסקי, דובר עליו כעל אויב העם, ומעטים מאוד העזו להזדהות עמו בגלוי.⁷

הוא חזר אפוא ללונדון מדוכדך למדי. בעקבות קבלת הפנים ברוסיה ניחתו עליו מכות נוספות. עקב הדיווחים – החיוביים דווקא – שנפוצו באירופה על היחידה בגליפולי, התפשטה בתנועה הציונית תעמולה נגדית. חיים וייצמן, אשר הביע אמנם אמונה שבריטניה תנצח במלחמה, זכה לתמיכה נרחבת בציבור היהודי באנגליה, אך קמו לו לז'בוטינסקי מתנגדים ואפילו מבזים. רעיון הגדוד דרש יותר מדי, לטעמם. בסופו של דבר, הרי רק לאומה היושבת על אדמתה יש צבא, והנה בא האיש התובעני הזה ודורש 'צבא תחילה' כשאין לנו מדינה אפילו באופק. וייצמן ניסה לעזור לו, אך אפילו כשביקש להציג אותו לפני הרברט סמואל (שהיה אז חבר הממשלה הבריטית וציוני נלהב), הטילו חברי הוועד הפועל הציוני (כלומר ההנהגה הנבחרת) וטו על היזמה הזאת.

ההתנגדות לז'בוטינסקי לבשה ממדים רחבים. הוא הוזמן למושב של הנהלת התנועה בקופנהגן הניטרלית. שלושה מחברי ההנהלה (יחיאל צ'לנוב, ארתור הנטקה וויקטור יעקובסון) ניסו להניא אותו מדרכו 'המסוכנת'. אחד מהם (על פי רשימותיו של ז'בוטינסקי),

הוכיח לי, על יסוד מדעי כלכלה והיסטוריה וסטאטיסטיקה, שלעולם לא תוותר תורכיה על זכויותיה בארץ ישראל. השני הראני, ברור כלוח הכפל באור שמש צהרים, שכבר הובטח נצחון אשכנז על כל החזיתות...⁸

ומאחורי כל אלה, כמובן, ריחף הפחד מפני תגובות חמורות אפשריות מצד הטורקים, אם ייוודע להם שמוקם גדוד יהודי שיילחם בהם, ודווקא בפלשתינה. התוצאה היתה שז'בוטינסקי

6. ז'בוטינסקי, 'סיפור ימי', בתוך: כתבים: אבטוביוגרפיה, עמ' 142.

7. שם, עמ' 148-150.

8. שם, עמ' 144.

יצא מההסתדרות הציונית, ונפתח מסע השמצה נגדו ונגד רעיון הגדוד. אחד הקרבנות של מסע ההשמצה היה עורך עיתון יהודי בקופנהגן - מאיר גרוסמן. העיתון שלו נסגר בלחץ התנועה אחרי שפרסם ריאיון עם ז'בוטינסקי על הגדוד.⁹ גרוסמן לא נרתע, עבר ללונדון, וייסד - עם ז'בוטינסקי - את די טריבונו, עיתון ביידיש שהופץ בקרב הקהילות היהודיות באירופה - להוציא אנגליה! לאחר הופעת הגיליון הראשון אסר הצנזור הבריטי את מכירתו באנגליה, והוא היה - כך טען ז'בוטינסקי - הביטאון היהודי הפרו-בריטי המובהק היחיד שהופץ רק מחוץ לגבולות בריטניה עצמה. והסיבה? פורסמה בו התקפה על האנטישמיות ברוסיה, והלאו רוסיה היתה בעלת בריתה של בריטניה. זו היתה מכה קשה, כי כלי תעמולה זה היה יכול לסייע רבות לגיוס תמיכה ציבורית ואוהדים אף בין הגויים, ובבוא היום - גם של מתנגדים לחיול בגדוד.

דברי שבה היו לז'בוטינסקי רק על וייצמן, שאף כי לא נמנה עם ההנהגה הציונית הנבחרת, כבר החל בעבודתו הדיפלומטית בקרב החוגים הרשמיים והרשמיים-למחצה בבריטניה. בימים ההם התקיים שיתוף פעולה מלא בין וייצמן לז'בוטינסקי, והם אף התגוררו בבית קטן אחד ברובע צ'לסי בלונדון.

נראה שרק עם שובו מרוסיה לאנגליה, באוגוסט 1915, הבין ז'בוטינסקי מה גדולה ומורכבת המטלה שנטל על עצמו. ראשית, התברר לו שאינו מייצג אלא את עצמו וקומץ שותפים לדעתו, ואילו כל נכבדי הקהילה היהודית עוינים אותו, ויש בהם אף כאלה המאשימים אותו בניהול מסע הרסני לעם ישראל. כן מצא שלמעשה פועל נגדו האדם שהיה אז דמות דומיננטית בעם הבריטי: לורד קיצ'נר, שר המלחמה. קיצ'נר, הדמות המרכזית במסד הבריטי, היה נערץ כגיבור לאומי. במחלוקת שפרצה אז בזירה המדינית הבריטית, היה קיצ'נר ראש ה'מעריביים', דהיינו אלה שהאמינו שאין צורך לפתוח 'חזית מזרחית', ושהמלחמה תתנהל עד הסוף (המוצלח, כמובן) במערב אירופה. לדעותיו היתה אמנם אופוזיציה, שטענה כי יש לחפש את ההכרעה דווקא במזרח, אך היתה זו עמדת מיעוט, ונתפסה כחלשה מאוד מול קיצ'נר הכריזמטי והשתלטני. ואם לא היה די בכל זה כדי לגדוש את סאתו של ז'בוטינסקי, היתה לקיצ'נר דעה שלילית מגובשת נגד גדודים 'אקזוטיים' (Fancy Regiments), למשל הוולשים...

מבין ציוני בריטניה ניצבו לצדו של ז'בוטינסקי בפומבי ובהתלהבות רק שני אישים בולטים: ג'וזף קאוואן, נשיא הפדרציה הציונית של אנגליה, וד"ר דוד אידר, לשעבר ממנהיגי ההסתדרות הטריטוריאליסטית של ישראל זנאויל, שחזר לחיק הציונות. על וייצמן, שהיה שקוע בפעילותו הדיפלומטית, כתב ז'בוטינסקי,

לא יעשה שום דבר העלול להקשות או לעכב את פעולתו בכון המטרה הזאת - להקשות ולעכבה על-ידי תמכו בגלוי בתכנית שנאסרה מאת הוועד הפועל הציוני (ושהיא בלתי-פופולארית מאד בקרב ההמון היהודי בלונדון).¹⁰

9. שם, עמ' 145.

10. שם, עמ' 154.

ז'בוטינסקי הסכים שבעצם אין וייצמן יכול לעשות מאומה 'לשינוי האווירה שבה חייתי - יחס כללי של איבה וזעם'. וייצמן התפעל מיכולתו של ז'בוטינסקי לפעול בתנאים אלה, ופעם אמר לו:

אינני מסוגל לעבוד כמוהו באוירת משטמה, בסביבת אנשים הכועסים עלי וגם שונאים אותי. חכוך יום-יומי כזה היה מקלקל את חיי, משתק את שמחת-העבודה שלי. ימתן-נא: עוד יגיע זמן כאשר אוכל לעזור לו בלי ריב, לפי מנהגי אני.¹¹

ומה עם כוח אדם? דווקא בבריטניה ישב ציבור מגובש שלא התנדב לצבא הבריטי - גולים מרוסיה הצארית. רובם ככולם היו חייטים, ודווקא המלחמה היתה להם תקופת שפע: היתה דרישה עצומה למדים. טענותיהם היו פשוטות: הם לא האמינו בציונות ולא האמינו שיוקם גדוד יהודי, ושלטונות אנגליה לא נגעו בהם. כשפתח ז'בוטינסקי, בשנה שלאחר מכן, במסע הסברה פומבי לשכנע את הצעירים הללו להתגייס לגדוד עברי, נתקל בחרפות ובגידופים ובלגלוג. אחד מהם אמר לו:

אדוני, אינך מבין את נשמת ווייטשפל. אתה טוען לפנייהם שאת זה הם צריכים לעשות 'בתור יהודים', ואת זה 'בתור אנגלים', ואת זה 'בתור בני אדם'. כולו פטפוט. אנהנו איננו יהודים; איננו אנגלים; גם בני-אדם איננו. מה אנו? חייטים.¹²

העובדה שהם לא היו המשתמטים היחידים מן השירות הצבאי עדיין גוננה עליהם מפני כוון של הציבור. ב־1915 עדיין היה הצבא הבריטי צבא של מתנדבים, והרבה צעירים מאורחי בריטניה השתמשו גם הם. אבל הטבח הנורא בחזית המערבית נמשך עד בלי די; רשימות ארוכות של חללים ניבטו בכל יום מן העיתונים; ורחשי התביעה הציבורית לשירות חובה נשמעו עכשיו בפירוש. ברור היה לז'בוטינסקי שהתפרצות קמה נגד הזרים שלא אכפת להם לא תאחר עוד לבוא. אף על פי כן לא זוו הבריות באיסט-אנד משלוותם. 'כזה', כתב, 'היה מעין החומר האנושי עליו בניתי את תכניתי'.¹³

הנה כי כן הוגפו כל הדלתות בפניו. כל עובדה הנראית לעין העידה כי אפסה תקווה למאבק שלו. הוא מודה כי ידע 'הרבה רגעים של ייאוש'. ועם זאת, שוב, ראה מעבר לעובדות שעל פני השטח, התגבר על מצבי רוח של פקפוק, ולאחר כל עיון וניפוי של נתונים הגיע לאותן מסקנות. הללו בוטות היו ונוסחו בפשטות. קיצ'נר טועה: בריטניה תיאלץ להילחם בחזית ארץ-ישראל; והלגיון היהודי לא רק אינו רעיון 'בטלני', אלא הוא כורה שאין מנוס ממנו. ממשלת בריטניה תהיה חייבת להקימו מפני שדעת הקהל תדרוש במפגיע את גיוסו של האיסט-אנד - ורק גדוד יהודי לארץ-ישראל יאפשר לבצע את הגיוס בלי שערוריה ציבורית. הציונים טועים. גם הם זקוקים ללגיון, כך גרס, ויעוד יגיע יום

11. שם.

12. שם, עמ' 156.

13. שם, עמ' 157.

שירוצו לווייטשפל למחות כפיים לתהלוכתו.¹⁴ וגם וייטצ'פל טועה: ברי היה לו שבקרוב יגעו בה, ויעוד יודו לי על שזכו לכל הפחות להקריב בעד ענין יהודי.¹⁵ וכך, על פי קו היגיון זה, חידש את המערכה – לשבור כך או אחרת את התנגדות משרד המלחמה. לפי בקשתו, שלח משרד החוץ הרוסי המלצה לשגריר הרוסי בלונדון, וזה הביא את ז'בוטינסקי לפגישה עם ארתור הנדרסון, מנהיג מפלגת הלייבור. במכתבו לז'בוטינסקי הביע הנדרסון תמיכה, ולא עוד אלא ביקש מעמיתו קיצ'נר שימנה את אחד מאנשי המטה שלו להיפגש עם ז'בוטינסקי ולקבל ממנו הסבר מפורט. ז'בוטינסקי קיבל תגובה מיידית: מייג'ר קאסגריין ביקש ממנו את תכניתו בכתב. לאחר שקיבל אותה, העבירה לממונים עליו בלוויית הערה משלו: 'דיברתי עם מר ז'בוטינסקי ונראה לי שהצעתו מעשית בהחלט...', אך תוצאות לא היו.

סוף־סוף, נוכח הטבח המזוויע בחזית המערבית והלחץ הגובר מצד הציבור, החליטה הממשלה על גיוס חובה נרחב לצבא. ה'רוסים' היו עכשיו הציבור היחיד באוכלוסייה שבלט לעין בכך שאינו נלחם, ואינו מתכונן כלל להילחם. מאמצי השכנוע מצד ז'בוטינסקי והאנשים המעטים שסייעו לו למשוך אליהם אנשים מבין תושבי רובע וייטצ'פל בלונדון, שם התגוררו רוב הגולים מרוסיה, נחלו הצלחה דלה מאוד. אבל עכשיו הסתמנה כבר תגובה בולטת מצד האוכלוסייה המקומית, כשרבים מהם מבכים את מותו של בן או אח או אב, בזמן שה'רוסקי'ס' האלה נהנים מכל העולמות. הטינה שהעמיקה והפכה לשנאה מצאה לה עכשיו ביטוי לא רק בכתים ובבתי המרוח, אלא גם במאמרים חריפים בעיתונות המקומית. התגובה של ז'בוטינסקי הייתה: לתקוף את ז'בוטינסקי, שהשחיר את תדמיתם בתעמולה שלו שהיהודים יתנדבו לצבא (ויתגייסו ללגיון יהודי!).

עכשיו, כשהבעיה נעשתה גלויה וציבורית, הצטרפה לאויבי הגדוד קבוצה חדשה: המתבוללים. הם היו אמנם מיעוט, אך בזכות עושרם והעמדות המכובדות הרבות שתפסו בחיים הציבוריים בבריטניה, עשו רושם שהם מייצגים את הקהילה היהודית. אחד ממנהיגיהם, אדווין מונטגיו, היה פוליטיקאי בכיר ואף שר (בממשלה בראשות הרברט אסקווית), וניהל מערכה של ממש נגד הציונות. הטיעון המרכזי שלו היה שהיהודים אינם אומה, אלא דת בלבד. החשש העיקרי שלו היה שכל תופעה של לאומיות יהודית תערער את מעמדו כאנגלי 'אמתי ומושלם'. עצם הרעיון של צבא יהודי דחף אותו להשתוללות של התכחשויות. הוא וחבריו היו עתידים למלא תפקיד הרסני מרכזי במאבק נגד הכרה במטרות הציונות. הם תקפו אפוא את ז'בוטינסקי בחמת זעם, ואף ניסו לאגף אותו ולהקים בעצמם ועד שקרא לרוסים לגמול למדינה שהעניקה להם מקלט ולהתגייס לצבא הבריטי. אך גם הם נחלו כישלון מוחלט: איש לא נענה.

בינתיים המשיך ז'בוטינסקי להרחיב את קשריו, אבל דומה היה שאינו משיג דבר. בינואר 1916 הגיע קולונל פטרסון ללונדון, לחופשת מחלה, ומסר לז'בוטינסקי דין וחשבון נלהב

14. שם, עמ' 158.

15. שם.

על גודו נהגי הפרדות. החיילים בגדוד היו לוחמים, כמו חיילים רגליים סדירים, וסבלו אבדות בהתאם. פטרסון ארגן משלוח תגבורות ממצרים. טרומפלדור, סגנו, אמר פטרסון, הוא האדם האמיץ ביותר שפגש מעולם.

לפטרסון היו קשרים משלו 'בחלונות הגבוהים', ואחד מהם היה ליאופולד אמרי, חבר הפרלמנט ששירת בעבר במטה הכללי של הצבא. פטרסון הציג אפוא את ז'בוטינסקי לפני אמרי, וזה סיפר לו על הגדוד העברי. אמרי הביע מיד את נכונותו לעזור. הוא כתב ללורד רוברט ססיל, תת־שר החוץ, והסביר את ההשפעה הפוטנציאלית שתהיה לגדוד עברי על יהדות העולם, שבדרך כלל נטתה לתמוך בגרמניה בגלל שנאתה לרוסיה הצארית. אמרי קיבל את דעתו של ז'בוטינסקי שניתן להתגבר על שנאה גדולה זו רק בעזרת אהבה גדולה – אהבה לעם ישראל ואהבת ארץ־ישראל.

ססיל נפגש עם פטרסון, שגם חיזק את טיעונו במכתב. ססיל הבטיח לפטרסון את תמיכת משרד החוץ, אבל עמד על כך שהמשרד לא יוכל לעשות דבר בלי הסכמת משרד המלחמה. 'להכריח' את קיצ'נר – לא ראה ססיל סיכוי. הדלת ננעלה אפוא פעם נוספת. באמצעות עיתונאים ידידותיים ששירתו במשרד לתעמולה פוליטית ('משרד ההסברה') קיים ז'בוטינסקי שיחה ממושכת עם השר, לורד ניוטון. ניוטון חקר אותו וערב, נראה משתכנע, אבל בסופו של דבר נשאר עם הפזמון: קיצ'נר מתנגד. ז'בוטינסקי העלה הצעה שעשויה היתה להתגבר על התנגדותו של קיצ'נר. מאחר שגודו נהגי הפרדות משרת כבר ממילא במסגרת הצבא הבריטי, כך טען, צריך פשוט להגדיל אותו כדי שיהיה 'לגיון יהודי', שבסיסו במצרים. כך לא ייקבע שום עיקרון חדש. משרד המלחמה השיב באדיבות כי גודו נהגי הפרדות מתפקד יפה מאוד כפי שהוא, וכך יישאר.

ז'בוטינסקי, שמדרך הטבע היה קרוב לייאוש, בחן מחדש את התזה שלו, והגיע למסקנה שההיגיון שלו צריך לנצח כנגד כל הסיכויים – ציונים, מתבוללים, 'החייתים' – וגם משרד המלחמה. הוא המשיך בסבלנות לרקום קשרים חדשים ולגייס תומכים חדשים. עם אלה שעזרו לו נמנו שניים מחשובי העיתונאים האנגלים – ויקהם סטיד, תומכו הוותיק, מהטיימס, וכן ס"פ סקוט, עורך המנצ'סטר גרדיאן הליברלי, שגויס על ידי וייצמן למען הצהרה פרו־ציונית; ליאופולד גרינברג, העורך הציוני ההרצלאי הנודע של הג'ואיש כרוניקל, חש שהקשיים סביב התכנית של ז'בוטינסקי גדולים מכדי לנצח, אבל בנדיבותו פתח לפניו את שערי העיתון.

הגורל מילא עכשיו תפקיד משלו. לורד קיצ'נר מת. אניית המלחמה 'המפשר', שבה הפליג לרוסיה, טורפדה וטבעה (ביוני 1916). לויד ג'ורג', מנהיג המפלגה הליברלית, נתמנה לשר המלחמה. וייצמן וז'בוטינסקי התייעצו מיד, והחליטו שהשעה כשרה לנקוט גישה חדשה כלפי משרד המלחמה – למען גודו עברי. אבל הם נחפזו מדי. כל הפקידים הבכירים במשרד הוסיפו לדבוק בהשקפתו של קיצ'נר, והם לא התכוונו לשנות את עצתם לשר החדש. ז'בוטינסקי המשיך בשלו, וביקש מידיד חדש ג'וזף קינג, חבר הפרלמנט, לפנות אל לורד דארבי, סגן שר המלחמה, אבל דארבי לא קיבל את טענתו של קינג שהנסיבות השתנו. ואז התרחשה פרשה מרגשת חדשה. שבועיים אחרי מותו של קיצ'נר, ב־29 ביוני 1916,

הודיע הרברט סמואל, שנתמנה לשר הפנים, כי כל האזרחים הרוסים בגיל גיוס שלא יתנדבו לשירות צבאי עד 30 בספטמבר יישלחו בחזרה לרוסיה. באיסט-אנד של לונדון נתקבלה ההודעה בהרגשת רווחה, ואפילו בשמחה מסוימת, אבל בכל מקום אחר – בגל גדול של ביקורת קשה. כיצד יכול משהו לחשוב בכלל על גירוש פליטים מרוסיה בחזרה למשטר הדיכוי שממנו ברחו, אל הגיהנום הצליחו להימלט? והאדם שאחראי לכך הוא עצמו יהודי! לורד פארמור, חבר בית הלורדים, הכריז: 'אילו הייתי יהודי, הייתי מעדיף שיכרתו את ידי הימנית!'

סמואל נשאר בשלו, המשיך לפנות לרוסים שיתנדבו, ונכשל כישלון חרוץ. הגיואישי כרוניקל הציע שז'בוטינסקי יתבקש ליטול חלק במערכה של סמואל. ז'בוטינסקי הגיב במכתב ראוי לציון:

אני משוכנע שהצורה היחידה שבה צריכים המהגרים היהודים לשרת היא לגיון יהודי בעל שם יהודי ותחום שירות מיוחד: אנגליה, מצרים, ובסופו של דבר ארץ-ישראל. אם יקום לגיון זה, כמו שאני מקווה, אעשה את חובתי בכך שאתגייס אליו בעצמי ואנסה לשכנע אחרים שיתגייסו. אבל אינני הוגה כל אהדה לצורה המוצעת עכשיו לשירות מפורז.¹⁶

במכתב זה, שהתפרסם גם בגיואישי כרוניקל, שגה ז'בוטינסקי שגיאה חמורה. לא היה שום צורך בולט לעין שהוא יתגייס. הוא היה עדיין בעיצומו של מאבק פוליטי בעל חשיבות ממדרגה ראשונה. מדוע הוא חשב שאחרי שיוקם גדוד עברי לא יהיה עוד צורך לפחות בדובר פוליטי? ייתכן, ואפילו מתקבל על הדעת, שז'בוטינסקי היה מודע לשיקול הזה, אבל הוא היה נתון ללחצים כבדים. הלמות התופים של האופוזיציה בבריטניה והשמצות בעיתונות היהודית באמריקה נמשכו ללא הפוגה, בעיקר התקפות אישיות גסות. הוא, ז'בוטינסקי, טורח ועמל בניסיונותיו להבטיח שצעירים יהודים יישלחו למלחמה ולמוות, והוא עצמו יושב לו לבטח בביתו. הוא ישים אפוא קץ להלעזות האלה ויתגייס.

אחרי כמה שבועות של ביקורת הסיר סמואל בשקט את האיום שלו, והמשיך לחפש שיטות לשכנוע הגיוני, אך ללא הועיל. ואז החליט ז'בוטינסקי, אחרי התייעצות עם דוד אידר וג'וזף קאוואן, לפתוח במערכה ציבורית. הם יוציאו לאור לניסיון עיתון יומי בידיש, אונזער טריבונע (בכספים שגייס קאוואן, איש העסקים). העורך יהיה מאיר גרוסמן. המשימה הראשונה של העיתון תהיה להפיץ את נוסח העצומה שתוגש לממשלה, שהיה פשוט למדי:

אם ייווסד גדוד עברי המוקדש אך ורק לשתי מטרות אלה – שמירת אנגליה וכיבוש ארץ-ישראל, אז אני החתום מטה מתחייב להספת לגדוד הזה.¹⁷

מיד לאחר הופעת העיתון ברחובות האיסט-אנד נפגש סמואל עם ז'בוטינסקי ושאל אם משרד הפנים יכול לעזור בדרך כלשהי. 'רק בצורה אחת תוכלו לעזור', אמר ז'בוטינסקי:

¹⁶ . *Jewish Chronicle*, 21 July 1916

¹⁷ . ז'בוטינסקי, 'סיפור ימי', בתוך: כתבים: אבטוביוגרפיה, עמ' 178.

בהצהרה רשמית, שאם נאסוף את אלף החתימות – הגדוד יווסד: אבל גדוד עברי, ורק לתפקידי Home and Heim [בית ומולדת]. (אם תעשו זאת, אני ערב להצלחה. אם לא תעשו – לא אסתיר את חששותי: צרי-העיץ יאמרו, שכל פעולתנו אינה אלא מלכות; שאנו רוצים, בפשטות, לצוד בשביל הממשלה את שמותיהם של היהודים המתנדבים, ואחר כך יתפסו אותם, יפזרום בבאטאליונים האנגליים וישלחו אל הטבח בפלאנדריה...)¹⁸

הצהרה מעין זו מצריכה החלטת קבינט, אמר סמואל. יתר על כן, הרבה יהודים, ובפרט הציונים, מתנגדים לגדוד עברי. הוא שאל אם יוכל לעזור בדרך אחרת. תשובתו של ז'בוטינסקי היתה, לדבריו, 'גאה, אבל בלתי-מעשית'. כמעט ודאי הוא שכל התפתחות המערכה היתה שונה בתכלית אילו ביקש סמואל דבר אחד: הגנה לאספות הפומביות שלו. התוצאה היתה פורענות גמורה. האפוזיציה ארגנה מסע הפרעות משלה. האספה הראשונה עברה בשקט, אך לזמן האספה השנייה 'כבר גילו את כל עמקה ואת כל תמימותה של אצילות-הרוח שלנו', כתב ז'בוטינסקי בזיכרונותיו.¹⁹ הוקם רעש שפשוט השתיק את הנואמים – מאיר גרוסמן וז'בוטינסקי.

בדין וחשבון ששלח לסמואל – ולארתור הנדרסון, חבר הקבינט איש הלייבור, שהביע כבר קודם אהדה לרעיון הלגיון – עמד ז'בוטינסקי על דעתו שרוב הקהל היה מוכן להטות אוזן לו ולעמיתיו, ואילו היו השוטרים בהישג יד ואילו נענו לבקשתו והשליכו החוצה את שלושים המפריעים הידועים שהלכו אחריו מאספה לאספה, כי אז היו משיבים את השקט על כנו. אולם בעקבות ההפרעות באה אלימות. ז'בוטינסקי וגרוסמן הותקפו במקלות, ומרה היתה אחריתם לולא סבבה אותם 'פלוגת מגינים' מתוך הקהל. או-אז התערבה המשטרה, אך הם הוציאו מן האולם את כולם, לרבות ז'בוטינסקי וגרוסמן. לדברי הדוח המשטרי, עקב אחריהם המון מאיים עוד מרחק-מה בלבה של לונדון.

התוצאות המעשיות של מסע התעמולה, שנמשך ארבעה שבועות, היו בטלות בשישים: נאספו שלוש מאות חתימות. כעבור שנים זכר ז'בוטינסקי שאותו חודש היה 'בוודאי הזיכרון הקשה ביותר' בכל ימי חייו. כשבא לסכם כעבור זמן רבות מצרותיו, במאמרו 'מה אומרת מכונת הכתיבה?', כתב:

האם זוכר אתה את ברד האבנים שקידם את פניך ברחוב, את פניהם המוכים של קומץ הידידים שהגנו עליך מפני חמת-הזעם של שנאה פרועה? והאם אתה זוכר ששום ציוני מכובד לא היה מוכן לדבר אליך?²⁰

אף על פי כן, כאשר כתב ז'בוטינסקי כעבור שנים, יצא להגנתם של יהודי האיסט-אנד:

כיצד יכלו להאמין כי הדרך שהוצעה על-ידינו היא דרך אפשרית? מצדדים מרובים, וביחוד מן הצד הציוני הרשמי (צר לי זאת, אבל חובתי היא לומר), לחשו באזניהם שאנו

18. שם, עמ' 179.

19. שם, עמ' 180.

20. מאמענט (ורשה), 11.11.1932.

רק משטים גם בנו וגם בציבור, שהממשלה לא תסכים אף פעם ובשום פנים ואופן להקים גדוד מיוחד, ושכל העניין... יסתיים במלכודת. מצד הממשלה לא זכתה תכניתנו לשום סעד ותמיכה. ברור שעל קרקע זה של חשדנות וספקות לא קשה היה עוד לכנופיה של חוליגאנים ליצור מצב־רוח של בהלה, להביא מורך בלב כל אדם שניסה לעיין ברצינות ולהתעמק בהצעותינו, על־ידי הכרזה שהוא בוגד, שהוא עוזר למשוך בעורמה את אָחיו 'לא לארץ־ישראל אלא לוֹרדן'.²¹

ב־26 באוקטובר הודיע ז'בוטינסקי לסמואל במכתב שמסע ההסברה שלו נכשל ושהעיתון נסגר בגלל מחסור באמצעים. הוא הבטיח לו שהוא וידידיו מתכוונים להמשיך במאמץ שלהם באיסט־אנד. הוא התנחם בלקח שלמד: בכל מערכה לעתיד לבוא ידאג לכך שלא ישלימו עם הפרעות אלימות.

החבר היחיד בקבוצה שלא יכול להמשיך היה, כמובן, מאיר גרוסמן. הוא הרי עזב את משרתו הנוחה והמכניסה בעיתון בקופנהגן ונענה לקריאתו של ז'בוטינסקי בלי שהובטח לו תגמול כלשהו. עכשיו לא היה לו כמעט מה לעשות בלונדון; והוא חזר לקופנהגן. אויבי תכניתו של ז'בוטינסקי ודאי שמחו על כך שלא הצליח 'לספק את הסחורה', אך הדבר לא ריפה את ידי ידידיו. תומכיו הבריטים, שְׁעָרִים היו לחומרת הקשיים במסע גיוס כלשהו, הבינו על נקלה כי חוסר ניסיון בשטח זה הוא שהכשיל אותו בעיקר. אחד מיריביו הידידותיים באיסט־אנד הסביר לו:

אדוני, אינך יודע לסדר מפעלים כאלה. צריך היית לדרוש מסמואל ידיך, קודם־כול, שישלח איזה לורד או מצביא לשבת־ראש בכל אסיפות־הפומבי שלכם וסביבו תריסר בארונטים ובישופים וגבירות עדינות, ומאה חיילים מפורזים בקהל פה ושם: כך נהוג אצל הגויים במפעלי הגיוס שלהם, ואז הכול בשקט ובסדר יעבור. שנית, צריך היה לדרוש מידיך סמואל שאת כרוזים ידפיסו על חשבון הממשלה, לאמור עשרות אלפים – ולא מאות אחדות, תעמולה ננסית של קבצנים.

ולפתע, כרעם ביום בהיר, נתברכה תכניתו של ז'בוטינסקי בהבטחה לחיים חדשים. בדיוק חודש ימים אחרי המפלה באיסט־אנד הגיעו ללונדון מאה ועשרים מאנשי גדוד נהגי הפרדות. השירות שלהם בגליפולי הסתיים עם הכישלון הטרגי של המערכה הבריטית, והיחידה הוחזרה לאלכסנדריה. מאה ועשרים חיילים אלה התנדבו שם שנית לשרת בצבא הבריטי, ולכן הגיעו ללונדון, כשהם ממתנים להצבה ליחידה חדשה.

הצעד הראשון של ז'בוטינסקי היה להבטיח שהם יישארו יחד; הרי ייתכן מאוד שהצבא יחליט אחרת. הוא הודיע אפוא מיד לקולונל פטרסון, שבא ללונדון ללא דיחוי; גם אמרי, אחרי צירופו לחבורה על ידי פטרסון וז'בוטינסקי, נעשה תומך נלהב לא רק של רעיון הגדוד העברי אלא גם של מאבקו הפוליטי של וייצמן. עכשיו הפעיל אמרי את השפעתו יחד עם פטרסון כדי למנוע את פיזור הבחורים מגדוד נהגי הפרדות. הם הצליחו ביחס למחציתם:

21. בחזית המערבית באירופה. ז'בוטינסקי, 'סיפור ימי', בתוך: כתבים: אבטוביוגרפיה, עמ' 181-182.

שישים מהאנשים אכן פוזרו ביחידות שונות, אבל שישים סופחו לרג'ימנט הקלעים המלכותי הלונדוני ה-20.

אמרי היה נרגש: הנה התחלה של ממש. הוא אמר לז'בוטינסקי: 'אם ידע אדוני להשתמש בגרעין הזה, הגשמת תכניתו בטוחה. יש מצב רוח מתאים בציבור וגם בחוגי הממשלה'.²² רצה הגורל, ובדיוק במועד זה קיבל אמרי מינוי חשוב: ממשלת אסקווית נפלה (דצמבר 1916), לוי ג'ורג' נעשה ראש ממשלה, ואמרי היה לחבר מזכירות הקבינט החדש. ההשגחה העליונה הביאה גם לכך שאישיות חשובה נוספת 'הצטרפה' למחנה הגדוד העברי. סר רונלד גרהאם הוחזר ממצרים למשרד החוץ. הוא היה סקוטי פיקח, שז'בוטינסקי העלה לפניו בקהיר את ההצעה להקים גדוד עברי, והיה עתיד למלא, ממרום מעמדו במשרד החוץ, תפקיד חשוב הן במאבק זה והן בקידום מאמציו של וייצמן להשגת הצהרה בריטית. הסיכויים השתנו לפתע מן הקצה אל הקצה. לוי ג'ורג' צידד תמיד בכל מאורו ב'חזית מזרחית', כמפתח לניצחון, והתברר שהיתה התקדמות בכיוון זה גם בימי כהונתו של אסקווית. בכורח הנסיבות, התקדמו הכוחות הבריטיים ביבשה, בחצי האי סיני, במסגרת פעולות הגנתיות מסוימות. לוי ג'ורג' לא המתין. הורה למפקד העליון של הכוחות הבריטיים להתקדם, ובתוך חודש, אחרי כיבושן של אל-עריש ורפיח, נפתחה הדרך למערכה בארץ-ישראל.

הזמן, החליט ז'בוטינסקי, בָּשָׁל למפנה דיפלומטי חדש. ב-23 בינואר 1917, בעצה אחת עם אמרי, ניסח עם טרומפלדור הצעה מפורטת ושלה אותה לחברי קבינט המלחמה – אל לורד דארבי (שר המלחמה החדש), אל ארתור בלפור (שר החוץ), ואל גנרל סר אוקלנד גדס (Geddes), הממונה על הגיוס.

בעצת אמרי שלח ז'בוטינסקי את התזכיר לראש הממשלה עצמו. הוא עבר על הטיוטה מראש, וב-24 בינואר 1917 שלח רשימה מפורטת של תיקונים. הוא הציע לז'בוטינסקי לתאר את הקמתו וקורותיו של גדוד נהגי הפרדות ולציין את 'הערכת השלטונות הצבאיים להתלהבותו, משמעתו הטובה ועמידתו האיתנה תחת אש'. הוא גם הציע שיספר ז'בוטינסקי איך נשא ונתן עם משרד החוץ ומשרד המלחמה; שנמצא למד כי משרד החוץ הוגה מידה של אהדה לרעיון בשים לב לרישומו הפוליטי הפוטנציאלי באמריקה; אלא שמשרד המלחמה דוחה אותו. הוא גם הציע לז'בוטינסקי להזכיר את כישלון היוזמה הפרטית שלו באיסט-אנד בלונדון. אמרי הציע בעדינות לנקוט לשון עקיפה יותר בתזכיר המדיני הרגיש:

אני סבור כי הצורה שבה שרבבת את הרמז לשאיפות הציוניות עלול להפחיד מעט את משרד החוץ מהיותו מפורש מדי בצורתו. אני הייתי מציע שלא תזכיר זאת שם, ותוסיף משפט מיוחד שבו תרמז שמסע-הגיוס יוכל לזכות בהצלחה גדולה במיוחד אם יוכלו השלטונות, במתן ההיתר להקמת הג'יס, לנקוט לשון שבלי לקשור את ממשלת בריטניה לצורה מסוימת של הסדר מדיני לגבי עתידה של ארץ-ישראל, תהיה נוחה לשאיפות הציוניות.²³

²² שם, עמ' 184.

²³ PRO CAB/24/9/253 - Proposed Corps for Service in Egypt

אמרי ידע, כמוהו כז'בוטינסקי, שבין כך ובין כך לא יהיה לאף אחד מחברי הממשלה שום ספק אשר למניע הפוליטי של ז'בוטינסקי. הוא קיבל את הצעותיו של אמרי ללא סייג והכליל אותן בתזכיר. במכתב הלוואי אל לוי ג'ורג' מ-27 בינואר, שעליו חתמו טרומפלדור וז'בוטינסקי, הטעומו כי החליטו לחדש את ההצעה בעקבות פתיחתה של ההתקפה הבריטית בארץ-ישראל ובשים לב לעובדה ששאלת גיוסם של היהודים הזרים עדיין לא נפתרה. הם סיימו בנימה אישית:

נוטלים אנו רשות לעצמנו להוסיף כי בשיגור התזכיר הזה אליך מבקשים אנו לפנות לא רק אל ראש-הממשלה אלא גם אל איש היודע, מכוח מוצאו ומכוח נסיון המאבק, את רגשותיה של אומה קטנה. אנו חוששים שאומתנו תישכח ביום החשבון, ומבקשים אנו הזדמנות להעלות את תביעותיה. מבקשים אנו ליהודים את הזכות היתרה שזכה בה הוולשי להילחם בעד ארצו שלו; להילחם כמו שנלחם הוולשי - בגדודים משלו, ולא במפורז ובעילום-שם.

כיוון שנפתחה המתקפה בחזית הארץ-ישראלית, יכלה עכשיו הדרישה להיות חד-משמעית. 'הממשלה', נאמר בפסקה הראשונה של התכנית שפורטה בתזכיר, 'תקים גדוד עברי לשירות לוחם בארץ-ישראל ובמצרים'. אמרי עצמו הגיש את התזכיר ללוי ג'ורג', וב-16 בפברואר מסר לטרומפלדור כי הופץ בין חברי קבינט המלחמה. על פי הוראתו של לוי ג'ורג', שלח אמרי את התזכיר גם לאנשי משרד המלחמה, אולם עברו למעלה מחודשיים עד שנדרש הקבינט לסוגיה זו.

בינתיים, ובלי שז'בוטינסקי (וגם וייצמן) ידעו על כך, הושג בין בריטניה לצרפת הסכם מדיני (הסכם סייקס-פיקו [Sykes-Picot]), שהיה שם קץ לתקוות הציונים אילו קרם עור וגידים. הצרפתים, שטענו לזיקה אל האזור, זיקה שתחילתה במסעי הצלב, ואשר קשרים אמיצים היו להם עם מוסדות קתוליים בארץ, ראו בסוריה, שבעיניהם כללה גם את ארץ-ישראל, את אזור ההשפעה הלגיטימי שלהם או אפילו אזור המיועד לשליטתם הישירה. במשא ומתן נענו הבריטים לדרישת הצרפתים בחלקה. הם יוכלו לזכות בחופה של סוריה (לרבות לבנון) בדרום עד לקו שמצפון לעכו. הבריטים היו אמורים לקבל רצועה של ארץ-ישראל, לרבות את עכו וחيفا, וכן שטח ארץ הנמשך מזרחה עד מסופוטמיה, ומסופוטמיה עצמה תהיה בשליטתם. מטרתם היתה אז לתת את מסופוטמיה לידי המשפחה ההאשמית מחג'אז, עם חלקה הפנימי של סוריה. זו היתה ההבטחה שנתנו (עם זהב בשפע) לשליט שריף חוסיין תמורת הבטחתו-שלו להצית מרד בקרב האוכלוסייה הערבית של הקיסרות נגד תורכיה; אך מרד ראוי לשמו לא קם. נותרה ארץ-ישראל. במשא ומתן אכן העלו הבריטים את ההצעה שהצרפתים ישקלו אפשרות להסדר בנוגע לארץ-ישראל במגמה לתת את מלוא הסיפוק לשאיפות היהודים. הם חזו פיתוח יהודי, ובסופו של דבר שלטון יהודי על הארץ - למעט המקומות הקדושים לנצרות. ממשלת צרפת דחתה את ההצעה.

עתיד היה סייקס למלא תפקיד גדול באותה תקופה בהיסטוריה הציונית; אך בזמן שנשא ונתן עם ז'ורז' פיקו לא ידע על התנועה מטוב עד רע. יתר על כן, תפיסתו את היהודים

עמדה במידה רבה בסימן של סלידה מן הסטראוטיפ של 'קפיטליסטים בין-לאומיים' יהודים ומן הדימוי של המתבוללים היהודים – שבזויים היו בעיניו כאנשים תלושים. במקרה אירעה פגישתו הראשונה עם הציונות בעוד השיחות עם פיקו בעיצומן. או הזדמן לו לקרוא תזכיר על 'פלשתנינה יהודית'²⁴ שחיבר הרברט סמואל במרס 1915; התזכיר לא עלה בקנה אחד עם רוח ההסכם. בכל זאת, ככל הנראה השפיע התזכיר על סייקס עד כדי כך שביקש להכליל באיזה אופן שהוא רכיב יהודי במתכונת הדברים שראה בחזונו. ואז הופיע יסוד דרמטי חדש בחייו של סייקס. בסוף אוקטובר 1916 הגיע לאנגליה אהרן אהרנסון כדי להציע את שירותו במסע המלחמה הבריטי המקווה בארץ-ישראל. אהרנסון, שתפקידו בקידום העניין הציוני באותן שנים הרוות גורל לא זכה מעולם להכרה הולמת, היה חוקר טבע בעל שם-עולם ובקי במידה שאין דוגמתה בארץ-ישראל ובכל גילויי הטבע שלה. ב-1915 יום, עם קבוצה של חברים לדעה בזכרון-יעקב, את רשת הריגול ניל"י ('נצח ישראל לא ישקר'), שתשרת את בריטניה מאחורי הקוויים הטורקיים. בתחבולה ממולחת הצליח לשכנע את השלטונות הטורקיים שירשו לו לעזוב את ארץ-ישראל – בשליחות מדעית כביכול. הוא הגיע לדנמרק הניטרלית ומשם, בקנוניה עם השגריר הבריטי, הובא לבריטניה. הוא הביא עמו ידיעות רבות-משקל לשימוש של הצבא הבריטי; ובכינתו המופלאה, ובהצגתן המפורטת של הבעיות הצבאיות העומדות לפני בריטניה בארץ-ישראל, עשה רושם עז על האנשים שחקרו אותו בלונדון.

אחד מאלה היה מארק סייקס. אהרנסון, חדור אהבת הארץ וציוני מדיני נלהב, המציא את הניצוץ שהביא לבסוף את סייקס להשתתפות פעילה במאמצי הציונים. הם נפגשו שלוש פעמים במשך החודש שבילה אהרנסון באנגליה בטרם יועבר לקהיר – מקום שם נעשה מן הסתם היועץ החשוב ביותר לפיקוד הצבאי הבריטי במסע המלחמה לשחרורה של ארץ-ישראל.

ביקורו באנגליה נשמר בסוד, וכאשר נפגשו וייצמן וסקולוב עם סייקס בפעם הראשונה, ב-18 בינואר 1917, לא ידעו אפוא על השפעתו של אהרנסון. ככל הנראה, לאחר שהוסיף סייקס לעיין בדבר, והוא עדיין קשור להסכם שאת תוכנו לא היה יכול לגלות, ביקש מהם בכל זאת להכין תזכיר שיגדיר את הדרישות הציוניות. ב-7 בפברואר נפגש עם פורום ציוני רחב יותר, וקיבל הצהרה מקיפה שפירטה את ההצעות הציוניות. ההצעה התבססה על הכרת היהודים כאומה והביאה בחשבון ריבונות בריטית בארץ-ישראל, שבמסגרתה תוסמך חברת צ'רטר יהודית לפתח את הארץ ולארגן את העלייה. סייקס בתשובתו רק הסביר את הקשיים הצפויים מצד צרפת, ולא גילה שכבר נחתם אתה הסכם.

הסכם סייקס-פיקו, שעליו חתמה ממשלת אסקווית, מעולם לא היה לרוחו של לוי ג'ורג'; עתה נבאש ריחו בווייטהול בכלל. הרי בריטניה לבדה קיבלה עליה את נטל שחרורה של ארץ-ישראל, והמרד הערבי הניב עד כה תוצאות ועומות. אכן, מעתה ועד סוף המלחמה ולאחריה עתידים היו הבריטים לנקוט קו החותר להסתלקות מהסכם זה או לעקיפתו. ברור שלעת הזאת החל סייקס לראות בציונות רכיב הולם בתהליך של התנערות מההסכם.

CAB 37/126/0 .24

ז'בוטינסקי, הגדוד העברי וראשית ה'הגנה'

בדין שאב וייצמן עידוד מן הידידות שגילה סייקס. ולז'בוטינסקי, שהתנדב בינתיים לצבא הבריטי ושהה במחנה הייזלי דאון עם הבחורים מגליפולי, הניבה אותה פגישה סיבה נוספת לקורת רוח. בפגישתו עם הציונים אמר סייקס שקרא את התזכיר של ז'בוטינסקי וטרומפלדור, והבהיר כי יתמוך בתכנית להקמת לגיון יהודי. עם זאת, יעץ 'להמתין קצת'. אכן, בשורה טובה היתה זו שנמצא תומך נוסף לרעיון בלב-לבו של הממשל, וז'בוטינסקי שלח לסייקס ב-11 בפברואר 1917 מכתב ובו ביקש את הערותיו על התזכיר. סייקס השיב ב-14 בפברואר, ועכשיו נימק את עצתו:

הקדשתי תשומת-לב רבה למכתבך וערכתי בירורים. אני סבור שלפי שעה אין טוב מאשר לא לדחוק בעניין... בתוך כך אני סבור שצריך לקיים את התכנית כרעיון, כדי שאם יתברר שהנסיבות תהיינה יפות לכך, כפי שאני מקווה, אפשר יהיה לפעול למימושה.²⁵

נראה היה בעליל שסייקס נכנס לזירה למען רעיון הלגיון, ומכתבו חשוב היה משום שהצביע על המכשולים העומדים עדיין בדרך למרות האקלים החדש, הממשלה החדשה והמתקפה הקרבה לבוא בארץ-ישראל. מטעמי נימוס שלח לווייצמן העתקים של חליפת המכתבים שלו עם ז'בוטינסקי. מכתבו ודאי שלא הצריך תשובה מאת וייצמן. מיותר למדי היה אפוא המכתב המנופח כלשהו, מ-15 בפברואר, ששלח וייצמן לסייקס בתגובה. בנימה של התנצלות כתב לאמור:

אני סבור שתשובתך היא התשובה האפשרית היחידה בנסיבות הקיימות. ז'בוטינסקי הוא בחור מצוין, נבון ביותר, ישר ונמרץ מאוד, אבל חבל שהרעיון של לגיון יהודי הפך להיות לו קיבעון כמעט, והוא מכפיף אינטרסים ציוניים חשובים לרעיון הזה. אני בטוח שתשובתך תעמיד אותו על המצב לאמיתו.²⁶

המכתב נראה תמוה במיוחד, שהרי שלח אותו אדם שהציע לז'בוטינסקי את תמיכתו, היה מסייעו בשקט בעצה ובקשירת קשרים, ואשר בעיניו היה הלגיון גורם חשוב ביותר במערכה הדיפלומטית.

גם אמרי הציע להתאזר בסבלנות. 'כל חברי הקבינט קיבלו את התזכיר', כתב, 'אבל עדיין לא היתה להם הזדמנות לדון בו קיבוצית'. אבל הסיבה העיקרית לעיכוב היתה אחרת: המתבוללים. אדווין מונטגיו המשיך במסע הזלזול והגינויים הנמרץ והקולני שלו בקבינט נגד עצם הרעיון שהיהודים הם עם; הרי אין להם אפילו שפה או ספרות משותפת. והוא וחבריו הזדעזעו מעצם המחשבה על חיילים יהודים שרק ימיטו בושה על עצמם, כך חששו, ועל בריטניה. מחוץ לקבינט היו יהודים אמידים רבים שהיו להם קשרים הדוקים, חלקם בעלי קשרי משפחה עקב נישואין, עם פוליטיקאים מובילים או בני מעמד האריסטוקרטיה

25. PRO FO/371/3101

26. ח' וייצמן, איגרות, ז: אוגוסט 1914-נובמבר 1917, ירושלים תשל"ז [להלן: וייצמן, איגרות], עמ' 307.

הבריטי, וכולם ניצלו כל הזדמנות להשחיר את פני הציונות. מוזרה היא העובדה שמדינאים ופקידי ממשל בריטים העלו בדעת שיהודים אמידים אלה מייצגים את השאיפות של עם ואת מחולליהן.

אף ששר החוץ בלפור עצמו היה ציוני מובהק, מצא כי חובה עליו להתחשב בהתנגדות ההיא. אפילו רונלד גרהם, במכתב משכנע מ־7 באפריל 1917 אל מועצת הצבא שבו טען בזכותו של הלגיון, הדגיש כי חשוב יהיה שהממשלה

לא תזדהה הזדהות קרובה מדי עם המטרות הציוניות, המדיניות במהותן, המונחות ביסודה של הצעה זו, שהרי בכך תתחייב על קו מוגדר בעניין שהיהודים המייצגים ביותר בעולם חלוקים בו לגמרי.²⁷

זה היה לפחות ביש מזל שמדינאים בריטים נבונים הרשו לעצמם להשתכנע ש'היהודים המייצגים ביותר' הם דווקא אותם יהודים, כאדווין מונטגיו, שטענו בתוקף שהלכה למעשה הם אנגלים בני הדת היהודית או, כמו שתיאר אותם אמרי במכתב מ־23 במרס אל בלפור, אנשים האוהבים 'להיחשב אוניטארים אנגלים אך בעלי משפטים קדומים לגבי בשר-חזיר'. עם זאת הוסיפו להסעיר את הממשלה בהצלחה מרובה. שיקול זה כפה זהירות אפילו על אמרי במאמציו לקדם את תכניתו של ז'בוטינסקי. 'אינני סבור', כתב אל בלפור,

שכדאי לנו להתחייב על איזו מתכניות הציונות. אבל מבחינה צבאית טהורה אנו סבור שניצול היהודים הרוסים שלנו בג'ס מיוחד לשירות במזרח ישיג לנו ערך קרבי משובח הרבה יותר מאשר אם נכניס אותם ליחידות רגילות...²⁸

אף על פי כן, כעבור שישה ימים דחק אמרי בבלפור בפירוש שיעלה את שאלת הלגיון היהודי בקבינט המלחמה מנימוקים רחבים הרבה יותר. בישיבה של קבינט זה 'התבטא בלפור בלי מעצור לטובת הציונות'. אולי ידע ז'בוטינסקי גם שבאותו שבוע עצמו דיבר בלפור בהמימות על מטרת הציונים.

ז'בוטינסקי נפגש עם יאן סמאטס, ראש ממשלת דרום אפריקה, שהשפעתו הגדולה כחבר בקבינט המלחמה נבעה פחות ממשקלה הצבאי של דרום-אפריקה מאשר מן המוניטין של חכמה וניסיון שיצאו לו עצמו. העובדה שהיה פעם אויב - מצביא בורי במלחמת דרום אפריקה בראשית המאה - הוסיפה דווקא על ההערכה שזכה לה עכשיו בציבור. התברר שהוא ציוני מושבע בשיעור קומתם של בלפור או רוברט ססיל, שלימים תיאר אותו ז'בוטינסקי - 'הוא חושב באמת שהצהרת-בלפור היא, אולי, הטוב שבכל ההישגים של המלחמה העולמית'. הוא הציג לז'בוטינסקי שאלות מפורטות על תכנית הגדוד, וסיים לאמור: 'זהו אחד הרעיונות היפים ביותר, שנודמן לי להיתקל בהם בחיי: שהיהודים עצמם ילחמו

27. PRO/FO/371/3101/657670

28. שם.

בעד אדמת-ישראל.²⁹ אז ידע ז'בוטינסקי שקולו של סמאטס יישמע בקבינט המלחמה בצד הנכון; ובדיעבד ראה בפגישתו עם סמאטס את הפגישה החשובה ביותר של הימים הללו. מאורעות שציפו להם ימים רבים באים לעתים קרובות כרעם ביום בהיר. בעוד החורף השלישי של המלחמה מפנה מקומו לאביב, התחוללו בתוך שבועיים שינויים מרעישים תבל בעמידתן של שתי אומות גדולות. ב-19 במרס 1917 מוגרה המלוכה ברוסיה. על מקומה קמה הממשלה הזמנית שהבטיחה דמוקרטיה פרלמנטרית. בראשה עמד הנסיך לבוב, שעד מהרה באה על מקומו דמותו השלטת של אלכסנדר קרנסקי. ואז, אור ל-2 באפריל, הכריז הנשיא וילסון שארצות-הברית מצטרפת למלחמה בגרמניה. משנוספה המעצמה הגדולה שמעבר לאוקיינוס לכוחותיהן של מעצמות ההסכמה, הגם שרק כעבור חודשים הרבה אפשר היה לצפות לתוצאות הדבר, ניתן סם חיזוק אדיר לבעלות הברית שותות הדם. הרוחות מרוסיה בישרו שינוי מידי באקלים בקרב היהודים הרוסים באנגליה. ב-25 במרס כבר כתב ז'בוטינסקי אל סייקס שלמאורעות ברוסיה יש השפעה כבירה על הזרים באיסט-אנד, ש'מסע גיוס ללגיון יהודי יזכה עכשיו להצלחה מלהיבה בווייטצ'פיל.³⁰ סייקס העביר את המכתב אל שר החוץ; ובלפור הורה לגרהם לשלוח העתק למועצת הצבא. באיגרת הלוואי שלו מ-7 באפריל כתב גרהם שבלפור סבור כי הצעתו של ז'בוטינסקי

עשויה להמציא במידה רבה פתרון לקשיים שנתגלעו בקשר לגיוסם של יהודים בארץ הזאת, ואפשר שאכן תפתח התכנית מקורות חדשים לגיוס בדומיניונים הבריטיים כמו גם בארצות-הברית ובמצרים.³¹

עד מהרה התברר שהמהפכה ברוסיה נושאת בחובה ברכה מפוקפקת לבעלות הברית. היא אמנם שמה קץ לכורח המסליד של שיתוף פעולה עם משטר של דיכוי; אך היא גם פתחה ברוסיה פתח לנחשול של תעמולה למען שלום נפרד עם גרמניה. יהודים נמנו, כמובן, עם מארגני התעמולה, ששאבה השראתה מן הבולשביקים ובמידה רבה תוומרה על ידיהם. כתבי עיתונות בריטים לא ידידותיים עטו על הדבר הזה, וכמוהם גם כמה דיפלומטים בריטים ברוסיה, והציגו את אחריותם של היהודים באור חד-צדדי מאוד. יתר על כן, כלי נשק אחד בתעמולת השלום היה התעמולה נגד בריטניה - על העבר שלה כבעלת בריתו של הצאר. ז'בוטינסקי, שעקב אחר המאורעות ברוסיה בקפידה ובדאגה, קיבל כל הזמן ידיעות מידידי המרובים, ועד מהרה גיבש לעצמו הערכה מפוכחת של המצב. ב-3 באפריל כתב שוב אל לויד ג'ורג' וביקש ממנו לעיין בכמה מסקנות המתבקשות לדעתו מן המצב החדש ברוסיה ובאמריקה.³² הוא הטעים כי המהפכה ברוסיה סילקה את גורם ההתנגדות העיקרי למעצמות ההסכמה, ועם כניסתה של ארצות-הברית קנתה לה עכשיו ההסכמה אופי של

29. ז'בוטינסקי, 'מגילת הגדוד', בתוך: כתבים: אבטוביוגרפיה, עמ' 202-203.

30. PRO/FO/371/3101

31. PRO/WO/65670/17

32. ז'בוטינסקי, איגרות, ב: 1914-1918, תל-אביב תשנ"ה, מס' 120.

איחוד כל הדמוקרטיות שבעולם. עובדות אלה תשפענה בהכרח השפעה חיובית ביותר על הגיוס לגדודים העבריים המוצעים. אשר לפציפיסטים היהודים, סיכם כך:

אנו רואים רק דרך אחת לפעול נגד מגמה זו בקרב היהודים: לתת לאומה היהודית עניין בלתי-אמצעי וישיר בהמשך המלחמה עד לניצחון הגמור. בכך אנו חוזרים להצעה שלנו. ההבטחה להקמת גדודים עבריים שיילחמו למען ארץ-ישראל לצד בעלות-הברית תאלץ כל יהודי להבין שהאינטרס הלאומי שלו תלוי אך ורק בהמשך המלחמה עד לסיום עטורי-הניצחון... המצב החדש פותח אפשרויות רחבות לתעמולה – תחילה אפילו לגיוס – ברוסיה ובאמריקה...³³

כן נתן ביטוי לאמונה שגם יהודי אוסטריה והונגריה ישנו את השקפתם על המלחמה אם מדינות ההסכמה יפגינו תמיכה מוחשית ברעיון הגדוד העברי.³⁴ הואיל והרגשת החמצתה של שעת כושר גדולה הדריכה את מנוחתו, לא די היה במילים חמות. הוא דפק על כל הדלתות הידידותיות בבריטניה כדי לעורר תחושה של דחיפות ולהניע לפעולה. ב-20 באפריל כתב אל ארתור בלפור והדגיש:

...אם יש איזו כוונה לפעול נגד התעמולה הפציפיסטית בפרטורגראד, יש לעשות זאת מיד. אני נאלץ להדגיש נקודה זו – נאלץ על-ידי המכתבים שאני מקבל מרוסיה ומדנמרק, שמהם אני למד שהמצב רציני מאוד. ודאי, הידיעות שבידיך טובות מאלו שלי – ואני בטוח שרק מאשרות הן את הדאגה. אני חוזר ואומר שהיהודים אינם הכול בתנועה [הפציפיסטית] הזאת, וזרם יהודי נגדי איננו תרופת-פלאים. אבל תהיה לו משמעות גדולה מאוד; לאמתו של דבר, מחצית העבודה, אם יקום הדבר מיד... תנו לי ולידידי את הנימוק האדיר בעד המלחמה הגלום בכוח יהודי הנלחם למען אידיאלים ציוניים לצד מעצמות ההסכמה – ואנו מתחייבים לפתח על בסיס זה תעמולה חזקה לא רק כאן, לצורכי הגיוס, אלא גם ברוסיה, להשגת ההשפעה היהודית המאוחדת בארץ ההיא לטובת מלחמה עד הסוף.³⁵

אבל הרוחות אכן נשבו עתה בחזקה, ולצדו של ז'בוטינסקי. חודש אחרי מהפכת האביב ברוסיה ושבוע אחרי שארצות-הברית הכריזה מלחמה על טורקיה, קיבל ז'בוטינסקי מכתב שהיה חתום בידי גנרל וודוורד, ובו נתבקש מר ולדימיר ז'בוטינסקי לבוא אל לורד דארבי באותו היום אחרי הצהריים. ז'בוטינסקי נבוך. כמה מוזר – הממונה על כל הצבא הבריטי עומד להיפגש פנים אל פנים, כשווה עם שווה, עם טוראי, חייל רגלי פשוט בצבאו, לדיון פוליטי. ז'בוטינסקי נטל עמו את טרומפלדור. לימים העלה ז'בוטינסקי תיאור שופע חיים של אותו מאורע:

33. שם, מס' 122.

34. על מכתב זה חתם טרומפלדור והוא נשלח מהכתובת שלו בלונדון. שאר מכתביו של ז'בוטינסקי מתקופה זו נשלחו ממחנה הייולי דאון.

35. PRO/WO/32/1539.

הוזיר היה אדון גבה־קומה ורחב־כתפים: גופו היה מן הטיפוס הג'ון־בולי הקלאסי, שהוא עכשיו נדיר ביותר. פניו אדומים, והוא דיבר בהברה, שבאנגליה קוראים לה הברה של בעלי־האחויות, כלומר, הוא ביטא את הסיום 'ng' פשוט כמו 'n' - 'Speakin' writin'. אצל המון־העם נחשב הדבר לחסרון, ואולם בפי לורד, ואומרים, יש חן מיוחד למבטא זה. אגב - הוא היה אדון חביב, עליו ואדיב מאד.

נתיישבנו, הגנרל [וודורד] ישב בפניה ושתק.

'ראש־הממשלה מילא את ידי' - אמר הלורד דארבי - 'לבקש מכם פרטים על תכניתכם להקמת יחידת קרב עברית'.

אני סיפרתי: תודה לאל, כבר ידעתי חכמה עליונה זו על־פה, וגם מתוך שינה יכול הייתי להרצות עליה בלא שאכשל בלשוני.

'I see' - השיב הוויר. - 'עכשיו שאלה אחרת. כלום חושבים אתם, שיצירת גדוד כזה תשמש דחיפה רצינית לזרימה חדשה של מתנדבים?'

השיב לו תרומפלדור בדיוקנות אמיתית של חייל:

- 'אם היא זה סתם גדוד מורכב מיהודים - ייתכן. אם היא זה גדוד בשביל ארץ־ישראל - הרי ייתכן מאד. ואם ביחד עם זה תופיע הצהרה ממשלתית לטובת הציונות - הרי בוודאי ובוודאי'.

לורד דארבי חיך בחביבות ואמר: - 'אני רק וזיר־המלחמה אני'.

תרומפלדור חיך בחביבות ואמר: - 'אני רק משיב על שאלת אדוני'.

'I see'. עכשיו שאלה שלישי: שמעתי, שבבאטאליון ה־20 הלונדוני יש קבוצה של חיילים ציוניים. מאלה ששירתו קודם ב־Zion Mule Corps'.

- 'נכון מאד, הקבוצה ה־16' - אמרתי, - 'שם משרת גם אני; וקפיטן תרומפלדור היה מפקדם בגאליפולי'.

הוויר והגנרל החליפו מבטים זה עם זה ורק עכשיו התבוננו אל פרצופו החיילי של תרומפלדור ואל ידו השמאלית מחוסרת התנועה; אחר כך הרכין דארבי קצת את ראשו לאות הכרה אילמת, והגנרל הזדקף עוד יותר על כסאו בפינתו.

- 'במה, איפוא, לדעתכם יש יותר מן התועלת' - הוסיף הוויר, - 'עשות מקבוצה זו קבוצה של מדריכים בשביל הגדוד העברי העומד להיווסד, או לשלוח אותם לפקודתו של סר ארציבאלד מארי בתור מורי־דרך בשביל הפעולות העתידות להיערך בדרומה של ארץ־ישראל?'

(בימים ההם כבר עבר הצבא האנגלי את מדבר סיני; הגנרל מארי [Murray], שהיה אז המפקד העליון של הג'יס המצרי, חנה לא הרחק מעזה).

תרומפלדור אמר: 'עד כמה שאני מכיר את חיילי לשעבר, הרי ספק הוא, אם הם מוכשרים להיות מורי־דרך. הגנרל מארי ימצא בנקל בני־אדם המכירים את הארץ יותר מהם. לתפקיד של מדריכים הם מתאימים מאד'.

- 'ואולם הרי בגאליפולי שירתו בהובלה' - התערב הגנרל, - 'וכאן חושבים על גדוד של רגלים'.

- 'הקולונל פאונול' - אמרתי, - 'מרוצה מאד מהתקדמותם בתרגילים, בשירות ובמלחמת-הכידונים; ומלבד זאת - כולם ביחד מדברים כ־14 לשונות, ובוזה יהא צורך'.
- 'מימי לא עלה על דעתי' - פרץ הווזיר בצחוק, - 'שיש בעולם ארבע-עשרה לשונות'.

צחק גם תרומפלדור. לי אסור היה לצחוק בנוכחותו של הגנרל, ואני אמרתי ברצינות גמורה: - 'בדיוק כך, מילורד, יש - וכדי להידבר עם היהודים גם זה אינו מספיק'.³⁶

כשחזר ז'בוטינסקי למחנה למחרת בבוקר תיאר את הפגישה לפני הקולונל שלו, ופאונול הבטיח לו ש'היתה כאן הפרה שלא נשמעה כמותה של כל המסורת והמנהגים של זורת-המלחמה הבריטית'. הוא הביע את נכונותו לתת 'לקטוע את ידו אם ימצא שמזמן קיומו של הצבא האנגלי קרה מקרה כזה לחייל פשוט'.

מכתבו של ז'בוטינסקי לסייקס מ־25 במרס,³⁷ בנוגע להשפעת האירועים ברוסיה על וייצ'פול, ודבר הביקור שלו ושל טרומפלדור אצל לורד דארבי, דווח לבלפור, ובשמו הועברו למועצת המלחמה - בלוויית דעתו של בלפור כי הצעתו של ז'בוטינסקי היא במידה רבה פתרון לקשיים בגיוס יהודים בארץ הזאת, ואולי גם תפתח תכניות למקורות גיוס חדשים בדומיניונים הבריטים, וכן בארצות-הברית ובמצרים.

השפעתו של המרכיב הציוני בקבינט גברה בצורה גלויה. לוי ג'ורג' אף הרחיק לכת. בפגישה עם וייצמן וס'פ סקוט, עורך המנצ'סטר גרדיאן, ב־3 באפריל, אמר כי 'אם יתברר שהיהודים אינם מוכנים להילחם למען ארץ-ישראל, תהיה לכך השפעה מגונה על דעת-הקהל בנוגע לתביעות שלהם על הארץ', וייצמן השיב כי 'הם יילחמו, והם יילחמו היטב!'.³⁸
ב־29 באפריל כתב ז'בוטינסקי מכתב ארוך בכתב-ידו אל לוי ג'ורג' עצמו, והפציר בו לפרסם קריאה להתגייסות לגדוד יהודי למען ארץ-ישראל. דווקא המצב שנוצר עתה - יש משטר חדש ברוסיה, אמריקה נכנסה למלחמה, וסוף-סוף נפתחה המתקפה בארץ-ישראל - עשוי לעורר התלהבות עצומה לרעיון. אבל אם לא ייעשה מיד דבר-מה, ההודמנות תחלוף לבלי שוב. וחשוב ביותר: הידיעה כי מקימים לגיון יהודי שיילחם בארץ-ישראל עשויה להאט את התנועה החדשה הדוגלת בשלום נפרד עם גרמניה - תנועה שיש לה תומכים רבים בקרב היהודים.

ידידיו של ז'בוטינסקי בפטרוגראד, שחשו כי הציונות ניצורה לחיים מחודשים, פנו אליו והציעו לו לחזור לרוסיה, לפתוח במסע בקרב הצעירים ולקרוא להם להתנדב לגדוד העברי. כמעט בו בזמן הוזמן ז'בוטינסקי על ידי מחלקת התעמולה הפוליטית של ממשלת בריטניה לצאת לרוסיה. הוא יקבל לשם כך חופשה מהצבא. אבל ז'בוטינסקי הסכים - בתנאי אחד

36. ז'בוטינסקי, 'מגילת הגדוד', בתוך: כתבים: אבטוביוגרפיה, עמ' 198-200.

37. PRO/FO/371/3101. ז'בוטינסקי, איגרות, ב, מס' 118.

38. T. Wilson (ed.), *The Political Diaries of C. P. Scott*, (April 4, 1917), London 1970

ראו גם: J. Reinharz, *Chaim Weizman - The Making of a Zionist Leader*, I, New York 1985, p. 167

בלבד: שהגדוד העברי יוקם. אין כלל טעם לעסוק בניחושים איזו השפעה אדירה היתה עשויה להיות לאמנות הנאום המופלאה של ז'בוטינסקי – ועוד ברוסית – על יהודי רוסיה, ובייחוד על הצעירים הניצבים בצומת דרכים זה בהיסטוריה הרוסית והיהודית.

אבל ז'בוטינסקי לא הניח לעניין לחמוק מידי. ברגע זה של חוסר ודאות בקשר לכיוון שאליו תפנה רוסיה והלחץ הציבורי הכבד ברוסיה לצאת מהמלחמה, הציג ז'בוטינסקי לידידיו הבריטים את התזה שעכשיו נוצרה מטרה משותפת ברורה לבריטניה ולציונות. היה זה חשוב מאוד שרוסיה תמשיך להילחם, ניתן להשפיע על יהודי רוסיה שיתמכו בכך, והדרך הבטוחה ביותר לקדם את המטרה הזאת היא לגלות שגדוד עברי ישתתף במתקפה שנפתחה כבר בארץ־ישראל. אבל הם החליטו לשמוע את דעתו של ביוקנאן, השגריר הבריטי בפטרוג'רד, והוא השיב בלאו מוחלט. לדעתו, לא שררה בקרב יהודי רוסיה התלהבות רבה לציונות, והוא לא סבר שביטויי אהדה לשאיפות הלאומיות של היהודים יועילו הרבה.

העתק מהמברק שלו נשלח לסייקס, שהיה אז בקהיר. בשעה שסייקס קיבל את המברק ישב אצלו אהרן אהרנסון, ואהרנסון תיאר ביומנו (ב־27 באפריל 1917) את זעמו של סייקס על יהירותו של ביוקנאן. אבל לורד רוברט ססיל, ששימש אז שר החוץ בפועל (מכיוון שבלפור שהה באמריקה), זנח את הרעיון.

במכתבו הנזכר ללויד ג'ורג' (מ־29 באפריל) עסק ז'בוטינסקי בבעיה חשובה נוספת. את הבעיה עוררו כל המתנגדים לרעיון הגדוד – ציונים ולא ציונים כאחד: כל השתתפות של יהודים במלחמה נגד טורקיה עלולה לגרום למעשי תגמול נוראים נגד הקהילה היהודית בארץ־ישראל. ז'בוטינסקי גילה להפתעתו שד"ר וייצמן, שסייע לו בחשאי במאמציו להקמת הגדוד העברי, העלה את אותה ההאשמה נגד הגדוד! וכך כתב ז'בוטינסקי במכתבו ללויד ג'ורג':

ד"ר וייצמן דיבר אליך על הסכנות של טבח בארץ־ישראל. אני מעריך מאוד את דעותיו של ד"ר ו., אבל בנקודה זו אני חולק עליו. היה יסוד רב יותר לחשש (אם היה) מפני התפרצות כזאת בזמן שהוקם גדוד נהגי־הפרידות... ולמרות כל זה לא היה טבח. מאז טיפלו ברעיון הלגיון מאה פעמים עד לזרא, עסקו בו בכל העיתונים הטורקיים, והוא קיפח את כל טריותו וחריפותו מן הבחינה של עשיית פוגרום.

עם זאת, הוא הוסיף את דבריו בנוגע לסוגיה המוסרית, שהטרידה אותו במשך כל התקופה שהטיף בה להגשים את תכניתו:

מחוץ לכל הדברים האלה, אני חולק על עצם העיקרון שברגע הזה צריכה אומה מדוכאה לקבוע את התנהגותה על־פי החשש מפני טבח שיעשה בציבור קטן של אחים־לדת. היה זה הטכסיס החביב על הממשלה הרוסית הישנה לנפנף בפוגרומים כאיום על השתתפותם של יהודים בתנועה המהפכנית; שמח אני לזכור שיהודי רוסיה לא התחשבו בזה מעולם – מעולם לא ניאותו לשבת בחיבו־ק־ידיים בגלל סחטנות. לבי סמוך ובטוח שאחי בארץ־ישראל נוקטים אותה עמדה. הם ידעו מהן הסכנות שלפניהם כאשר העדיפו להישאר במושבות אחרי שפרצה המלחמה; הם נשאררו לא בגלל רכושם או עסקיהם אלא

כדי לעמוד על משמרתם; הם נמצאים בקו האש כביכול, באותה מידה של נכונות ככל חייל מתנדב. אם יקרה איזה דבר, לא יהיה הקרבן לשווא – לגבי האידיאל הציוני יהיה בעל-ערך לא פחות מאבדות בלגיון, אם לא יותר.³⁹

דווקא בשבוע זה הגיעה ללונדון ידיעה מסעירה, כאילו כדי לאשש את טיעונו של ז'בוטינסקי. בתואנה שהתקדמות המתקפה הבריטית בדרום עלולה לסכן את תושבי תל-אביב ויפו, הורה ג'מאל פחה לגרש את התושבים מיפו ומתל-אביב. אך למעשה רק היהודים גורשו (ונשאר ללא קורת גג), וג'מאל פחה לגלג על שמחתם של היהודים על התקרבותם האפשרית של הכוחות הבריטיים – שמחה שתהיה קצרת ימים, לדבריו.

התוצאה המידית של מעשה האכזריות היתה צמצום התעמולה נגד הגדוד העברי. מבחינתו של ז'בוטינסקי, חשובה לא פחות היתה העובדה ששני חברים בוועדה הפוליטית של וייצמן – שמואל טולקובסקי וסיימון מרקס – הצטרפו לג'וזף קאוואן בתמיכתו ברעיון הגדוד, הסדק הראשון ב'חזית' האנטי-גדוד הציונית.

את הידיעות על גירוש יהודי תל-אביב ויפו העביר אהרן אהרנסון, והבריטים דאגו לתת להן תפוצה מרבית בעולם כולו. הבריטים עשו צעד נוסף קדימה. משרד החוץ נעשה המעוז של רעיון הגדוד, והחל ללחוץ על משרד המלחמה, ששירך עדיין את רגליו. וכך, אחרי שדן עם ז'בוטינסקי בהשלכות של הגירוש, כתב רונילד גרהם למועצת המלחמה:

לורד רוברט ססיל הורה לי להצביע על כך... שקיימים עוד שני טעמים בעד הגשמת תכניתו של מסייה ז'בוטינסקי. הטעם הראשון הוא שהנימוק שהועלה קודם לשלילה – כלומר, שגיוס גדוד יהודי לשירות בארץ-ישראל יביא לידי מעשי טבח בארץ ההיא – הופרך עכשיו, הואיל ודומה כי כבר החלו מעשי טבח כאלה; והטעם השני הוא שהקמתו של בלגיון יהודי, אם תלווה בהבטחות של ממשלת הוד-מלכותו שהיא רוחשת אהדה לרצונם של יהודים רבים להתיישב בארץ-ישראל ולהקים שם יישוב, תוכל להניב תוצאות מבורכות ביותר בכל שתעודד את היהודים בארצות-הברית וברוסיה לתמוך בלב שלם בהמשך המלחמה עד לסיום מוצלח.⁴⁰

אבל לפתע התפתח משבר חדש, ממשי מאוד, אם כי צפוי. חודשי אפריל ומאי 1917 אכן היו נקודות מפנה במאבק למען הבלגיון. בעיצומה של ההתקדמות הדיפלומטית החיובית באה בשבועות הללו התרחשות אחת שהכשילה כמעט לגמרי את מפעלו של ז'בוטינסקי: היתה זו ההצעה להסתלק מעצם המדיניות של ה'מזרחיים', לא פחות מכך. לאחר שנהדפה ההסתערות הראשונה של גנרל מאריי על עזה, בסוף מרס, נכשל הניסיון השני באמצע אפריל. התברר שהטורקי היה אגוז קשה מכדי שיוכל מאריי לפצחו במשאבים שעמדו לרשותו.

ולא עוד, אלא דווקא אז החלה התפשטות התעמולה הפציפיסטית ברוסיה להחדיר בלב מפקדי הצבא הבריטי את החשש מפני התמוטטות רוסיה – שבין השאר תשחרר מיד כוחות

39. ז'בוטינסקי, איגרות, ב, 29 באפריל 1917.

40. PRO/WO/81775/W, 7/4/1917

גרמניים גדולים בחזית הקוקוז. או־אז יחול שינוי יסודי לרעת בריטניה במאזן הכוחות בחזית המזרחית. כמה מאנשי מפקדת הצבא הבריטי גרסו כי בחכמה יעשו אם יקיפאו את המתקפה בארץ־ישראל.

מרק סייקס, שעשה אז בקהיר, במרכז העצבים של אותה מתקפה, אכן התרשם כל כך מן האפשרות של בלימתה עד שכמעט נתקף בהלה מן התוצאות האפשריות. הוא הבריך ללונדון שאם אמנם לא יוסיף הצבא להתקדם בארץ־ישראל, תהיינה לכך השלכות איומות על היהודים. הכרח יהיה להפסיק את כל התעמולה והיזומות הציוניות, ו'לא להמשיך בתכנית ז'בוטינסקי'. הוא חזר על האזהרה כעבור שבועיים. אולם לוי ג'ורג' לא זו מעמדתו. פרדוקס הוא שסייע לו המצב החמור שנמשך בחזית המערבית, מקום שם נשברה בעצם הימים ההם אחת המתקפות הבריטיות המרובות (בחזית שמפאן). אם יניחו לקיפאון להתפתח בשתי החזיתות הגדולות – שעה שנוסף לכך מסתמנת התמוטטותה של רוסיה – תהיה לכך בהכרח השפעה מדכאת ביותר על עוז רוחו של הציבור, שהגיע אז לנקודת השפל הנמוכה ביותר מאז ראשית המלחמה. למרות הכישלונות של הצבא הבריטי במבואות עזה, גלוי וברור היה שהחזית הארץ־ישראלית היא־היא החוליה החלשה ביותר בשריון של מעצמות המרכז; והתביעה להתמיד נתחזקה באור הבהיר היחיד שהאיר את החשכה בסוף החורף: גנרל מוד פיצח את התנגדות הטורקים במסופוטמיה (עיראק) ולכד את בגדד. המשבר בארץ־ישראל חלף־עבר. באמצע מאי הועברו תגבורות ניכרות לחזית, וגנרל מארי הוחלף במפקד נמרץ יותר: אלנבי. אם ער היה ז'בוטינסקי ללבטי ההכרעה האלה ואם לא, על כל פנים ידע שתכניתו מתעכבת שוב. עכשיו היו לו כמה פגישות עם פלוני מייג'ור דייוויד דיוויס. זאת הפעם נתלווה אליו ד"ר וייצמן. דייוויס דיווח לממונים עליו במשרד המלחמה שהם 'לוהצים לקבלת החלטה' ביחס לגיון.⁴¹

הוא הזכיר להם שעכשיו נמצאת בפרלמנט הצעת חוק שתעניק למשרד המלחמה סמכות לגייס זרים – לרבות רוסים – ובהמשך הדברים פירט את ההצעות שהעלה ז'בוטינסקי 'אם יוחלט להקים יחידה יהודית'; לא היה בהן חידוש, והמוזכר של דייוויס נתקבל בקרירות. אחרי ככלות הכול, הרוסים לא חזרו בהם מסירובם להתגייס חרף כל המאמצים לשכנעם, וגנרל גרס, הממונה על הגיוס, טען בתוקף ש'שום דבר לא יקרה עד שיתקבל החוק המוצע [גיוס חובה של נתינים זרים]'. אף על פי כן, כשז'בוטינסקי נפגש עמו כעבור כמה שבועות, גילה גרס יחס ידידותי ומסביר פנים. בדיווחו על השיחה עם ז'בוטינסקי, כתב גרס: 'ראיתי את הסרג'נט ז'בוטינסקי והיתה לי אתו שיחה ארוכה על כל הנושא של הקמת לגיון יהודי. הוא אופטימיסט נלהב ואין ספק שהעלה כמה וכמה נקודות טובות'.⁴² השיחה נסבה על כמה מהבעיות המעשיות של הגיוס. אחת מהן נגעה בסמל של הלגיון. גרס אולי מימיו לא ראה מגן־דוד, ורמז על הסבר ליצני למשמעותו. הוא כתב שז'בוטינסקי אמר לו כי:

41. בלא תאריך ומספר.

42. PRO/WO, 12.6.1917

הואיל והיהודים הם אנשים רגשניים מאוד ונתפסים לסמלים הרי יעדיפו בהרבה שיהיה להם תג משלהם... מגן המלך דוד, שהוא שני משולשים שווי-צלעות משולבים עם האריה באמצע. אני נמצא למד שהמשולש מסמל את השילוש,⁴³ אבל אינני יודע מה טעם יש צורך בשני שילושים... הוא אומר שאם אפשר יהיה להוסיף איזה תג תכלת-לבן לצווארון של מקטורן החקי הרגיל יהיה הדבר לעזר רב בגיוס.

ז'בוטינסקי טען כי צריך שחייליו של לגיון יהודי יוכלו להגיע לכל דרגה בו. הוא הבהיר לגדס את היחסים בין כמה מהיהודים ילידי בריטניה לאחיהם שאינם בריטים. 'הוא מספר לי', כתב גדס,

שבאיסט אַנד של לונדון ובמנצ'סטר ובגלזגו היהודים הזרים רואים ביהודים האולטרה-בריטים אנשים שכמעט אינם שייכים לאותו גזע כמוהם. הם אומרים שהיהודים האלה שכחו את יהדותם בניסיון להיעשות בריטים, והוא אומר שתמיד קוראים להם יהודים מדוללים. ועוד אמר לי שאם אנו רוצים להצליח בגיוסם של יהודים עלינו להבהיר להם בתכלית שאין בדעתנו להעמיד את המתגייסים תחת פיקוחם של יהודים בריטים. הוא אומר לי שהם יעדיפו בהרבה שיהיו להם קצינים בריטים ממוצא בריטי-בלתי-מדולל, בין אנגלים, בין סקוטים, בין אירים ובין ולשים, מאשר שיהיה יהודי בריטי נמנה עם סגל הקצונה, אלא אם כן יהיה זה יהודי שכבר הצטיין להפליא במלחמה.

ברור גם, טען ז'בוטינסקי לפניו בתוקף, שלא ניתן להפקיד את ארגונו של הגיוס בידי הוועד הקיים לגיוס יהודים – שחבריו מתבוללים ברובם המכריע, מתנגדים בתקיפות לגדוד עברי, ומנסים לעקוף אותו, את ז'בוטינסקי, ולגייס את היהודים הרוסים לצבא הבריטי כפשוטו. גדס הביע ספק ביחס להערכתו של ז'בוטינסקי שאפשר יהיה להקים אוגדה שלמה. אולם את הדוח שלו סיים בהמלצה חד-משמעית כי משעה שיתקבל החוק ותושג הסכמתה של רוסיה (לגיוסם של אורחיה), 'מן הראוי שנפעל לפי הקווים שהוא מציע'.⁴⁴

ז'בוטינסקי הכין תכנית תעמולה למתנדבים והקדיש תשומת לב מיוחדת לשאלת השפה. במחלקה נכללו כמה יהודים דוברי רוסית ויידיש, אבל כדי לצרף גם את היהודים הבריטים הוא ביקש שתפורסם הודעה בכל הצבא שמקימים חטיבה יהודית.

ואז עורר גדס את השאלה: האם ז'בוטינסקי חושב על מישהו מתאים לתפקיד המפקד? הרי פטרסון תבע למנות קולונל יהודי. 'נכון', כתב ז'בוטינסקי בויכרונותיו, 'ואולם היכן תמצא יהודי כזה?' ז'בוטינסקי גם ידע שישנם קצינים יהודים ראויים לתפקיד, כך כתב בויכרונותיו, אבל סיכם:

חושב אני גם עכשיו, כמו שחשבתי אז, שכבוד היסטורי זה הגיע בצדק לאדם אחר: לאותו אדם שלא התבייש להתייצב בראש 'נהגי פרידות' יהודיים וידע לעשות מהם

43. השילוש הקדוש הנוצרי.

44. סיום הדוח של גדס אל קצין המבצעים הראשי: PRO/WO (בלי מספר).

יחידה צבאית, ובשעה שמזכירים אותה מרכיז וזיר המלחמה את ראשו; לאותו אדם, שגם בבית-החולים חשב עלינו והוסיף לעזור לנו על-ידי חיבור ספר, שעורר אחר כך רעש גדול: 'עם הציונים בגליפולי'; לאותו אדם, שהאמין בנו מהרגע הראשון, בזמן שהכול עדיין לגלגו עלינו.

הוא אמר לגדס:

...יש רק מועמד אחד: אף-על-פי שאינו יהודי, הרי הקולונל שלנו צריך להיות הוא, ואני מקווה, שעוד יהא הגנרל שלנו: פטרסון...⁴⁵

בינתיים יצא טרומפלדור לרוסיה. הוא הגה את הרעיון הגדול של ה'חלוץ' – האדם המקדיש את כל-כולו לעניינה של האומה. אבל מטרתו המידית היתה לגייס צבא של 100 אלף איש שיצא לחזית בקווקז המוחזקת בידי הצבא הרוסי, ואחר יפלס את דרכו בכוח דרך ארמניה ומסופוטמיה לארץ-ישראל. הוא האמין שממשלת רוסיה החדשה הליברלית, בראשות אלכסנדר קרנסקי, תקדם את תכניתו בברכה. האופטימיזם שלו שאב חיזוק גם מסימנים שהעידו על גאות ניכרת ברגשות הציוניים בקהילה היהודית, שבאו לידי ביטוי עם עלייתו לשלטון של משטר קרנסקי. יתר על כן, לז'בוטינסקי הגיעו ידיעות שרעיון הגדוד העברי עורר התלהבות גדולה בקרב הצעירים.

לעומת זאת היה ברור שההנהגה הציונית ברוסיה, שנשארה על מכונה, לא שינתה את מדיניות הניטרליות שלה במלחמה, ולא חזרה בה כמובן מהתנגדותה לרעיון הגדוד. המנהיגים זכו לתמיכה של דמויות חזקות בקהילה היהודית, שהאמינו כי גרמניה תנצח במלחמה, והמצב הקשה בחזית המערבית לא סייע להם כלל לשנות את דעתם. והיו גם כאלה שפשוט חיבבו את גרמניה. בוועידה אזורית שנערכה בקייב, כשכבר היה ידוע שבריתניה תומכת ברעיון הגדוד, הושתק קומץ אוהדים של ז'בוטינסקי בצריחות ובצעקות.

בינתיים הוטרדו המתבוללים מההצלחה הברורה של וייצמן ושל ז'בוטינסקי לחדור אל מסדרונות השלטון, והחליטו לצאת למתקפה פומבית חדשה. שניים ממנהיגי האגודה האנגלו-יהודית (דוד אלכסנדר וקלוד מונטפיורי), כתבו מכתב לטיימס ובו הציגו את טיעוניהם נגד הציונות (היהודים אינם אומה, ומתן מעמד מועדף ליהודים בפלשתינה יסכן את מעמדם של היהודים בארצות אחרות!). פרצה סערת מחאות. וייצמן, לורד רוטשילד, הרב הראשי י"ה הרץ והרב גאסטר פרסמו התקפות נגד בטיימס; ולפני צאת השבוע האשים העיתון עצמו, במאמר מערכת, את 'הוועד המשותף לענייני חוץ' ב'עצבנות דמיונית' וקרא לאנשיו לקום ולתמוך בציונות, הנוטה להתחזיר ביהודים 'גאוה על מוצאם'.

הסערה התפשטה. גופים שונים, ציוניים ולא-ציוניים, פרסמו החלטות גינוי, ובהם ארגון ה'חוטאים' עצמם, האגודה האנגלו-יהודית. לבסוף קיבל ועד שליחי הקהילות, שהיה שותף בכיר בוועד המשותף וייצג את כל שכבות הציבור היהודי, החלטה של אי-אמון בוועד האגודה האנגלו-יהודית וקרא לנציגיו להתפטר.

45. ז'בוטינסקי, 'מגילת הגדוד', בתוך: כתבים: אבטוביוגרפיה, עמ' 203-204.

דימויו של הציבור היהודי-הבריטי השתנה פתאום שינוי של ממש בעיניו של משרד החוץ. שוב לא היה אפשר לשכנע אותו להאמין שנציגיו האמתיים או העיקריים של אותו ציבור הם מונטגיו ודומיו. הוועד המשותף לענייני חוץ פורק הלכה למעשה; אך אם גם הוקחה עוקצם של המתבוללים, עדיין לא ניטל מהם לגמרי. אפילו הרוב המצומצם שהושג בהצבעה בוועד שליחי הקהילות - חמישים ושישה לעומת חמישים ואחד - היה בו משום אוהרה. גם ז'בוטינסקי וגם וייצמן עתידים היו עד מהרה ללמוד את הלקח.

הצלחתו של ז'בוטינסקי - הקמת גדוד עברי עם סמלים יהודיים - פורסמה רשמית על ידי משרד המלחמה הבריטי ב-10 ביולי 1917. באותו היום הודיע המשרד לכל היחידות בצבא הבריטי שעומדת לקום חטיבת רגלים יהודית.

מפקדים נתבקשו להכין רשימות של נגדים ומש"קים יהודים בשירותם היודעים רוסית ויידיש ושאותם אפשר יהיה להעביר ליחידה האמורה. כעבור יומיים, ב-12 ביולי, כתב פיליפ קֶר (Kerr, מזכירו של לוי ג'ורג') לז'בוטינסקי כי נמסר לו ממשרד המלחמה ש'הוחל בצעדים הראשונים בקשר לארגון העוצבה של חיל-רגלים יהודי'. 'אני מקווה', הוסיף, 'שבקרוב תשמע על התקדמות הסידורים'.⁴⁶

רק עכשיו עלה בידי ז'בוטינסקי להבטיח משהו לחברים בווייטצ'פל, שכבר נואשו מהקמתו של לגיון ושוקלים היו בדעתם ברצינות לשוב לרוסיה. בין מכתביו נמצא מכתב מ-19 ביולי, שהוא כנראה מכתב חוזר המפציר בנמען שלא לצאת לרוסיה מאחר שהממשלה החליטה להקים לגיון.⁴⁷ רק ב-27 ביולי הודיע משרד המלחמה לעיתונות שהגדוד קרוב לקום. בהודעה גם נאמר כי 'הכוונה היא שתג הגדוד יסמל את מגינו של המלך דוד'.

ביום ההוא נקרא פטרסון, שפיקד על בטליון של קלעי המלך מדבלין, לבוא מאירלנד ולהתחיל בארגונו של הלגיון היהודי. גנרל גרס לא חיכה לבואו אלא הזמין את ז'בוטינסקי לפגישת קצינים במחלקה שלו, לדון בשיטות הגיוס. הוחלט שיוחל במסע תעמולה מיוחד בציבור היהודי. עם זאת הזהיר אחד הקצינים: 'צריך להביא בחשבון... שתהא תעמולה נגדית חזקה. זוהי אותה כנופיה שגרמה בשנה שעברה לכישלונה של המערכה הראשונה שלכם, סרז'נט ז'. קיבלתי ידיעות: הם כבר מתכוונים, מתרוצצים ממקום למקום ומפיצים שמועות שווא'. ז'בוטינסקי כבר שמע על מסע השטנה המחודש:

אותם הטיפוסים מן השנה שעברה, אולי אפילו בהרכב מוגבר, מתהלכים שוב מבית-קפה לבית-קפה ומדברים על לבו של הנוער, ש'יצפצף על חובת הגיוס'. להם כביכול ידוע, שממשלת קרנסקי כבר מתחרטת על הסכמתה ומועצת צירי-הפועלים תכריח אותה בקרוב להסתלק לגמרי מן ההסכם. והאמצעי הטוב ביותר להחיש נסיגה זו הם רעש ושערוריות וסירוב כללי להתגייס. ואולם אם יימצא מישהו, המסכים לשרת בצבא, הרי ילך לכל מקום שהוא, ואך לא אל הגדוד העברי: הגדוד העברי הוא מלכות; אותו

46. PRO/WO/20/4425, 10.7.1917

47. ז'בוטינסקי, איגרות, ב, מס' 137.

ישלחו לא לארץ־ישראל, אלא אל התופת הנוראה ביותר של חזית בעלות־הברית – לפלאנדריה – ושם יוכל כשה לטבת. לוי־ג'ורג' בעצמו כאילו אמר: 'ביהודים נסתום את כל סדקי הגאז'; ולורד דארבי אמר דבר פלוני; ומישהו שלישי אמר עוד משהו, וכך בלי סוף.⁴⁸

אבל הפעם לא היו הפרעות לאספות הפומביות. סרג'נט אפרים בליטשטיין הביא עמו לכל אספה תריסר מחבריו הגברתנים מגליפולי. הם ישבו יחד בפנית האולם, אבל כולם יכלו לראות אותם. והיה שקט. היו אמנם קצת קריאות ביניים, אבל זה הכול.

פטרסון לא איבד זמן בהקמת יחידה מגייסת, וביקש שז'בוטינסקי יסופח אליו. ז'בוטינסקי נפרד מקולונל פאונול, נטל עמו שלושה אנשים מהמחלקה שלו כדי שיסייעו, ויצא להונדון. שם, מבניין סמוך למשרד המלחמה, ניהל בשם הוד מלכותו את התעמולה להתגייסות לגדוד העברי.

המתבוללים לא הרימו ידיים. הם המשיכו במאמצי החבלה שלהם, בכל אמצעי אפשרי, ובייחוד בהפצת הבדיה שכל הרעיון הוא רק מזימה לשלוח את הרוסים מאיסט־אנד למקומות המסוכנים ביותר בחזית פלנדריה. פטרסון ווייצמן הצטרפו לז'בוטינסקי במאבק נגדם, ובמכתבו למשרד המלחמה כתב פטרסון:

...נקודת השקפתם היתה שאסור לקרוא לגדוד גדוד יהודי אלא יש לתת לו איזה שם אחר. משל 'גדוד יהודי־רוסי', אבל הרבה מן הבולטים שביהודי אנגליה דחו את ההצעה הזאת בבוז בטענה שאין 'יהודי־רוסי' או 'יהודי־אנגלי', שיהודי הוא יהודי והאנשים בגדוד עתידיים להיות יהודים; ולכן נהג משרד המלחמה כדת וכדין כאשר קרא לזה גדוד יהודי... ידוע לי שכמה יהודים־אנגלים כביכול, בראשם בני משפחה מונטגיו ואחדים מבני משפחת מונטיפיורי, רוצים ככל הנראה לשכוח שהם יהודים מפני שהם יושבים כבר באנגליה זה שנים או שלושה דורות, ולמעשה הם אומרים שהם חוששים שהגדוד הזה אולי לא יוסיף להם כבוד, ולכן הם חוששים להעמיד בסכנה את שמם הטוב כיהודים. אבל באספה הוכיחו להם בתוקף שכאשר הם משתבחים במוניטין של שנים או שלושה דורות באנגליה הרי בעצם זה דבר קטן מאוד לעומת ששת אלפים שנים ויותר לקיום האומה היהודית, ובעצם רוב־רובם של היהודים יתרעמו מאוד על כל הצעה לשנות את השם 'גדוד יהודי'.⁴⁹

דברי סיכום הוסיף: 'הגדוד היהודי זכה לפופולריות כה גדולה עד שאני מוצף בקשות להעברה מיהודים בריטים המשרתים עכשיו בצבא'.

אף על פי כן ניכר היה שמצויים בתוך משרד המלחמה גורמים שמנוי וגמור עמהם להפריע להגשמתה המלאה של התכנית. שישה שבועות עברו מאז הוחלט על הקמת היחידה,

48. ז'בוטינסקי, 'מגילת הגדוד', בתוך: כתבים: אבטוביגורפיה, עמ' 210-211.

49. PRO/WO/952/32-1539, 14.8.1917

ומשרד המלחמה לא עשה שום צעד נוסף. ז'בוטינסקי החל לחשוש שברגע באחרון אולי עוד תצליח מערכת האיבה המתנהלת בלב-לבו של משרד המלחמה. שוב אחז בקולמוסו. ב-19 באוגוסט שלח מכתבים לצי"פ סקוט ולגרהם ומכתב 'אישי' זהה כמעט אל לורד דארבי. מיד אחז בשור בקרניו:

כאשר הגשתי את הצעתי ביקשתי שני תנאים הכרחיים: (1) להקים מיד את הגרעין, ו-(2) קריאה רשמית מנוסחת כהלכה אל האידיאלים של הגבר היהודי. אף אחד משני הדברים האלה עדיין לא נעשה. יש כבר מאות בקשות להעברה מקצינים וחיילים, אבל הגרעין עדיין לא הוקם. במסמכים רשמיים ראיתי שמדובר על כך שהגדוד היהודי נועד 'לשירות בארץ-ישראל'. אבל היעד הזה עדיין לא בא על אישורו באופן פומבי ורשמי... כל זה מוסיף תוקף לשמועות ודוניות שמפיצים אנשים רשעים: שאין היחידה מכוננת להיות מתנת-נימוס ליהודים אלא פשוט גוף של זרים באשר הם זרים, שיחליפו חיילים אנגלים בעמדות שאין תקווה לצאת מהן חיים; שכולם מתנגדים לה; שכבר הסתלקו מן התכנית. בדרך זו יריבים, במיוחד משתמטים, שואבים עוז, וידי התומכים רפות. ואולי עוד יבוא יום והממשלה תאמר לנו כי 'התכנית אינה פופולרית!'

עלי לומר בגילוי-לב שמעודי לא ראיתי דבר רחוק כל כך ממשחק הוגן. רעיון ששום איש ישר אינו יכול שלא להכיר באצילותו, הוקע כמעט בשרירות-לב, שללו ממנו את כל יסודותיו העיקריים, וקשרו את ידי מגיניו; ואפשר שאפילו בפנותי אליך הריני חוטא ופושע, שהרי המסירות לאנגליה הניעה אותי - זר גמור, בשום פנים לא מהגר בארץ הזאת - להיעשות חייל בצבא שלכם.

אני מכחיש כל כוונה להאשים מישהו. אבל כידיד לאנגליה, שלימד זכות על מדיניותה בעיתונות הרוסית במשך חודשי מבחן של חשדנות ואי-אמון, שהשתדל כמיטב יכולתו לעורר את אחיו היהודים להתגייס לחילותיכם, אני תובע לעצמי זכות ידועה לומר את האמת. הריני מבקשך, אדוני, שלא תניח לרעיון טוב שייחרב וייקבר בגלל טיפול בלב-לב. בכבודו של גזעי אני מבטיח לך כי יש אוצרות של התלהבות לרעיון הזה בקרב ההמונים; אבל תן לנו את מלוא ההזדמנות לגלותה; את הגרעין ואת הקול קורא.⁵⁰

אין בתיקי משרד המלחמה זכר לתשובה כלשהי על מכתב זה, שהיתה בו ביקורת חסרת תקדים, בלי ספק, של סרו'נט בחילות הוד מלכותו כלפי שר המלחמה. אולם מסתבר שבצינור זה או אחר הגיע דברו של ז'בוטינסקי אל לוי ג'ורג'; וכעבור שלושה ימים כתב פיליפ קר מכתב 'חשאי' אל לורד דארבי.⁵¹ היתה בו הצהרה מדינית מפורשת על תכליתו של הלגיון וביקורת מרומזת על דארבי. הוא הסביר שהגדוד צריך לקום בהקדם האפשרי. המשמעות הפוליטית שלו, כיחידה יהודית, גדולה הרבה יותר מחשיבותו הצבאית. אבל דארבי נבון בגלל הסוגיה שהעלו המתבוללים, שטענו כי המושג 'יהודי', על ההרמוזים הדתיים שלו,

50. ז'בוטינסקי, איגרות, ב, מס' 139, 19.8.1917.

51. שם, 2.8.1917.

אינו צריך להיכלל בשם היחידה. דארבי עצמו היה נכד ונין לבני דארבי מהמאה ה-19, ידידיו ועמיתיו של ד"שאל, שהכריזו על עצמו כעל יהודי גאה ורגיש חרף נצרותו; ואין ספק שדארבי, כמו אבות אבותיו, ראה ביהודים אומה. אבל לא עלה בידו לאמוד את עצמתם האמתית של המתבוללים, ולכן מלמל דברים שונים, ולבסוף נתן למתבוללים את מבוקשם. הגדוד לא יתואר כגדוד 'יהודי', ותנאי השירות שלו לא יהיו שונים מיחידות אחרות. לא יהיה בו מזון כשר, ופולשתינה לא תוזכר כלל, אף שהם עתידים לשרת שם.

כשהחלטה הגיעה למשרד הגיוס, כתב פטרסון מיד תגובה נועמת לראש אגף כוח האדם.⁵² התשובה של דארבי לבעלי הממון היהודים היתה מעילה באמון, כך כתב, הפרת הבטחה והונאה כלפי המתגייסים היהודים (כמה מאות כבר התרכזו במחנה ליד פורטסמות). כל זה הוא בושע וביזיון, והוא הגיש את התפטרותו. וייצמן ומייג'ור אמרי הלכו אל לורד מילנר, שהיה באותו זמן חבר בקבינט המלחמה, כתב ז'בוטינסקי, והגישו קובלנה מרה על ותרגותו של דארבי. מילנר התראה עוד באותו יום עם דארבי שבעוד שבוע תתייצב לפניו 'משלחת נגדית', אשר תגיש לפניו דרישות הפוכות, והוא, לורד דארבי, יציע פשרה גם לה. ז'בוטינסקי נסע למערכת הטיימס, אל ויקהם סטיד, ולימים כתב:

למחרת בבוקר הופיע בטיימס מאמרו הראשי. אמרו לי שנויפה כזו לא קיבלה וזרת-המלחמה במשך כל זמן המלחמה. טיימס שם ללעג את הפקידות, המוכנה להתחשב עם תריסר אילי-הממון, שמאחוריהם אין איש, זולת חדר-האורחים שבבתיהם, ולזול בגללם באידיאליסמוס של המון בן-מיליונים, אשר אהדתו יש לה ערך בחשבון העולמי. אם יש צורך בווייתור, שנו את השם: במקום 'עברי' קראו לגדוד 'המכבי'; אבל את אפיו היהודי של הגדוד ואת תפקידו המיוחד אין לבטל. 'ואנו מקווים שהקולונל פאטרסון, שאת התמרמרותו אנו מבינים יפה, ישנה את החלטתו ויחזור בו מהתפטרותו'.⁵³

ובכל זאת, לפני פגישתו של דארבי עם המשלחת השנייה, מסר ב-3 בספטמבר דין וחשבון לשיבה של קבינט המלחמה – ושם קיבל אישור לעמדתו החדשה. וכך החליט הקבינט:

הגדודים שיוקמו מטירונים יהודים יקבלו לפי שעה מספרים בצורה הרגילה ובלי שום תואר מיוחד, בלי שיהיה בכך כדי למנוע עיון מחודש בשאלת התואר המיוחד אם תיקבע בעיקרו של דבר פקודה מפורשת לטובת השינוי והנסיבות שהיינה יפות למדיניות כזאת.

בדיון שהתפתח לאחר הדיווח של דארבי הוסכם בדרך כלל כי יש קשר ישיר בין נושא זה לשאלת העמדה שתתקבל כלפי התנועה הציונית בכללותה.

אין עדות לשום התנגדות להחלטה זו. מקרה הוא שגם לוי ג'ורג' וגם בלפור נעדרו משום שהיו בחופשה. לעומת זאת, הזמנתו של אדווין מונטגיו לפגישה, אף שלא היה חבר

52. 'מגילת הגדוד', בתוך: כתבים: אבטוביוגרפיה, עמ' 216.

53. שם, עמ' 216-217.

בקבינט המלחמה המצומצם, לא היתה בגדר מקרה; בדיונים מילא מונטגיו תפקיד פעיל מאוד, ולימים התברר שאפילו היסטורי. הניחו לו להאריך בקטרוג נמרץ על כל הגילויים של לאומיות יהודית, שכן בשיבה זו נערך גם ויכוח הרה גורל על הצעת נוסח של הצהרה הפרו־ציונית, אשר למענה עמל וייצמן קשה כל כך במשך זמן כה רב. אף שלורד רוברט ססיל (שמילא את מקומו של בלפור) וסמאטס היו נוכחים, ואמנם התווכחו עם מונטגיו בנושא זה, הצליח הלז להשיג דחייה בהחלטה על ההצהרה. באווירה זו לא התקשה דארבי לקבל את הסכמת הקבינט לפיוס המתבוללים – אך הדלת נשארה פתוחה לשינוי שמו של הגדוד בעתיד.

כעבור יומיים, ב־1 בספטמבר, שלח אמרי לדארבי מחאה מנומסת אך נמרצת.⁵⁴ הוא הפציר בדארבי שיקבל משלחת שנייה של מצדדי הלגיון, שעמדה אז להתארגן, ויניח לגדוד לקבל, לפחות בסוגריים לאחר כינויו האחר, איזה שם שיאפשר לו לתת "רוח יחידה" ולא רק להיחשב פח אשפה לבלתי־רצויים.

דארבי לא הרחיק לכת עד כדי כך, אך לאחר שהופיע המאמר הראשי בטיימס כיפר על עוונתו במידת מה. ב־5 בספטמבר אמר למשלחת השנייה שהלגיון יהיה יהודי וישלחו אותו לארץ־ישראל.⁵⁵ עם זאת עמד על דעתו שהלגיון חייב להיות ראוי לתיאור המכובד 'יהודי', והבטיח שאז יעניקו לגדוד גם את השם 'יהודי' וגם את הסמל היהודי. בינתיים יקבל שם מכובד אחר – 'הקלעים המלכותיים', ובכוא היום עמד בדיבורו. אחרי כיבוש הארץ נתנו ללגיון את התואר 'גדוד יהודה', וכן את המנורה עם המלה העברית 'קדימה'. אולם סיפוקם של המתבוללים מניצחונם הועב מלכתחילה בלי הרף משום שמחוץ לחוגים הרשמיים קראו לגדוד ה־38 כמעט בכל מקום, בדיבור ובכתב, הגדוד היהודי.

למרבה צערם של הדרוטשילד וחבריו, שארבו בעין פקוחה לכל סטייה מן המינוח הרשמי, לא תמיד זכרו גם פקידי ממשלה למחוק את 'הגדוד היהודי' ממשבתם ומדיבוריהם הפומביים. המתבוללים מיהרו להגיש מחאה בחוגים רשמיים נגד כל עברה שהגיעה לידיעתם, ובזאת אילצו את משרד המלחמה לשלוח תיקונים שוב ושוב. על פטרסון נאמר בעיתון הרשמי שהוא ממונה על 'הגדוד היהודי', ורק בנובמבר חזרו ופרסמו בעיתון הרשמי את המינוי בנוסח המתוקן: גדוד 38 של קלעי המלך. שמו של משרד הגיוס התנוסס ברחוב צ'יניז בהבלטה על שלט עברי – בבחינת מעשה פעוט של קריאת תיגר.⁵⁶ החיים הפנימיים בלגיון ודאי שלא חסרו 'אופי יהודי'. 'בחזית', כתב ז'בוטינסקי,

נשאו הקצינים והחיילים שלנו על השרוול השמאלי תו של מגן־דוד: בבאטאליון אחד תו אדום, בשני – כחול, בשלישי – סגול. היה לנו גם 'פאד'קה' – כך קוראים בצבא האנגלי לאנשי־הכהונה של הגדודים – הרב פאלק, אדם צעיר ונלהב ממפלגת 'המזרחי'

54. PRO/WO/952/352-9539/202

55. 'מגילת הגדוד', בתוך: כתבים: אבטוביגריפיה, עמ' 217.

56. שם.

ואמין לב ביותר בחזית האש. וקולונל פאטרסון האומלל היה מוכרח ללמוד את הכללים הדקים מן הדקים של השחיטה: הוא ניהל משא ומתן עם זורת המלחמה ועם הקצבים בפורסטמות על בשר כשר, על החלקים הקדמיים והאחוריים, על גידים ועורקים... יותר איני מעז למנות, כי את הדינים הללו אינני יודע; ואולם הוא יודע.⁵⁷

המתבוללים תקפו עכשיו בשני ראשים. מונטגיו הפעיל אמנם את מלוא השפעתו כדי לדלל את נוסח ההצהרה הבריטית בזכות הציונות, ושניים מעמיתיו השתדלו כמיטב יכולתם לסכל את הקמתו המעשית של הגדוד. אחד המבצעים החדשים שלהם היה לשלוח לראש אגף כוח האדם, סר נוויל מק'רידי, חוברת ברוסית (שתורגמה מיידיש), שכתבה לכאורה ז'בוטינסקי, ובה התקפה חריפה על הצבא הרוסי. השגריר הרוסי, כך נאמר למק'רידי, רתח מזעם. ז'בוטינסקי נקרא מיד להתייצב לפני מק'רידי הכועס. הוא חשף את הזיוף בתוך שתי דקות, והשגריר הודה שהוא לא ראה שום חוברת. מק'רידי הנבוך שינה את הנושא ושאל את ז'בוטינסקי מי נתן לו רשות לשלוח את החוברת שלו במעטפה רשמית! ז'בוטינסקי נאלם דום. הרי הוא ישב במשרד שנמצא פחות ממאה מטרים ממשרדו של מק'רידי וניהל שם מסע תעמולה שלם, בשם הממשלה, שהעמידה לרשותו 35 אלף שמות וכתובות של זרים, וכן עשרה פקידים שיעזרו לו! מק'רידי ניסה בכל זאת להציל את יוקרתו, ואמר לפטרסון (שנשאר בחדר אחרי ז'בוטינסקי יצא), לשלוח את ז'בוטינסקי בחזרה ליחידה שלו. פטרסון התעלם מההוראה בקור רוח.⁵⁸ משרד המלחמה חקר את העניין וגילה את המזיף: אחד מבני משפחת מונטיפיורי, חבר בוועד המשותף לענייני חוץ, מבצרם של המתבוללים. באותה העת המשיך וייצמן להיאבק בחזית השנייה – למען הצהרה פרו-ציונית מטעם הממשלה. ב-16 בספטמבר שיגר מכתב מריר אל פיליפ קר על מונטגיו, שנתמנה שר לענייני הודו, ועל המתבוללים בכלל:

הלוחם הגדול שלהם, שעל אף היותו לאומני הינדוסי גדול עכשיו, ראה מחובתו להילחם בלאומנות היהודית. נבצר ממני להבין – אני מודה – כיצד מדינאים בריטיים מייחסים עדיין חשיבות לעמדתם של כמה אילי הון יהודיים ומרשים שדעתם תישקל כנגד גילויי דעת כמעט פה אחד של שדרות בעם היהודי... העובדה שהממשלה הבריטית, על כל אהדתה ליהדות הלאומית, אינה רוצה לתת לה ביטוי מוחשי, גורמת נזק ניכר לא רק לציונות, אלא גם לאינטרסים של הממשלה הבריטית.

כעבור שלושה ימים פנה שוב לקר: 'ללא הצהרה אי אפשר לעשות מאומה. יתר על כן, כל תכניותינו לגבי ארצות הברית תלויות בכך'.⁵⁹ בין כה ובין כה איים משבר על הוועד הפוליטי של וייצמן בגלל ז'בוטינסקי והגדוד. כולם ידעו שווייצמן אוהד את הרעיון, אך הוא הצליח להסתיר מחבריו את שיתוף הפעולה שלו,

57. שם, עמ' 217-218.

58. שם, עמ' 217-219.

59. וייצמן, איגרות, ז', 16.9.1917.

הלכה למעשה, עם ז'בוטינסקי. משום מה לא הפריע להם שבגיוחיותו התכופות ממחנה האימונים התארח ז'בוטינסקי בביתו של וייצמן, אך כשהתברר, עם קבלת התפקיד במשרד המלחמה בלונדון, שהוא ממעמד של דייר, יצאו מכליהם, ופחד של ממש נפל עליהם. אם ייוודע לציבור שיש כאן יותר מידידות אישית גרדא, הרי זו ודאי הוכחה שווייצמן וז'בוטינסקי משתפים פעולה ביניהם למען הגדוד. כשנודע לווייצמן שחבריו רוצים ש'גרש' את ז'בוטינסקי מביתו, גער בהם קשות על שהם מתערבים בענייניו הפרטיים. ז'בוטינסקי הודיע מיד שיעזוב את בית וייצמן. בסופו של דבר התגורר בביתו של יוסף קאואן - אוהד נלהב של רעיון הגדוד.

אך בזה לא נסתיים העניין. עתה הועתקה הביקורת לעצם הסוגיה של הפרת צו הניטרליות של התנועה הציונית, והוצע לפרסם הודעה רשמית נגד הגדוד מטעם הוועד שבראשו עומד וייצמן. וייצמן יצא מכליו והכריז: 'כל פרסום כזה היה הורס את עבודתי, ואם עבודתי נהרסת, אין טעם בחברותי בוועד'. אחד העם, 'מורו ורבו' של וייצמן ומתנגד הריף של הגדוד, ניסה לפייס. הוא האשים את וייצמן שהפר את התחייבותו להתייעץ עם הוועד על כל צעד, אך מכיוון שווייצמן טען באוזני הוועד שהוא 'בנה' על יסוד ההצעה שהועלתה בזכות הגדוד, וכי הגדוד מילא תפקיד חשוב מאוד במשא ומתן שניהל עם הממשלה, השתכנע אחד העם שזה משנה את המצב. הוסכם על נוסח החלטה שלפיה הוועד ניטרלי; ההחלטה 'נרשמה בפרוטוקול', ווייצמן ביטל את התפטרותו.⁶⁰

אזכור פיקנטי ל'עצה' שנתן ביוקנאן, השגריר ברוסיה, למשרד החוץ ביוני 1917, ולפיה התנגד למסע תעמולה למען הגדוד, הגיע עתה במברק ששלח עוזר הנספח הצבאי הבריטי בפטרוגראד, גנרל בארט, ב-26 בנובמבר. 'האם', כך שאל,

יוכלו בעלות הברית לתת מעין הבטחה על-תנאי שאם תסתיים המלחמה בהצלחה יתנו את ארץ-ישראל ליהודים? הכרזה כזאת תעשה מיד רושם אדיר בארץ הזאת, שבה השפעתם של היהודים גדולה והכמיהה לארץ המובטחת וללאומיות מובהקת גדולה אפילו יותר מאשר באנגליה?⁶¹

כמעט בד בבד עם מברקו של בארט באו ידיעות על התפרצות הרגשות האדירה בקרב יהודי רוסיה עם קבלת הידיעה על הצהרת בלפור. מחמת תקלה בקשר הגיעה הידיעה רק ב-29 בנובמבר - וכעבור שעות אחדות בלבד התאספו ספונטנית 150 אלף יהודים להפגנת ענק בחוצות אודסה. כאילו נתנו פורקן ליגונות שנכבשו במשך דורות, צעדו אל הקונסוליה הבריטית, והריעו ושרו 'התקווה' ו'אל מלך נצור'. הפגנות דומות נערכו בפטרוגראד, מוסקבה ושאר ערים.

עצמת התגובה הזאת רק זרתה עוד מלח על פצעייהם של הציונים הנלהבים שבמשרד

60. Reinharz, *Chaim Weizman - The Making of a Zionist Leader, II: The Making of a Statesman*, New York 1993, pp. 182-188

61. מברק מס' 1389 אל הרמטכ"ל הקיסרי: PRO/FO/371/3054/84173, 26.11.1917

החוז. גרהם העיר כי צר לו שלא פורסמה ההצהרה ארבעה חודשים קודם, ואילו הרדינג אמר כי 'זה היה עשוי לשנות הכול'.⁶²

היתה זו חכמה שלאחר מעשה. אילו נעתרה הממשלה בקיץ לפניית הלוהטות, ובעצם הנואשות, של ז'בוטינסקי ווייצמן, ולהפצרותיהם של גרהם ואמרי והאחרים, לפרסום הצהרה שתאפשר לציונים להניף את דגל בעלות הברית ברוסיה (ובאמריקה) ולגייס על סמך זה כוח אדם יהודי, אולי היה הדבר משנה את מהלך המלחמה. בלי ספק היה מחליש את הדחף ל'שלום נפרד' בימי ממשלתו הנוחה להתרשם של קָרְנֶסְקִי. ז'בוטינסקי ודאי היה יוצא לרוסיה, ובהישען על ייפוי כוח מאת ממשלת בריטניה, היה יכול לכוון את כישורונותיו הכבירים כנואם וכפובליציסט כדי להפוך את גלי ההתלהבות לתנועה צבאית ומדינית למען המשך המלחמה עד לניצחון. אפשר לשער שביולי היתה השפעת הדברים על מסע ההסברה של טרומפלדור מגעת לידי כך שמתנדבים יהודים במספר ניכר היו נשלחים לקווקז או לאיזה חלק אחר של חזית המזרח, בטרם תוצף רוסיה בנחשולי המהפכה הבולשביקית.

רק ההנהגה הציונית נשארה קפואה בעמדתה נגד הגדוד; צ'לנוב – שביקר שוב בלונדון – נתן לכך ביטוי חריף, והיו חילופי דברים נועזים בינו ובין וייצמן. הוא הוסיף להאמין שהסיכוי רב שטורקיה תישאר השליטה בארץ־ישראל. במקרה זה, אמר, 'נדרוש אוטונומיה לאומית וחסות של מעצמה אירופית גדולה או של אחדות מהן'. בשום פנים אין ההסתדרות הציונית צריכה לסמוך ידיה על הלגיון היהודי, גם אין להרשות לו להניף את הדגל הציוני. 'אנו נראה בכך מעשה פרובוקטיבי, שניאלץ להגיב עליו'.

וייצמן השיב באותה מידה של תקיפות שאם תנצחנה גרמניה וטורקיה במלחמה, לא יוכל העם היהודי לדרוש מהן מאומה; ואם תיענה תביעתו של צ'לנוב לניטרליות, ממילא יפורק כל הבניין המדיני שנבנה באנגליה. הוא גרס שבעלות הברית ינצחו, אבל אם תישאר ארץ־ישראל בידי הטורקים, עמדתם הנוכחית של הציונים לטובת בעלות הברית תקנה להם ידידים שיוכלו לסמוך עליהם. עכשיו הגיע אל סלע המחלוקת השני. בלא להניד עפעף אמר לצ'לנוב שהתנגד לגדוד, ומשעה שהקימו אותו הבריטים לא יכול עוד לנער את חוצנו ממנו בפומבי. עניין לניחושים הוא מדוע ראה צורך להשמיע שקר גלוי זה – שבוודאי לא הולך את צ'לנוב שולל – ומה עוד במעמדם של אחד־העם, טולקובסקי והאחרים שיכלו להזים אותו בו במקום. אין שום צל של ראייה לכך שאי־פעם חזר בו מתמיכתו בלגיון למן אותו יום שהציעה לז'בוטינסקי ב־1915; ולמען האמת, נעשה פעיל יותר ויותר ככל שעבר הזמן והתקרבה נקודת ההכרעה.⁶³

אבל המציאות גברה אף על יחיאל צ'לנוב, אולי בגלל ידיעות שהחלו להגיע מרוסיה, והוא מיתן את התנגדותו. אשר לוועד – בישיבות שהתקיימו ב־23 וב־26 בנובמבר הסביר ז'בוטינסקי שהוא חווה לגדוד שני תפקידים: להשתתף במבצעי כיבוש והשלטת סדר, וכן

62. PRO/FO/371/3054/84173

63. ש' טולקובסקי, לקראת הצהרת באלפור ובעקבותיה – יומן ציוני מדיני, לונדון 1915-1919, ירושלים תשמ"א, עמ' 202-206.

להשתתף בחיל המצב וצבא הכיבוש. הוא הציע להקים ועדת משנה שתדאג ל'לקידום האינטרסים של הלגיון היהודי'. הצעתו נתקבלה בהצבעה: עשרה נגד ארבעה, והוחלט שווייצמן, קאוואן וז'בוטינסקי יהיו הוועדה.

אבל מלאכתו של ז'בוטינסקי לא תמה: הבריטים לא זזו בלי שידחפו אותם. שוב שלח תזכיר למשרד המלחמה על המכשולים שעדיין לא הוסרו בפני מתגייסים בכוח. לא התפרסמה הכרזה, למשל, שהגדוד יישלח לארץ-ישראל, והיו עיכובים בהעברת חיילים יהודים מיחידות אחרות, אף שאלפים מהם הגישו בקשות העברה. אחרי חודשיים נאלץ לחזור ולהעלות את אותן הטענות.

אך אט-אט הגיעו גם נחמות. בניו-יורק כתב המלומד הנודע נחום סלושץ שני מאמרים ביומן הידי מארגען זשורנאל, שבהם תיאר את מאבקו של ז'בוטינסקי באנגליה ואת פריצת הדרך המוצלחת שלו. בעקבות מאמרים אלה הוקמה בניו-יורק ועדת הכנה ללגיון יהודי. עם חבריה נמנו דוד בן-גוריון ויצחק בן-צבי, שבדצמבר 1914 עמלו לילה אחד ארוך להניא את טרומפלדור מלהקים את גדוד נהגי הפרדות, שסיכלו את תכניתו של רוטנברג לעשות נפשות בארצות-הברית לרעיון הקמתו של לגיון, ואשר לעגו לדעה שאפשר לרכוש מולדת בפעולה צבאית, ומה שחשוב לא פחות: זמן רב הוסיפו להאמין באפשרות שהטורקים יישארו שליטים בארץ-ישראל.⁶⁴

דומה כי בסך הכול לא היה ז'בוטינסקי ער לגודל ההישג שלו. הוא כפה על העם היהודי למעשה שינוי נמרץ באורח החשיבה שלו. הוא כפה על הבריטים לא רק לתקן את דעתם על היהודים ולהכיר בהם כעם לוחם, אלא גם להנהיג שינויים ללא תקדים בנוהלי משרד המלחמה שלהם. הוא הביא לעולם את היחידה הצבאית הלאומית היהודית הראשונה שנלחמה על ארץ-ישראל מאז מרד ברי-כוכבא, אלף ושמונה מאות שנה קודם לכן; בזכותו נתחדשה המסורת הצבאית בישראל. זו היתה היסטוריה בהתחוללותה, והוא שחולל אותה.

הבדידות המפחידה שניהל בה את מאבקו, הבו וההשמצות שניתכו עליו, התנכרותם – כאיש אחד כמעט – של טובי ידידיו ברוסיה, גירושו מן ההסתדרות הציונית, העובדה שיהודי אנגליה נידו אותו כמעט, תעמולת הכוזבים שנוהלה נגדו, הפגיעות המילוליות והגופניות שספג באיסט-אנד, הקואליציה המזוהה שקמה נגדו בין ציונים למתבוללים והדחייה הממושכת והעמוקה מחקר מצד משרד המלחמה – כל אלה, בחשבון אחרון, רק מבליטים ומאדירים את חשיבות המעשה שעשה. ללא נחישות החלטתו שלגיון יהודי חייב לקום, לא היה שום לגיון יוצא לאוויר העולם.

כאשר הביע הברון אדמונה דה-רוטשילד בפריז ב-1915 התלהבות לרעיון ואמר לו שעליו להמשיך ויהיה מה, שאל 'קול רפה' בלבו פנימה: 'למה אני? למה לא אתה? לך הרי יותר קל הדבר!'. אף על פי כן אפשר לומר בביטחון שלגיון יהודי לא היה קם אילו הניחו לברון להקימו. כשחזר ז'בוטינסקי ליחידתו בפורטסמות, דיווח לו על תחילת מסע לגיוס מתנדבים ללגיון באמריקה. על המברק חתמו גם בן-גוריון ובן-צבי. במצרים נפתחה לשכת גיוס, וביוון

64. ראו בספרו של מ' בר-זוהר, בן-גוריון, א, תל-אביב 1975, עמ' 75.

ובארגוני הודיעו השלטונות שירשו למתנדבים להתגייס. הלגיון אכן קנה לו חיים משלו. הגדוד עצמו התגבש כיחידה למופת. בכל תקופת שהותו בפורטסמות לא אירע בו אפילו מקרה אחד של פשע: 'חידוש בקורות הצבא', כתב פטרסון.⁶⁵ אפילו הקנטינה שבה הגישו בירה נאלצה להיסגר מחוסר לקוחות. בין המבקרים במחנה היה גנרל מק'רידי: בלי שום גינונים של טקס נסע כל הלילה מלונדון במיוחד כדי לראות את הגדוד. הוא התרשם כל כך מהתנהגותם של האנשים, כך כתב פטרסון, עד שמאותו היום ועד שעזב את כהונתו מעולם לא השיב ריקם שום בקשה הגיונית של הגדוד. בעקבות ביקורו באה הבטחה רבת-משמעות. כשראה את פטרסון בפעם הבאה שימח אותו בבשורה שהוא נושא את נפשו להקמת חטיבה יהודית שלמה. לדבריו, המליץ לפני גנרל אלנבי להתחיל בהקמת אותה עוצפה מיד לאחר שיגיעו שני גדודים עבריים שלמים למצרים. לחטיבה יהיה גנרל משלה, תהיה לה גישה לא אמצעית למפקדה, ולא יהיה אפשר להטותה לכאן ולכאן כשרירות לבם של שורת מפקדי חטיבות.

היו עוד שתי מחוות ידידותיות של מק'רידי. הוא נענה לבקשתו של פטרסון להעלות את ז'בוטינסקי לדרגת לוטננט. על פי תקנות הצבא היה הדבר בגדר הנמנע: ז'בוטינסקי היה זר. משום כך דחו גם את טרומפלדור בשעתו. אולם פטרסון הטעים כי יש תקדים: הצאר של רוסיה. 'אבל', אמר מק'רידי, 'יש לו דרגת כבוד בלבד'. על כך השיב פטרסון: 'גם ז'בוטינסקי יסתפק בזה';⁶⁶ וכך, ב-2 בפברואר 1918, נתמנה ולאדימיר ז'בוטינסקי לוטננט בצבא של הוד מלכותו מלך בריטניה.

אולם באותו יום עצמו גם הוכתר מאבקו של ז'בוטינסקי בניצחונו האמתי. הגדוד קיבל פקודה לצאת מבריטניה כעבור יומיים, ומק'רידי נקט צעד חסר תקדים ופקד על מחצית הגדוד לבוא ללונדון למצעד בחוצות הסיטי והאיסט-אנד. הם אוכסנו במשך הלילה בטאואר (המגדל ההיסטורי) של לונדון, ולמחרת היום צעדו משם בסך אל הסיטי ולפניהם התזמורת של ה'קולדסטרים גארדס'. גם ההיתר שנתן להם ראש העיר של לונדון לצעוד בסך ברובים מכודנים היה חסר תקדים בהיסטוריה הצבאית הבריטית.

ואז פרצה הפגנת אהבה עצומה של ממש. 'אלפי יהודים ויהודיות', דיווח הג'ויאיש כרוניקל ב-8 בפברואר, 'צעדו בשמחה יחד עם חיילי יהודה מ'מגדל לונדון' עד לבית העירייה, שם קיבל אותם רשמית ראש העיר. ומי עמד לידו, בקומה זקופה וכמנצח? לא אחר מאשר מייג'ור ליונל דה-רוטשילד, אחד מאויביו המרים ביותר של הגדוד. משם צעדו החיילים לווייטצ'פל - המקום שבו ספג ז'בוטינסקי רק אתמול לעג וקלס, ואפילו מהלומות. שם, כך תיאר זאת ז'בוטינסקי עצמו, התעצמה הפגנת האהבה

...של רבבות ברחובות, בחלונות, על הגגות. דגלים תכולים-לבנים היו תלויים מעל כל חנות קטנה; נשים ככו ברחובות משמחה, ועבדקנים זקנים נענעו בזקניהם השבים וברכו בלחש: 'ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה'. פאטרסון רכב על סוסו,

65. ג"ה פטרסון, עם הגדודים העברים בארץ-ישראל, ירושלים תרפ"ט [להלן: פטרסון, עם הגדודים העברים בארץ-ישראל], עמ' 27.

66. שם, עמ' 35.

כשהוא מחייך ופורס בשלום כולם, עם שושנה בידו, שורקה לו בחורה מאחת הגוזזות... והחייילים, אותם החייטים עצמם, כתף אל כתף, הכידונים בשיפוע מקביל ומדויק, כל צעד – מכת-רעם, גאים, שיכורים מן ההימנונים, מצעקת-ההמונים ומהכרת התפקיד המשיחי, שלא היה כדוגמתו מזמן שבר-כוכבא נפל בביתר על חרבו, בלא לדעת, אם ימצאו לו יורשים...⁶⁷

הג'ואיש כרוניקל, שהפגין בתחילה ספקנות רבה, אבל החל לפתח בהדרגה תמיכה מפוכחת כלפי מסעו של ז'בוטינסקי, סיכם עתה:

היכן, נתבקשה השאלה, האזהרות של החכמים אנשי המעשה; היכן הלבטים המופרזים של הנוונים במנהיגי ישראל, ששללו את הרעיון של גדוד יהודי בימים הראשונים שבהם נהרו מתנדבים יהודים באלפיהם לבסיסי הטירונות, ועשו כמיטב יכולתם להשחית אפילו את ההכרה הזעומה והפגומה שהעניק משרד המלחמה לרעיון... מסכת של בדיות על הגזע היתה כלא היתה. 'חיילי יהודה' הם הכחשה חיה להרבה אגדות טיפשיות וזדוניות שדבקו אל שמו של היהודי, ותשואות ההמון הלונדוני ביום השני העידו שבניין שלם של דיבות ובערות – מלאכתם של דורות על דורות – התמוטט ככל שהיו הדברים אמורים בצופים במצעד... אילו הוצגה העדות הממשית על גדוד של יהודים לפני שנתיים, כמה טעויות, כמה עוולות וכאב-לב היו נמנעים בכך!... רשאים אנו להתנחם במחשבה שאם קל כל כך להפריך את האגדה שאי-אפשר להפוך את היהודי-החייט לחייל המוכן להגן על המולדת, מה לא יוכל לקרות – אם אך תינתן דחיפה נאותה – לבדותות, המושרשות באותה מידה, שהיהודי לעולם לא יוכל להיות חקלאי, לעולם לא יוכל לבנות מדינה, לעולם לא יוכל למשול בארץ משלו, או להיות אדון לגורלו שלו?⁶⁸

שנתיים אחרי שהגיע ז'בוטינסקי לארץ-ישראל עם הגדוד – סמל הידידות ושיתוף הפעולה בין אנגליה והציונות, ישב ז'בוטינסקי בכלא עכו. הוא נדון לחמש עשרה שנות מאסר, בהשראת קציני השלטון הבריטי, על שהגן על יהודי ירושלים נגד מתקפה ערבית על היישוב. המתקפה אורגנה אחרי חודשים של הסתה אנטי-ציונית שניהל המופתי של ירושלים, חאג' אמין אל-חוסייני, לא בלי עידוד מצד גורמים בממשל הבריטי.

בארץ-ישראל

כשהגדוד חנה עדיין במצרים קיבל פטרסון רשות לבקר בארץ עם ז'בוטינסקי, ומיד התברר להם שהשלטון הצבאי בארץ עוין את הבאים. אלנבי אמר לפטרסון שלא זו בלבד שלא יקיים

67. ז'בוטינסקי, 'מגילת הגדוד', בתוך: כתבים: אבטוביוגרפיה, עמ' 224-225.

68. *Jewish Chronicle*, 8 February 1918.

את רצונו של גנרל מק'ירידי להוסיף גדודים, אלא גם בואו של גדוד 38 אינו לרוחו. ואשר להבטחה להרחיב את הכוח עד כדי חטיבה ומינוי פטרסון לגנרל – זו אינה באה בחשבון. עד מהרה נוכח ז'בוטינסקי לדעת שהצהרת בלפור לא פורסמה כלל בארץ, כך שהתושבים הערבים לא ידעו שהובטח ליהודים להקים בית לאומי יהודי. שום לחץ לא עזר, ורק ב־4 באוגוסט 1919, כלומר עשרים ואחד חודשים אחרי פרסום ההצהרה, שלח שר החוץ קרוון, שירש את בלפור, מברק לקצין המדיני בקהיר, ובו הוראה חד־משמעית להבהיר למנהיגים הערבים כי עניין הצהרת בלפור הוא 'בגדר chose jugée' [הלכה פסוקה] וכל הסתה נגדו היא מזיקה וחסרת תועלת.⁶⁹

הממשל השיב בשלילה נחרצת לבקשת נציגי תנועת ההתנדבות, ובהם אליהו גולומב, רחל ינאית ומשה סמילנסקי, להקים גדוד ארץ־ישראלי. ז'בוטינסקי עשה כמיטב יכולתו כדי לעודד את רוחם של המתנדבים: לפי הצעתו של ז'בוטינסקי ארגן משה סמילנסקי פעולה הפגנתית – עצרת המונית של המתנדבים, ודווקא ברחובות, כמטחוי אבן מן המטה הכללי.⁷⁰ רגע של שיכרון היה זה למתנדבים. באו קרוב לאלף איש, ובהם רבים שהלכו יומיים ברגל בחום הלוהט מירושלים. באותם ימים לא היתה בארץ־ישראל תחבורה אזרחית ממונעת, הנסיעה במרכבות רתומות לסוסים חרגה מיכולתם הכספית של הצעירים ביישוב, שהתרושש עד מאוד, וכדי לנסוע ברכבת היה צריך להצטייד ברישיון מן השלטון הצבאי הבריטי, וזאת לא היה אפשר להשיג.

ועד הצירים הציוני, שהוקם על פי החלטת הממשלה, ושאחת ממטרותיו היתה לקבוע את ההנחיות ליחסים בין היישוב העברי לשלטון הצבאי, הגיע לארץ ימים אחדים קודם לכן, וועד המתנדבים הזמין את חבריו להשתתף בעצרת. אף אחד מהם לא בא. ממש כמו שבקהיר הקפידו שלא לבוא במגע עם הגדוד (אף שאחרי ככלות הכול היה חלק מצבא הוד מלכותו), כך עכשו בארץ־ישראל שמעו לעצה, שבאה מחוגי המטה הכללי של אלנבי, להתרחק מן המתנדבים.

ז'בוטינסקי נאם בפני הנאספים, אך הניא אותם מלפתוח במצעד אל מטה הצבא, אם כי תרומתו הישירה לתנועת ההתנדבות בשבועות המתוחים הללו חרגה הרבה מגדר מתן עידוד למתנדבים עצמם. הוא אכן הביא להם את התורה שפיתח לעצמו מניסיונו שלו: שלא להירתע מכישלון. 'הוא הביא אתו, כתב אליהו גולומב,

את הניסיון של ההתחלות הצבאיות היהודיות, שגם הן נתקלו בראשונה בסירובים ובגידות. הוא דרש התמדה עקשנית, בלי להירתע ממכשולים ואכזבות. איתנותו ואמונתו... עזרו למתנדבים לשמור על עוז־רוחם ולא להתייאש משך כל החודשים של דחיות מצד הבריטים והיסוסים מצד היהודים. ז'בוטינסקי הצליח לשפר את יחסו של היישוב כולו למתנדבים.

69. British Foreign Policy Documents, Vol. 4, p. 329 (ספריית האוניברסיטה העברית בירושלים).
70. ז'בוטינסקי, 'מגילת הגדוד', בתוך: כתבים: אבטוביגורפיה, עמ' 237-239.

הוא האיש שבנה גשר בין תנועת המתנדבים ליריביה המרובים. 'המגעים שלו עם חשובי היישוב', המשיך גולומב,

ובמיוחד הדי הנאומים הפוליטיים שהשמיע בציבור, הביאו לידי שינוי היחס הרשמי לתנועת המתנדבים. בואו, ובואו של ועד הצירים, שכנעו את הציבור שגורל הציונות תלוי בניצחונן של בעלות-הברית... ה'מיושבים' שביישוב התחילו לקבל את התנועה. הפועל הצעיר אפילו... קיבל בחזרה אל שורותיו את החברים שגירש קודם לכן.⁷¹

ההתנגדות לא תמה, אך שוב לא התבטאה בהשמצות על התנועה; ולא מעט מהססים ומתנגדים הצטרפו למתנדבים לאחר ששמעו את נאומו ז'בוטינסקי.

אפילו וייצמן, שהגיע לארץ-ישראל בראש ועד הצירים ונתקבל על ידי הבריטים בכל הכבוד הראוי, לא הצליח להזיז אותם מעמדתם בדבר גדוד המתנדבים. ואז החליט ז'בוטינסקי לפנות לאהרן אהרנסון. אך הלה, שתרם תרומה עצומה להצלחת אלנבי במערכה לשחרור ארץ-ישראל מידי הטורקים, היה מאז שנוא נפשם של אנשי 'העבודה' – רוב-רובם של מנהיגי ה'התנדבות'. רק לאחר הרבה שעות של דיבורים לכאן ולכאן הצליח ז'בוטינסקי לשכנע את גולומב והוזהוס ברדלוב שהתקווה היחידה טמונה עכשיו באהרנסון, וכי האינטרס הלאומי דורש להתעלם מכל שיקול אחר. אכן, עמיתם סמילנסקי לא השתכנע, ופסל את הדבר שהיה בעיניו ברית טמאה. אך בסופו של דבר יכול אהרנסון לרשום ביומנו בקיצור, ב־21 באפריל 1918: 'גולומב והוזהוס מוועד הגדוד סרים לשאול אותי מתי אוכל לקבל את פני כל חברי הוועד. מסתבר אפוא שהחליטו, בהשפעת ז'בוטינסקי, לעשות את הצעד הראשון'.⁷² הפגישה אכן התקיימה למחרת בבוקר; ובלי דיחוי ביצע אהרנסון את שליחותו. בו ביום הסביר לקולנגל וינדהם דיס במטה הכללי עד כמה חשוב גיוסם של יהודי ארץ-ישראל מבחינה פוליטית ותעמולתית; ודיס הכין מזכר לאלנבי.⁷³ כעבור שלושה שבועות הודיע אלנבי ללונדון כי נמלך בדעתו – והוחל במסע גיוס.

משעה שזכתה תנועת המתנדבים לאימוץ רשמי, קם מיד גל של התלהבות שכמוהו, כתב ז'בוטינסקי, 'הודו אפילו המתנגדים... לא ידעה ארץ-ישראל לא קודם-לכן ולא אחר-כך'.⁷⁴ הוא עצמו השתומם: 'תושב של ערים מרובות אוכלוסין', כתב,

יתקשה להבין, כיצד קיבל את כל הדברים האלה הישוב הארצישראלי הקטן. בסך הכל מנה אז הישוב כחמישים אלף נפש. כשרוח גדולה ונשגבת מתחלת לרחף פתאום על-פני עדה קטנה, מתקבלות לפעמים תוצאות, שאינן רחוקות מנס, מפלא...⁷⁵

התלאות המכוונות שנחתו על גדוד 38 במצוות המטה הכללי החלו עוד לפני שהגדוד יצא

71. מערכות, ד (חשוון תש"א), פרק ו, עמ' 11.

72. יומן אהרן אהרנסון (בעריכת י' אפרתי), תל-אביב 1970, עמ' 400, רישום מיום 21.4.1918.

73. שם, עמ' 400, רישום מיום 22.4.1918.

74. ז'בוטינסקי, 'מגילת הגדוד', בתוך: כתבים: אבטוביגורפיה, עמ' 238-239.

75. שם, עמ' 244-245.

ממצרים (שם השלים את אימוניו). אנשי המטה ביקשו לפורר את הגדוד ולאפשר לאנשים להצטרף ליחידות עבודה. 'אין ספק שהיה זה מהלך מחוכם', כתב פטרסון, 'כדי להיפטר מן הבעיה היהודית, ובתוך כך להביא על היהודים את כוון של העולם'.

פטרסון הגיב כדרכו בחכמה ובעוז החלטה. הוא פקד על הגדוד להיערך למסדר והורה לכל מפקד פלוגה להסביר לאנשים מהי חובתם, ועד כמה ינחל עמם כולו חרפה ולעג אם אפשר יהיה ליצור את הרושם שיחידה יהודית סירבה להילחם אפילו למען ארץ־ישראל. בסך הכול ביקשו שנים עשר איש לקבל העברה, אך בכך לא נתקרה דעתו של פטרסון. הוא הזמין אותם אליו, ולאחר שדיבר אליהם 'בלשון נמרצת ככל יכולתי', חזרו בהם עשרה מתוך השנים עשר. השניים שלא זוו מעמדתם 'גורשו מן המחנה... כאילו היו מצורעים'.⁷⁶

ז'בוטינסקי לא היה מחויב לצאת לחזית. חזקה עליו שיישאר על משמרתו במטה הצבא. אין שום עדות בידינו על הנימוקים או התחבולות שהשתמש בהם, אך כאשר לאחר שלושה ימים בצריפין עבר הגדוד לחזית, עמד הוא בראש מחלקתו. פטרסון נאלץ לנהל מערכה מתמדת נגד הממונים עליו, בגלל יחס לא הוגן, ונגד ניסיונות נוספים של המטה הכללי להעלים את זהותן של היחידות היהודיות או להטיל עליהן מטלות כבדות ולא רגילות.

פתאום קיבל פטרסון הוראה ממפקד החטיבה שלו – שככל הנראה השקיע הרבה זמן ומחשבה בדרכים להשפיל את הגדוד העברי ואת מפקדו המחוצף – שהגדוד שלו וכן הגדוד ה-39, שבינתיים הגיע לארץ־ישראל, יצורפו לשני גדודים של חיילים מאיי הודו המערבית בחטיבה חדשה. הגנרל יהיה קולונל שהועלה בדרגה זה מקרוב. ברור היה שמעכשיו חובתו של פטרסון לבלום את הניסיון השני למחות את זהויותיהם של הגדודים העבריים – או להתפטר מן הפיקוד שלו. זו לא היתה משימה קלה, שכן בסתר כבר נקט המטה הכללי כמה וכמה צעדים.

הנה כי כן כתב פטרסון מכתב תקיף לגנרל אלנבי, ובו הטעים כי אם תוגשם תכנית מעין זו, היא תהיה כרוכה בסוגיות חמורות מאוד. האדיוינטנט־גנרל במשרד המלחמה הבטיח בשעתו שהגדודים העבריים יוכלו בחטיבה עברית, וסטייה מן המדיניות המוצהרת הזאת תיראה עלבון מפורש – הן בעיני הגדודים העבריים והן בעיני יהודים בעולם כולו:

כל כמה שאינני שש להטריד את המפקד הראשי, נראה היה לי כי מחובתי כלפיו, כלפי חיילי וכלפי עצמי, כמו גם כלפי היהדות, היא לדאוג לכך שכל עוד אני המפקד לא יירמסו האינטרסים היהודיים בלי מחאה. לכן ביקשתי לבטל את הפקודות, ואם לא – שישחררו אותי מפיקודי.

לאחר הדברים האלה קיבל תשובה 'ידידותית ביותר' מאלנבי:

רואה אני שאין זה רצוי להכליל בחטיבה אחת גדודים יהודיים עם גדודים של איי הודו־המערבית, והחלטתי שלא לעשות כן. ארכיב חטיבה זמנית משני הגדודים העבריים עד שאפשר יהיה להקים חטיבה עברית שלמה, והם יהיו תחת פקודתך.⁷⁷

76. פטרסון, עם הגדודים העבריים בארץ־ישראל, עמ' 65.

77. שם, עמ' 123.

ואז ככל הנראה החליט המטה להתנקם על שנכשל: הגדוד הוצא פתאום מן הקו ונצטווה לרדת לחום היוקד ולשממה מוכת הקדחת של המלחה בבקעת הירדן, 1,300 רגל מתחת לפני הים.⁷⁸ שם מעולם לא הוחזק גדוד לבן למעלה משבועיים. החיילים היהודים הוחזקו שם שבועה שבועות, באוגוסט ובספטמבר, וז'בוטינסקי כתב:

שוב ושוב שמעתי מפי קצינים ותיקים ומנוסים, זרים גמורים, שאותם חודשיים בבור הגרוע והעמוק ביותר בחזית העולמית כולה הם כשלעצמם הישג צבאי ממדרגה ראשונה, שאפשר להשוותו לכל אחת מעלילות הסבל המפורסמות בתולדות כל הצבאות במלחמה.

בגדוד שהגיע לאזור המלחה היו שמונה מאות איש. בשעת התחלת ההתקפה נשארו רק חמש מאות. אחרי הניצחון חזרו לנופש רק מאה וחמישים. קצרה בהם רק הקדחת (הרוגים ופצועים היו מעטים).⁷⁹ תנאי החיים היו איומים, ובמקום מסוים משווה אותם ז'בוטינסקי לאחד הקטעים של דנטה על הגיהנום.⁸⁰ פטרסון סיכם בקצרה:

כל היום כולו קפחה השמש עליהם בלי רחם, ולא היה להם מחסה מלבד בד אוהלים דל, והלילות היו מחניקים. זיעה קלחה מכל נקבובית שבעור, אפילו בשעת מנוחה. זכובים ויתושים הדירו שינה מעיני כולם, כי הכילות שלנו נקרעו ולא צלחו למאומה, ולא היה אפשר להחליפן.⁸¹

כשבא הקרב המכריע נותרו בפלוגה של ז'בוטינסקי שלושה קצינים ושמונים חיילים בסך הכול. ז'בוטינסקי קיבל את הפיקוד על הפעולה: כיבוש מעברת אום אל-שרט, שפתח את הדרך לבאים אחריהם. פטרסון שיבח את אופן הפעולה. ז'בוטינסקי עצמו מיעט בערך הדברים. לאשתו כתב:

לא היה שום דבר ראוי לשבח בעבודה שלנו: הקולונל עיבד את התכנית בקפידה ואנו היינו צריכים רק לבצעה. אני מתאר כאן את הפעולה רק מפני שצוינה בהודעותיו של אלנבי וגם מפני שהיה זה הניסיון הצבאי הממשי האחרון שלי: אף שעלי להודות כי בהשוואה לשירות הפטרולים שקדם לה לא היתה אלא משחק ילדים... נתתי אות שהמעברת פנויה; הקולונל טלפן למטהו של גנרל צ'ייטור, וכעבור שעה יכלו הדראגונים הראשונים לעבור את הירדן בשלום ולהתחיל בהדיפת התורכים הנסוגים מארץ הגלעד...

כך התחיל כיבושו של עבר-הירדן; את המפתח אל שערי תפס הגדוד העברי - ואחר כך הכריזו על סגירת עבר-הירדן בפני ההתיישבות העברית. אחרי חודשים אחדים ביקר בגדוד מפקד הגזרה, גנרל צ'ייטור, ולא חסך בשבחים:

78. שם, עמ' 88-92.

79. ז'בוטינסקי, 'מגילת הגדוד', בתוך: כתבים: אבטוביגריפיה, שם, עמ' 256.

80. שם, עמ' 254, 255.

81. פטרסון, עם הגדודים העברים בארץ-ישראל, עמ' 109.

...התרשמתי במיוחד מן המלאכה הטובה שעשיתם בחזית המלחה, ומן הגבורה שבה כבשתם את מעברות אום אל-שרט והבסתם את המאסף התורכי כאשר נתתי לכם את הפקודה, כי הודות לכך היה לאל-ידי להעביר את הפרשים שלי על הירדן במעברות ההיא, ובזה תרמתם תרומה של ממש לכיבוש סאלט והתותחים ושאר הציוד שנפלו בחלקנו; לכיבושה של רבת-עמון; לניתוקה של מסילת-הברזל החג'אזית ולהשמדת המחנה התורכי ה-4, דבר שסייע במידה ניכרת לניצחון הגדול שהושג בדמשק.⁸²

גם אלנבי עצמו, בהודעתו הרשמית לציבור באנגליה (ב-31 באוקטובר), הזכיר את כיבוש ראש הגשר באום אל-שרט על ידי גדוד 38, וציין לתשומת לב את הסגולות הקרביות המשובחות שגילו היחידות החדשות ביותר, הכוללות את הגדודים (היהודיים) ה-38 וה-39 של הקלעים המלכותיים.

אך בהודעה שפורסמה במצרים ובארץ-ישראל (ב-26 בספטמבר) לא הוזכר הדבר כלל. המטה הכללי העלים כל התייחסות פומבית לגדודים העבריים, ואלנבי עצמו נשא נאום בקהיר ומנה את היחידות שלחמו תחת פיקודו, אך לא הזכיר את החיילים היהודים. הוא והמטה שלו, בראשות גנרל לואיס בולס, התנכרו לגדוד העברי ולמפקדו עד הסוף, עד כדי דברי שקר. אלנבי חזר בו, כזכור, מסירובו לקיים את הבטחת מקרידי ולהקים חטיבה יהודית, ואז חזר בו שנית וטען שלא יהיו לו מספיק חיילים – סילוף בולט, נוכח המאות הרבות של החיילים היהודים שהגיעו למצרים. ז'בוטינסקי ניתח את התנהגותו של אלנבי בעניין זה וגם בכלל, וגרס שביסודו היה אלנבי אדם חלש שהושפע מכל מי שעודד אותו להאמין שהוא 'איש ברזל'. וכן לא היה ספק שעוזרו הראשי, גנרל בולס האנטישמי, שלט בו מבחינה פסיכולוגית; התברר שהקצונה הבריטית ששירתה בארץ-ישראל היתה נגועה כולה באנטישמיות עמוקה (וינסטון צ'רצ'יל קבע באוזני לוי ג'ורג' שתשעים אחוזים מהם היו אנטישמים).

כך או כך, ההתנכרות לגדוד והעלבת מפקדו נמשכו, עד שז'בוטינסקי חדל להתאפק, וב-10 באוקטובר 1918 כתב מכתב לאלנבי בכבודו ובעצמו, קודם כל על שתיקתו בעניין הגדוד העברי:

...השתיקה בהודעה הרשמית אכן תתפרש על-ידי אויבים וידידים כעדות לחולשתנו וכשלונו. אויבינו, בפרט בקרב הערבים, עולצים בגלוי ומפיצים את הפירושים המשפילים ביותר... השתיקה הרשמית בהכרח תמציא מזון ודלק לאנטישמים, שבשמחה ינצלו את ההזדמנות ויאמרו שהיהודים סרחו אפילו כאשר ניתנה להם אפשרות להילחם למען ארץ-ישראל. אנו השתתפנו... היו לנו אבדות וגם עיטורים. מדוע אין עובדה זו זוכה להכרה רשמית?

הוא 'הפציר' באלנבי שיפרסם הודעה שתתקן את הנזק ש'נגרם באי-רצון'. אין זכר לתשובה כלשהי. אולם אין ספק שהוסיפו ציון שחור לתיקו האישי.

82. שם, עמ' 186.

אך ההתנכרות לגדוד היתה רק סעיף אחד במדיניות האפליה כלפי היישוב, שהיתה טוטלית. כבר בישיבה הראשונה של ועד הצירים (ב-5 באפריל 1918), ציינו המשתתפים את היעדרה של הודעת פתיחה כלשהי מטעם ממשלת לונדון על הקמת הוועד כמכשיר ראשון למימוש הצהרת בלפור. אדרבה, הוצגו דוגמה אחר דוגמה של עוינות גלויה כלפי היישוב וכלפי הציונות ושל ביטול ההבטחה של בלפור. כאשר הושמעה בישיבת הוועד סקירה כאובה על התהום שלא תיאמן בין מדיניותה של ממשלת בריטניה ובין הכשלתה הגסה בארץ-ישראל, תירץ זאת אורמסבי-גור, הנציג הבריטי בוועד, בכך שהשלטונות הצבאיים לא קיבלו אותה השכלה בציונות שזכו לה הוא ושאר הפקידים הבריטים. אין ספק שנכון היה הדבר, אך ספק אם היה לו קשר כלשהו לכמה ממעשיו השרירותיים של הממשל. אחד הראשונים במעשים אלה היה התנהגותו של קולונל פירסון כלפי יהודי פתח-תקווה. הוא פקד עליהם לפנות את מושבתם - ונימוקו שהם חשודים בהעברת סודות לאויב הטורקי.

על מחאותיו של וייצמן, בשם ועד הצירים, השיב לו אלנבי בדברי זכות על החוק הבין-לאומי הדורש שמירה על הסטטוס קוו: 'אוישט לך כל עזרה במסגרת החוק הצבאי, אבל אם רצונך במשהו למעלה מזה, הרי עליך לפנות למר בלפור והוא יתן לקצינים שלי את ההוראות הדרושות'. וייצמן ציטט את הדברים האלה במכתבו לבלפור,⁸³ אך לא קיבל עליהם תשובה. הדיבורים על 'סטטוס קוו' היו לגלוג מר: הם כוונו נגד היהודים בלבד. בזמן מינוי מועצת עיריית יפו הוקצו שבעה מקומות לערבים ושניים בלבד ליהודים. האפליה נומקה ב'סטטוס קוו': זה היה היחס בין התושבים בזמן המלחמה. כשציינו היהודים שג'מאל פתח גירש את היהודים בכוח, לא קיבלו תשובה. בירושלים, העיר שבה היה ליהודים רוב, מינה הממשל הצבאי ערבי לראש העיר. ביפו הודיע המושל הצבאי שהשפה הרשמית תהיה ערבית. כל המסמכים הרשמיים היו בערבית - הפרה בוטה של הסטטוס קוו - עם תרגום לאנגלית בלבד. השם 'פלשתיין' תורגם לאנגלית כ'ארץ הקודש', ובשום מקום לא הופיע השם 'ארץ-ישראל'. הערבים יכלו בהחלט להתרשם שהצהרת בלפור היתה לא יותר מפליטת פה.

אך ז'בוטינסקי לא הסתפק בניחות ביקורתי כאוב על האנגלים. במכתב לדוד אידר (שמילא את מקומו של וייצמן כיו"ר ועד הצירים) גער בו ובעצמו על שלא התקוממו ולא נזעקו לנוכח המדיניות העוינת של הממשל, המעודד מסיתים ערבים ומרתיע ערבים המוכנים לשתף פעולה עם היהודים. לא היו אלה דברים בטלים. כל סקר של דעת הקהל הערבית בעת ההיא העלה שהאיבה לציונות רחוקה מלהיות נחלתו של כלל היישוב הערבי; סקרים שנערכו לאחר מכן, אפילו כעבור עשרות שנים, לאחר שנחשפו מקורות רבים יותר, ואפילו סקרים שערכו חוקרים הרוחשים ידידות לערבים, הצביעו על כך שבראש ההתנגדות עומד מעמד בעלי האחוזות (האפנדים) והיא מרוכזת בעיקר בקרב הערבים העירוניים.⁸⁴ לערבים מעטים מאוד היתה אז בכלל תודעה לאומית, והם היו קשורים אך ורק לכפר שלהם או לעיר שלהם. רוב הכפריים הערבים, שהיו עיקר האוכלוסייה, מפורסמים היו באדישותם, רגישים יותר למאויי שליטיהם, הבריטים לעת הזאת.⁸⁵

83. וייצמן, איגרות, ח, מס' 166, 13.4.1918.

84. T. E. Lawrence, *Secret Dispatches from Arabia*, London 1991, pp. 77-78, 158.

85. 'פורת, צמיחת התנועה הלאומית הערבית הפלשתינית, 1918-1929, תל-אביב 1976, עמ' 29-30.

גוף שהוקם אז בקרב הערבים: 'האגודה המוסלמית-נוצרית', ניהל מסע תעמולה חריפה ומאורגנת היטב. האגודה הקימה סניפים בכמה ערים. סניפים אלה ניסחו מכתבים ותזכירים של מחאה, שבקצתם הופיעו האשמות מגזנות ביותר נגד הגדודים, וטענו בתוקף שמאז ומעולם היתה הארץ שייכת לערבים – ובעצם הם יוצאי חלציהם של הכנענים, יושבי הארץ המקוריים – כך נרמזו באחדות מן המחאות. מחאות אלה ניתכו כמבול בעת ובעונה אחת על משרדי המושלים הצבאיים האזוריים, בחתימתם של כמה עשרות נכבדים וכמה כפריים. המושלים העבירו אותם, בכובד ראש גמור, לקצין המדיני הראשי, והוא שיגרם כדת וכדין ללונדון, בצירוף תרגומים, אך הוסיף פירוש משלו שאלו הן מחאות עממיות, מהימנות וספונטניות, המשקפות את רגשותיו ודעותיו של היישוב הערבי כולו.

יתר על כן, את רגשי האיבה שהביעו הנכבדים הערבים במחאתם נגד הצהרת בלפור ב-2 בנובמבר קידם בברכה גנרל קלייטון, הקצין המדיני הראשי באותה העת, במכתבו למשרד החוץ. הם מאפשרים, כתב ב-19 בנובמבר, 'ביטוי הרגשה שאין ספק בקיומה ואשר בלעדי כן אולי לא היתה זוכה להערכה הולמת...'⁸⁶ לאמתו של דבר – לימים התברר – כל ראשי הממשל, וכן אותו גנרל קלייטון היו מאוחדים בדעתם הסודית שיש להתנתק כליל מהצהרת בלפור. לאחר שנים, זמן רב אחרי שהנזק כבר נגרם, הודה סר וינדהם דידס – לימים המזכיר הראשי בממשל האזרחי הבריטי – באוזני חיים מרגלית קלווריסקי (מראשי היישוב), שהאגודה המוסלמית-נוצרית זכתה מלכתחילה באהדתו ובתמיכתו הכספית של הממשל הבריטי בארץ-ישראל.⁸⁷

מבול הדיווחים שהגיעו בעת ובעונה אחת ולוו באישורים בדבר האותנטיות שלהם, הפתיע את לונדון ואף הבהיל אותה, ופקידי לונדון התרשמו שהם עומדים לפני בעיה רצינית ביותר. לא עלה על דעתם שלפניהם מעשה תרמית מאורגן היטב בכספי הממשלה הבריטית (בחלקו לפחות), ובעזרת שכבת האפנדים, בעלי האחוזות הגדולים. קציני הממשל דרשו מהיהודים לשבת בשקט, לא להתבלט, לא להשמיע את 'התקווה' ולא להניף את הדגל. הם התכוונו להתיש את היהודים וגם להשפיע על הממשלה בלונדון לוותר על המדיניות הנגזרת מהצהרת בלפור.

מול ההשפעה הזאת, ומול כל יתר הגזירות וההשפלות כלפי היישוב וכלפי הגדוד, לא קם בין המשפיעים על המדיניות שום סנגור חשוב שייצג את העמדה המנוגדת. רק שניים מהם – אורמסבייגור וסייקס – הכירו את הארץ ואת התנאים השוררים בה. אורמסבייגור, שנחשב לציוני של ממש, חש עצמו לחוץ כנראה, אך סייקס הודה אמנם באוזני אהרן אהרנסון, אחרי שביקר בארץ פעם נוספת, כי ז'בוטינסקי צודק, וכי הקצינים הבריטים בארץ-ישראל חדורי אנטישמיות. ככל הנראה הוא התכוון להתערב. אך רצה הגורל ואחרי ימים מספר נפטר, קרבן למגפת השפעת שעשתה אז שמות בעולם כולו.

כל פניותיו, הפצרותיו וטיעוניו של ז'בוטינסקי שוויצמן יצא במסע הסברה בבריטניה

86. PRO/FO/371/3395/F11053/191998

87. א' אילת, 'חגא' מוחמד אמין אל-חוסייני, תל-אביב 1968, עמ' 22.

היו לשווא. ז'בוטינסקי ביקש ממנו לספר לעם הבריטי את האמת על המצב שנוצר בארץ-ישראל, המאיים על יסודות הציונות ועושה חוכא ואטלולא מהצהרת בלפור. במכתבו של ז'בוטינסקי לווייצמן (ששהה אז בלונדון) תיאר את פעולות הממשל הצבאי ואת מצוקת היישוב והחיילים היהודים (לאמתו של דבר רוב הדברים היו ידועים לווייצמן), ותגובתו למכתב היתה שז'בוטינסקי 'פסימי מדי'; הרי - כך טען - המצב הקיים יחלוף כאשר הממשל הצבאי יחלף בממשל האזרחי, והוסיף כי בארץ-ישראל 'לא נוצרים תקדימים'.⁸⁸ אין ספק שהיעדר תגובה מצד היהודים אפשרה לתעמולה הערבית להשתולל, ובעיני לונדון נחלשו התנועה הציונית ומעמדו של היישוב. גם בלפור עצמו (שהיה עדיין שר החוץ), יעץ לווייצמן למתן את ההודעות לגבי מטרות הציונות ולהרגיע את חששותיהם של הערבים. התברר שבלפור קרא את פרטי הדוחות של קלייטון. על מהימנותם של קלייטון ושל עמיתיו היה יכול ללמוד מדברי השבח שכתב וייצמן עצמו גם על קלייטון וגם על אלנבי.⁸⁹

מדוע לא פעל ז'בוטינסקי בעצמו? היתה לו אמנם גישה ל'חלונות הגבוהים' בממסד הבריטי, אבל עצם הנסיעה לבריטניה וניהול מסע נגד המדיניות של הממשל הצבאי היו כרוכים בהכרח בכיקורת על שתיקתם של וייצמן ומקורביו, דהיינו גילוי מחלוקת חריפה בצמרת הציונות. מפליאה היא שתיקתו הפומבית של וייצמן משום שהיה ידוע לו, כמו לז'בוטינסקי, שבאותן השנים, 1918-1919, היתה לבריטניה מחויבות כלפי עם ישראל, ומחויבותה - שבאה לידי ביטוי בהצהרת בלפור - היתה יכולה לשמש כלי בידי ובידי אחרים אל מול התקפות הממשל הצבאי בארץ-ישראל. הוא גם נתן לכך ביטוי:

אם תיהפך ארץ-ישראל לפרוטקטורט בריטי, ברור בהחלט שיהיה זה במידה רבה בזכותנו, בזכות התעמולה וההשפעה שלנו. אמריקה תתמוך בתביעות בריטניה רק בתנאי שארץ-ישראל תהיה יהודית.⁹⁰

אבל היתרון הזה לא נוצל, אפילו ברמיזה. בשום שלב של שהייתו באנגליה לא השמיע וייצמן את אות האזעקה. הוא לא העלה את הסוגיה שעמדה במרכז העניינים בארץ-ישראל - את הזעזועים והאכזבות שהיישוב העברי היה נתון בהם בלי הרף. אדרבה, בפגישותיו עם אישים מרכזיים בממשלה ובצבא (שאת שמותיהם פירט בדין וחשבון ארוך אל קלייטון, כ-5 בנובמבר), הנושא שבחר בו להאיר את עיניהם היה 'הקשיים המדיניים הגדולים שאלנבי וקלייטון היו צריכים להתמודד אתם'.⁹¹

כאן טמונים שורשי הקרע החמור, על הסתעפויותיו השונות, שהיה עתיד לפרוץ בין וייצמן לז'בוטינסקי. לא חלפו אלא שנתיים, וייצמן הודה עם מי היה הצדק: 'תפסתי', כך אמר,

88. וייצמן, איגרות, ט, מס' 37, הערה 8.

89. שם, מס' 135.

90. שם, 21 בינואר 1919, למרדכי בן הלל הכהן, מס' 108.

91. שם, מס' 37.

שהממשל בארץ-ישראל כך טיבו שאם לא יתקנו אותו מן היסוד הרי בסופו של דבר יגרום לנו נזק. טעות היתה זו שלא נלחמנו במצב הזה מראש. נוצרים תקדימים שיוכלו להזיק לנו מאוד במגעינו עם האנגלים, המקפידים על תקדימים.⁹²

אבל הדברים האלה נאמרו בראשית 1920, כשהנזק המרבי כבר נגרם. ז'בוטינסקי הזהיר את וייצמן, את ועד הצירים ואת אידר וסייקס מפני תוצאות השתיקה בעניין המדיניות הרשמית של בריטניה ובעניין ההתעמרות של הממשל הצבאי ביישוב היהודי. הוא ניסה להשפיע גם על ראשי היישוב – סוף-סוף, הלאו היישוב הוא שסבל מדי יום מהממשל הצבאי. עקב מעמדם כנציגי האוכלוסייה, היתה להם זכות לתת ביטוי רשמי לתלונות גם באוזני לונדון, אבל ז'בוטינסקי העלה חרס בידו. אחד מאישיה הבולטים של הקהילה בימים ההם, מרדכי בן הלל הכהן, הסביר לימים:

כל אחד מאיתנו... השלים עם המצב בעצמו וגם השפיע על אחרים להשלים. צריך להודות, שהיה בארץ-ישראל אחד, וזאב ז'בוטינסקי שמו, שאף רגע לא אבה ולא השלים עם המצב. הוא לא חדל להעיד בנו ולהזהיר אותנו, כי מרה תהיה האחרית אם נעבור בשתיקה על כל עושק וכויות קל שבקלים... זכויות אין נותנים אלא נוטלים... אבל... ראשי ועד הצירים שלנו הטיפו לנו: שקט, סבלנות וויתורים.⁹³

הכהן אולי שכח להזכיר שאף על פי שהנהלת הוועד הלאומי הסכימה, בהשפעת ז'בוטינסקי, להגיש לוועידת השלום הצעה, באמצעות וייצמן, בדבר חלקו הספציפי של עם ישראל בשלטון העתיד לקום, לא הוזכרה הצעה זו כלל בתזכיר הרשמי שהגישו וייצמן ועמיתיו ב-27 בפברואר 1919.⁹⁴

אך השתתפותו של ז'בוטינסקי בוועד הצירים לא האריכה ימים. וייצמן יצא ללונדון והטיל על ז'בוטינסקי, יחד עם אידר, לקיים את הקשר עם הממשל הבריטי. ז'בוטינסקי ידע שכל מילה במכתביו לווייצמן נקראת ונלמדת, ושתיאוריו את המדיניות האנטי-ציונית בארץ-ישראל אינם מוצאים חן בעיני הקוראים, ובראשם 'הקצין המדיני' קלייטון. פתאום פיטר וייצמן את ז'בוטינסקי מהתפקיד הזה, בלא הסבר. מתברר שקלייטון התפאר כי הוא שהמליץ על פיטוריו של ז'בוטינסקי (אידר חזר לאנגליה לפני כן, בגלל מחלה). זמן קצר לאחר מכן פרש ז'בוטינסקי מהוועד.

באביב 1919 הגיעו ה'עניינים' של חיילי הגדוד העברי לשיאם. החיילים הוצאו מכל הערים והאזורים היהודיים, ומפקד החטיבה היה אנטישמי גלוי (אלנבי מעולם לא קיים את הבטחתו של גנרל מק'רידי למנות את פטרסון למפקד החטיבה). פעם, בהיותו בגילופין, סטר לחייל אחד וצעק: 'אתה יהודי מלוכלך'. יום אחד קיבל מפקד גדוד 40 פקודה לשלוח 80 מחייליו למצרים ולקפריסין, לתפקידי שמירה. החיילים, כולם מתנדבים מארצות-הברית,

92. *The Papers of Chaim Weizmann*, Jerusalem 1984, p. 296 [להלן: וייצמן, מסמכים].

93. מצוטט בספרו של י' שטמן, זאב ז'בוטינסקי, פרשת חייו, א, תל-אביב 1956, עמ' 332.

94. וייצמן, איגרות, ט, מס' 114; וייצמן, מסמכים, א, עמ' 235.

סירבו גם לתחנוניו של הקולונל שלהם, סקוט, ונאסרו. ז'בוטינסקי נקרא להגן עליהם במשפטם, אך הצליח להביא לשחרור אחדים מהם בלבד. האחרים שוחררו לבסוף, לאחר התערבותו של פטרסון בביקור אצל לוי ג'ורג' בלונדון.⁹⁵ המערכה האישית הישירה נגד ז'בוטינסקי בצבא נפתחה ככל הנראה כבר באביב 1919. ג'ורג' קידסטון, פקיד בכיר חדש במשרד החוץ, פנה ב-2 באפריל במכתב לגנרל קלייטון וטען שהגיעו אליו ידיעות כי 'לייטננט ז'בוטינסקי... קושר קנוניות נגד ד"ר וייצמן והציונים וגורם צרות'. הוא ביקש לדווח לו מהן העובדות. קלייטון לא סיפק עובדות, והשיב לו בזו הלשון:

ז'בוטינסקי הוא מסית ובעל השקפות מתקדמות מאוד. הוא מטריד מאוד את ועד הצירים וכשהייתי בלונדון המלצתי לפני וייצמן שיקרא לו לחזור. בינתיים נשלח בחזרה לגדודו לבקשתו של ועד הצירים. לפי דעתי, מוטב שיורחק מארץ-ישראל מיד, אבל אין לנו יסוד לגרשו ומן הראוי שיעשה צעד זה על-ידי השלטונות הציוניים באנגליה.⁹⁶

זהו מברק חושפני. הוא מיוסד על כזב מובהק. ז'בוטינסקי לא נשלח בחזרה לגדודו. רק מפקדו פטרסון היה יכול לשלוח אותו בחזרה, ופטרסון לא היה עושה זאת בניגוד לרצונו של ז'בוטינסקי, בלי פקודה ממטה הצבא. משום מקור אין ראייה לדבר שקיבל פקודה כזאת במרס או באפריל 1919, או שאכן שלח את ז'בוטינסקי בחזרה. קביעה כנה יותר באה מפיו של ראש הממשל, גנרל מאני (Money), שהסביר מדוע הוא מעדיף שז'בוטינסקי ישוחרר מיד:

...הריני ממליץ בתוקף שיבוצע השחרור בדרך הרגילה. קצין זה, אף שהוא בחור טוב בהחלט, הוא נואם מדיני נלהב מאוד, ובלתי מחושב ומעין מסית, והוא גורם מבוכה ניכרת לציונים, שניתנה להם עצה להיזהר במיוחד במעשיהם ובנאומיהם בשעה זו. לא די שקל יהיה יותר לרסן את האי-זהירויות שלו אם יחדל להיות קצין אלא שגם עשויים יהיו להשפיע פחות על בני דתו, ובייחוד על החיילים היהודים, שבזמן האחרון מרבים מדי להשתתף באספות פוליטיות.

קלייטון מסר את הדרישה לשחרר את ז'בוטינסקי לאורמסבי-גור, וזה העביר אותה למשרד החוץ. במשרד החוץ פנו לקלייטון וביקשו ממנו הדרכה; אחד הפקידים הציע לפנות באופן לא רשמי להסתדרות הציונית ולשאול אם קיבלו מוועד הצירים תלונה על ז'בוטינסקי (היסוד, כביכול, לכל המהומה), שתצדיק 'מעשה כזה'.

כך נוצר, יש מאין, קשר, שנכשל במטרתו המידית. אך ההאשמות נשארו בתיקי משרד החוץ (מצאתים שם, כעבור שבועים שנה), ועקב סמכותיותו, הרעילו נגד ז'בוטינסקי אפילו נפשות ידידותיות, הטו אפילו את ידידיו נגדו. במבט לאחור, עצתם של ארבעת השחקנים בפרשה זו דומה מאוד לרביעייה באופרה קומית, שחבריה שרים או מדברים ביחד, וכל אחד

95. פטרסון, עם הגדודים העברים בארץ-ישראל, עמ' 261.

96. קלייטון לקידסטון, במשרד החוץ, PRO/FO/371/4167/105969/472/54595 מ-5 באפריל 1919.

מהם בתפקידו שלו. היעד המוצהר המשותף להם היה להשתיק את ז'בוטינסקי. מאני סבר שיהיה אפשר לנטרל אותו על ידי הוצאתו מן הצבא; אורמסביי-גור סבר שאפשר יהיה להשיג זאת על ידי השארתו בצבא. קלייטון סבר שלא יהיה אפשר לשים מחסום לפיו בארץ-ישראל, בין שיהיה בצבא ובין שיהיה מחוצה לו, ולכן יש לשלוח אותו לאנגליה; ועיקר דעתו של פקיד משרד החוץ היה למנוע את כניסתו לאנגליה.

אולם ככל הנראה לא היה קידסטון מעוניין בקנוניה נגד ז'בוטינסקי, ולא עוד אלא שהתנגד לרעיון להניח להסתדרות הציונית כאן שתחשוב שהיא יכולה לתת פקודות להעברתם של קצינים בריטים'. מלבד זאת גם לא קיבל עדיין תשובה על בקשתו לעובדות. עכשיו ביקש מעושי דברו 'לבדוק בצנעה אצל אורחנו הציוני הבא איזו צורה מיוחדת לובשות נטיות ההסתה של ז'בוטינסקי ובאיזה כיוון השקפותיו "מתקדמות"'. על כך לא קיבל תשובה או הסבר משום מקום.

השלב הסופי הגיע בקיץ, ובכישולו היה 'אשם', במידה רבה, ז'בוטינסקי עצמו. ז'בוטינסקי כתב מכתב מחאה שהשתרע על שמונה עמודים גדולים בכתב מכונה צפוף, והפנה אותו למועצת הצבא בלונדון. זה היה כתב אישום בוטה ומפורט נגד המשטר בארץ. הוא מנה את ההישגים של הגדוד ואת מעשי אי-ההכרה והעלבון – החל בסירוב לקבל מתנדבים ארץ-ישראליים, דרך מניעת השתתפותם בקרבות, העברתם ממרכזי היישוב העברי ואיסור הכניסה לירושלים, וכלה ברדיפת חיילי הגדודים הנמצאים בערים אלה. 'קורה אפילו שכאשר שוטר צבאי פוגש בקבוצת חיילים הוא מבקש מה"קלעים" את רישיונות החופשה שלהם ואינו מבקש אותם מאנשי יחידות אחרות הנמצאים עמם, צעדים הגורמים להריסת כל כבוד עצמי וגאוות יחידה אצל חיילינו'. ז'בוטינסקי המשיך ותיאר את האנטישמיות שחלחלה אל אנשי השורה בבתי החולים, ברכבות ובכל מקום אחר, ולעומתה את היחס ההוגן ואת האהדה שבהם נתקל הגדוד מצד הדיוויזיה ה'אנזאקית' (האוסטרלים והניו-זילנדים). הוא תיאר גם את האפליה, ההשפלה והפגיעה בכל תחומי החיים האזרחיים, ש'הפכו את שמה של אנגליה בארץ-ישראל לשם נרדף להפרת הבטחות'.⁹⁷

ז'בוטינסקי חזר על כתב הקטרוג גם באוזני הנהלת הוועד הזמני של היישוב. הוועד קיבל את הצעתו לשלוח לאלנבי עתירה. ד"ר אידר, שהופיע מטעם ועד הצירים, התנגד, ותקף את חיילי הגדוד בחריפות. הוא קיבל תגובה נמרצת מכן-גוריון, שתיאר את האנטישמיות בקרב קציני גדוד 39. ואילו ז'בוטינסקי אמר כי: 'ד"ר אידר... יודע את העובדות. הוא חי בארץ, והוא עצמו חזה משרו במצבנו המר ובהשפלות הנגרמות לעמנו'. ובכל זאת, הזכיר ז'בוטינסקי לאידר, הוא שלח מכתב לאלנבי, 'ראש אויבינו', ובו כתב כי 'אני מודה לך מאוד בשמם של יהודי ארץ-ישראל'.⁹⁸ אין ספק שמכתבו של ז'בוטינסקי הועבר לאלנבי. בראשית יולי כתב ז'בוטינסקי לאלנבי וביקש פגישה, בלי להודיע על כך לפטרסון, אך לא קיבל תשובה. את התשובה קיבל פטרסון, ולפיה יש לאלנבי 'יועצים משלו לענייני

97. המכתב נמצא במכון ז'בוטינסקי.

98. פטרסון, עם הגדודים העבריים בארץ-ישראל, עמ' 261.

מדיניות... ואין הוא מוכן להעניק ריאיון ללייטננט... כדי לדון בעניינים כגון אלה. זהו אותו גנרל אלנבי שערב הקרב המכריע על עזה ב־1917 לא התבייש לקבל עצות גם מיאזרה יהודי' (אהרן אהרנסון) ומקבוצת המרגלים היהודים שמסרו את נפשם למען ניצחון בריטניה.⁹⁹ זמן קצר לאחר מכן הגיעה המערכה האחרונה במסע הזה, 'הבוזי, והמנוגד לרוח האנגלית', בלשונו של פטרסון. ב־29 באוגוסט 1919 הופתע פטרסון לקבל פקודה דחופה מהמפקדה לשלוח את ז'בוטינסקי לקנטרה כדי שישתחרר מיד מהצבא. פקודה זו נגדה את תקנון הצבא, וז'בוטינסקי לא עבר על הגזרה בשתיקה. הוא שלח מחאה חריפה ופירט כל מה שעשה למען אנגליה בימי המלחמה. הוא כתב גם בלפור, אך בלפור לא היה אז בלונדון. הוא קיבל אפוא תשובה מקרוזון, ממלא מקומו, שהשיב כי אין משרד החוץ יכול להתערב בעניין של משמעת צבאית.¹⁰⁰ כעבור זמן קצר קיבל ז'בוטינסקי מכתב ידידותי מאמרי, שכתב לו כי בלא אפשרות לתקן, 'ביקש ממשרד החוץ לדאוג למתן עיטור בריטי לז'בוטינסקי, לאות הכרה על שירותיו' בהקמת הגדוד. ז'בוטינסקי לא אבה לקבל את העיטור, אך נעתר להפצרותיו של אמרי, וקיבל את העיטור MBE – 'חבר מסדר הקיסרות הבריטית'.¹⁰¹

בינתיים התרחשה גם התפתחות 'חיובית', בנסיבות משונות ואף משעשעות למדי. שני הקצינים החשובים ביותר בממשל אלנבי, גנרל קלייטון וגנרל מאני ראש הממשל החליטו שמאמציהם הגיעו לשלב שבו יש ביכולתם להעז ולהמליץ לשר החוץ לבטל את הצהרת בלפור – לא פחות. פנייתם הגיעה לידי בלפור אישית, והוא נתמלא זעם.¹⁰² התוצאה היתה הרחקתם של שני הגנרלים מארץ־ישראל.

בספטמבר 1919 מונה הקולונל ריצ'רד מיינרצהאגן, פרו־ציוני מושבע, במקומו של קלייטון, וכך הצטרף לממשל, בתפקיד הקצין המדיני הראשי, אדם שגמר אומר לעצב מדיניות חדשה. מיינרצהאגן שירת אמנם זמן קצר בלבד, אך זכה למלא מטלה אחת חשובה ביותר בתולדות התקופה.

מסע ההסתה של הערבים נמשך, ואף קיבל הד מחוזק עקב שני אירועים. 'הקונגרס הסורי הלאומי' החליט למנות את פייצל למלך סוריה, והכוונה היתה ל'סוריה הגדולה', שבכללה ארץ־ישראל. רבים מערביי הארץ הזדהו אז כסורים. ואז, ב־1 במרס 1920, אירעה הטרגדיה בתל־חי. הערבים תיארוה כקרב גדול וכניצחון כביר, שבעקבותיו נטשו היהודים את היישוב (אם כי זמנית). מיד לאחר מכן ארגנו הערבים ביפו הפגנה, נגד היהודים כמובן, אך באו אליה רק שש מאות איש. ואז ביקשו רשות מהממשל הצבאי וארגנו הפגנה שנייה, גדולה יותר, בירושלים, ובראשה רכבו על סוסייהם מושל ירושלים, סטורס, ופמלייתו.

שאלת רבים היא כיצד ייתכן שהאווירה הפרו־ציונית בלונדון התחלפה 'בן־לילה' והפכה לאדישות כלפי הממשל האנטי־ציוני בארץ־ישראל; ראשית, השתררה אווירה של 'הכושי

99. ז'בוטינסקי, איגרות, ג, מס' 77.

100. פטרסון, עם הגדודים העברים בארץ־ישראל, עמ' 214-215.

101. Member of the Order of the British Empire.

102. מכתב פרטי של רודולף זוננבורן אל משפחתו, 6.8.1919. זוננבורן היה מזכיר בוועד הצירים. (ברשותה)

האדיבה של אחייניתו, מרת אלן הירש, פיטסברג).

עשה את שלו'. שנית, רבים מהאישים הבכירים במנגנון הממשלתי שבאמצעותם פעלו וייצמן וז'בוטינסקי התחלפו (מקצתם היו מינויים זמניים לימי המלחמה, כגון אמרי ואורמסביי-גור), ואילו החדשים – לא זו בלבד שלא התמצאו בנעשה, ולא זו בלבד שאלנבי היה בחזקת גיבור לאומי (אחד הגנרלים הבריטים המעטים שהצטיירו כמבריקים במלחמת העולם הראשונה), אלא שעתה היה לורד קרוזן 'בעל-הבית' במשרד החוץ במקום בלפור הפרו-ציוני המובהק. קרוזן התנגד להצהרת בלפור מפני שלא האמין, כך טען, שניתן לממש את הציונות. קולונל מיינרצהאגן קיווה כי יוכל להשפיע על מדיניות הממשל לטובת הציונות, אבל מצא את עצמו מול קיר אטום. כארבעה חודשים אחרי הגיעו לארץ-ישראל, כתב ביומנו:

...יחיד אני כאן בין 'גויים' בתמיכתי בציונות, ואין הדבר מקל כל עיקר. רק עכשיו אני מתחיל לראות אור ורק עכשיו אני מתחיל לפנות או לבער את המכשולים המרובים שהושמו בדרכה של הציונות עליידי משרד החוץ, משרד המלחמה, אלנבי, בולס והמון דג'ירקק. מול התנגדות שכזאת זוהי עבודה ששברון-לב בצדה, ולפעמים מתעורר בי חשק לזרוק את כל זה ולשחות עם הזרם. בלי מעצור אני מביע את השקפותי באוזני כול... אבל אין די בכך בלבד להכריע צירוף של משפט קדום עקשני ורגש אנטישמי עמוק שורשים אך כבוש... הרעיון להילחם למען היהודים נגד הנוצרים ונגד עמי שלי מאוס עלי ביותר, אבל זהו שהוצרכתי לעשותו כאן במשך החודשים האחרונים.¹⁰³

מיינרצהאגן כתב עוד ביומנו שעם תחילת עבודתו כקצין המדיני הראשי התברר לו שלא עומד לרשותו שום שירות מודיעין שיספק לו אישית מידע על המתרחש 'מתחת לפני השטח'. הוא הקים אפוא רשת מודיעין משלו, וגילה מיד שאחד הקצינים הבכירים בממשל הצבאי, קולונל ווטרס-טיילור (Waters Taylor), מקיים קשרים הדוקים עם פייצל (שמלך או בסוריה), ושואף לכלול את ארץ-ישראל ב'סוריה הגדולה'. כן התגלה לו שווטרס-טיילור עומד בקשר גם עם אחד מראשי המסיתים בארץ-ישראל, האג' אמין אל-חוסייני. מיינרצהאגן גילה שגם רונלד סטורס, מושל ירושלים, מקיים קשרים עם שניהם. הוא העביר את המידע הזה לאלנבי ולעוזרו, גנרל בולס (Bols), אך אלה לא התרשמו כלל. הוא שלח אפוא את המידע במכתב 'פרטי וסודי' לקרוזן.¹⁰⁴ אחרי הפוגרום ('מאורעות 1920') שלח מיינרצהאגן לקרוזן אישית פרטים מפורשים על מעורבותו של ווטרס-טיילור בהכנות למתקפה הערבית, וכתב:

ווטרס-טיילור ראה את האג' אמין ביום רביעי שלפני חג הפסחא ואמר לו כי בחג הפסחא יש לו הזדמנות גדולה להראות לעולם שערביי ארץ-ישראל לא יסבלו את שליטת היהודים בארץ-ישראל; שהציונות אינה מקובלת לא רק על הממשל הארצישראלי אלא גם בווייטהול, ואם תתרחשנה בירושלים בחג הפסחא מהומות אלימות במידה

103. ר' מיינרצהאגן, יומן מזרח-תיכוני, 1917-1956, תל-אביב 1973, רישום מיום 31 בדצמבר 1919.

104. שם, רישום מיום 6 באפריל 1920.

מספקת הרי ימליצו גם גנרל בולס וגם גנרל אלנבי לנטוש את הבית הלאומי היהודי. ווטס-טיילור הסביר שחירות אפשר להשיג רק בכוח הזרוע.¹⁰⁵

בינתיים קמה הגנה יהודית. ביזמת פנחס רוטנברג החליטה קבוצת אישים בירושלים שיש להקים כוח מגן, והוצע להעמיד בראשו את ז'בוטינסקי. תחילה לא נענה, והסכים רק בלחצם של וייצמן ואוסישקין, בשם ועד הצירים.¹⁰⁶ יש לשער שהתנגדותו נבעה תחילה מכך שלדעתו חברי ועד הצירים היו צריכים לקבל אחריות גלויה וישירה גם על הביטחון. ואשר לבקאות ב'צבאות', היו בארץ לא מעט אנשים מנוסים מלבדו. 'עשיתי זאת', כתב ז'בוטינסקי במכתבו לשלמה הורוביץ מ-8 בדצמבר 1929, 'לפי דרישתם, על חשבונם, ומשרדיהם שימשו לי מפקדה'.

ז'בוטינסקי החל לגייס 'חיילים', בעיקר מבין חברי 'מכבי', וכשעמדו לרשותו שלוש מאות-ארבע מאות איש, פנה לראש המטה בממשל, ווטס-טיילור, וביקש ממנו – נוכח המצב כמו שהוא ראה אותו – לחלק לאנשיו נשק. התשובה, שנמסרה לאידר מפי גנרל בולס, היתה סירוב.¹⁰⁷ ספירת ה'מלאי' של נשק ההגנה (על כמה פיסות נייר ששרדו) מראה שבסך הכול היו לה שני רובים, שני כידונים ושישה אקדחים. אחרי מאמצים, ולאחר שנקנה נשק אצל סוחר ארמני ליד שער יפו, הסתכם ה'מלאי' בעשרים-שלושים רובים ואקדחים. הנשק העיקר היה אפוא מקלות...¹⁰⁸

בהיעדר מוחלט של טלפונים פרטיים, התקיים הקשר על ידי נערים מספר, בני 10 עד 14, שגויסו כאתני דגלים. ז'בוטינסקי התכוון לחלק את העיר לחמישה אזורים – העיר העתיקה ועוד ארבעה אזורים בשכונות החדשות, אך כשבאו שליחיו לעיר העתיקה כדי לקבוע את מקומן של עמדות המגן, נתקלו בהתנגדותם של התושבים היהודים. הללו לא הרשו להם להיכנס לחצרות ולבתים, משום שלדבריהם יחסיהם עם השכנים הערבים 'ידידותיים'. ז'בוטינסקי הזהיר שהאספסוף לא יבחין בין יהודים, אך לא עלה בידו לשכנעם. ז'בוטינסקי פנה לסטורס פעם נוספת וביקש נשק מגן, אך סטורס השיב שיש לו כוחות משלו די הצורך כדי לשמור על החוק והסדר, ואינו זקוק לעזרה. גם אידר פנה לסטורס, בנפרד, וקיבל תשובה דומה.

האימונים של כוח המגן התקיימו בפרברי העיר ובבית הספר 'למל'. ב-27 במרס כינס ז'בוטינסקי בבית הספר את כל הכוח, והוביל את האנשים ברחובות העיר, עד הר הצופים. שם ביצעו תרגילים, לעיני קצינים בריטים, שצפו עליהם במשקפות. לאחר מכן העיר סטורס לחבר אמריקני בוועד הצירים, ד"ר דה סולה פול, שראה את 'הצבא של ז'בוטינסקי'. ז'בוטינסקי דווקא רצה שיהיה ברור שאין כאן מתחרת, אלא יחידת מגן גלויה. כוונתו היתה גם להפית ביטחון עצמי בציבור היהודי.

105. שם, רישום מיום 26 באפריל 1920.

106. וייצמן, איגרות, ט, מס' 307.

107. מכון ז'בוטינסקי, תיק 2/19/2K1.

108. E. Gilner, *War and Hope: A History of the Jewish Legion*, I, New York 1969, p. 352.

[גילנר [אליהו גינזברג] היה סגנו של ז'בוטינסקי).

יום שישי, 2 באפריל, היה היום הראשון של חג 'נבי מוסה' המוסלמי, והמוני ערבים כננסו לירושלים כדי להשתתף בתהלוכה המסורתית אל קברו של משה, הנמצא לפי אמונתם בדרך ליריחו. הפעם לוותה התהלוכה בתזמורת צבאית בריטית ובתופעה ייחודית נוספת: אלנבי ובולס סקרו את המצעד. גם למחרת, בשבת, כיבדו השניים את המוסלמים בנוכחותם בתפילות במסגד אל-אקצא. אלנבי עוד הוסיף עידוד והתרגשות למוסלמים בהתעלמו מהעובדה שאותה השבת היתה היום הראשון של חג הפסח היהודי, ואין ספק שהדבר עודד את הפורעים שפתחו למחרת היום בהתקפה על היהודים.

לפרעות, שהחלו במורד רחוב יפו, הגיעו כחמש מאות ערבים מחברון, חמושים במקלות, בחרבות ובפגיונות. הם נופפו דגלים וסמאות תמיכה במלך פייצל. אחרי נאומי הסתה נגד היהודים ממרפסת העירייה, התנפל ההמון על עוברי אורח יהודים בשאגות 'איטבה אל יהוד', 'הממשלה עמנו' ו'יחי מלכנו פייצל'. הם החלו גם בבזות חנויות ובתים של יהודים. אף שוטר בריטי או יהודי לא נראה במקום (השוטרים היהודים נצטוו יום קודם לכן לעבור לעיר החדשה). ואז פרצו הפורעים לעיר העתיקה והמשיכו לתקוף את היהודים.

כשהגיעו אנשי ההגנה לשערי העיר העתיקה, מצאו אותם חסומים בידי יחידה יהודית של הצבא הבריטי. ז'בוטינסקי החזיר אותם לעיר החדשה, ואליה לא ניסו הפורעים אפילו לחדור. לעומת זאת, בעיר העתיקה התגוררו אז כמה חיילים מהגדוד העברי, ואלה הניסו פורעים ברירות באוויר. גם אזרחים מקומיים אחדים הושיטו יד, עלו על הגגות ושפכו שמן רותח על קבוצות פורעים. הפרעות פסקו אחרי שלושה ימים של 'משחקים' מצד סטורס של הכנסת חיילים, הוצאתם והכנסתם, וחוזר חלילה.

בשוך המהומות באה כיתת חיילים בריטים לבית שהתגורר בו ז'בוטינסקי (ששימש גם כעמדת מגן אוורית), חיפשו שם שלוש שעות, ומצאו שלושה רובים, שני אקדחים וכמאתיים וחמישים כדורים. כן נמצאו שם גם עשרים וארבעה מחברי ההגנה. תשעה עשר מהם נעצרו, והשאר הושארו במקום כדי לשמור על הנשים והילדים שהיו בבית. הנעצרים הודיעו לקצין האחראי (קפטן ג'נסון) שהנשק שייך לוועד הצירים. למחרת בבוקר ניגש הקצין למשרדי הוועד ושאל את וייצמן ואוסישקין מי המפקד של כוח ההגנה, והם אמרו לו: ז'בוטינסקי. הם שלחו שליח לז'בוטינסקי לבקשו שיקבל עליו את האחריות, וכשזה הופיע, קיבל עליו את האחריות ונעצר גם הוא.¹⁰⁹ חוסר המוסריות משתקף מתשובה זו של וייצמן ואוסישקין: ארגון ה'הגנה' היה כולו בשליטה ישירה של ועד הצירים, וז'בוטינסקי אף קיבל עליו את התפקיד על פי דרישתם המפורשת של השניים. בלי ספק, אילו אמר וייצמן לקפטן ג'נסון 'הנשק הוא שלנו', ואולי אף מוסיף כמה משפטים רלוונטיים על אחריותם לביטחון היישוב, לא היה הקצין מעז לעצור את יושב ראש ועד הצירים, שמונה על ידי ממשלת בריטניה. אילו העז, היה מעורר מהומה כזאת בציבור ובפרלמנט הבריטיים, עד שהיה מסכן את קיום הממשל כולו.

109. פירוט אירועי הימים ההם נמצא בספר תולדות ההגנה (בעריכת ש' אביגור, ב"צ דינור, י' סלוצקי), כרך א חלק ב, תל-אביב 1954, עמ' 609-614, 922-924.

ביישוב פשו המבוכה והחרדה ותחושה הבגידה של הבריטים. הושמעו מחאות ונכתבה ביקורת חריפה בעיתונות, בעיקר בשבועוני מפלגות הפועלים. הפועל הצעיר קלע למטרה: הוא כינה את הפוגרום (ב־12 באפריל) 'התעללות בכוונה', ו'אינטריגה פוליטית מאורגנת'. אבל אז הפכה החרדה לתקווה חדשה: השתפכות של אהבה גדולה לז'בוטינסקי: תמונתו הוצגה לראווה בכל פינות העיר והוצאה למכירה בחנויות, שם הוחרמו רבות מהן בידי שוטרים בריטים... מותר לשער שמכאן נבעה ההחלטה של הממשל הצבאי להיפטר מהאיש הפופולרי מדי. מתוכן המשפט שנוהל נגדו ומצורת ניהולו אפשר להסיק שמלכתחילה היתה הכוונה להרחיק את ז'בוטינסקי מהארץ, ושהתוצאה הזאת נקבעה מראש. המשפט נפתח ב־12 באפריל, חמישה ימים לאחר שז'בוטינסקי נעצר. חמש האשמות היו בכתב האישום: שתיים עסקו בשני הרובים, באקדחים ובמאתיים וחמישים הכדורים, וכן ההאשמות הדמיוניות הבאות:

כי, מתוך עבירה על סעיפים 45 ו־56 של חוק העונשין העותומני, זיין תושבים של ארצות עותומניות איש כנגד רעהו, מתוך מזימה זידונית לגרום שוד, ביוזה, חורבן הארץ, רציחות הדדיות וכו', וכי כתוצאה מפעילות זו אירעו הפרעות סדר. כי, מתוך עבירה על סעיף 58 של חוק העונשין העותומני, קשר קשר עם יותר משני אנשים, מתוך כוונה נתעבת ומזימה זידונית לגרום לביצועם של הפשעים שהוזכרו בהאשמה 3. כי, מתוך עבירה על סעיף 58 של חוק העונשין העותומני, נודע לו על החוקת מכשירי הרס בירושלים, דהיינו – שלושה רובים ושני אקדחים – והוא, מתוך מזימה זידונית ובלא הצדקה מספקת, נמנע מלהודיע על כך לממשלה, בין במישרין ובין בעקיפין.¹¹⁰

הואיל וגיבוב המילים הזה הוצג לפניו במפתיע, ביקש דחייה של יום כדי להכין את הגנתו, לבוא בדברים עם עדים, לשכור עורך דין. כל בקשותיו אלו נדחו. הסתיים יום המשפט; שמיעת הטעונוס החלה למחרת בבוקר, וז'בוטינסקי נאלץ לנהל בעצמו את הסנגוריה שלו. אחרי ככלות הכול, הוסמך למשפטים ברוסיה; וכך, בלי ספק בעזרתו של העורך דין הצעיר מרדכי עליאש, פתח בלימוד זכות על עצמו בסבר מקצועני קר מזג. הוא העלה מיד שתי שאלות יסוד בנוגע לכללי הנוהל הצבאי. על פי כללים אלה, צריך היה להכליל בכתב האישום את תיאורו כלוטננט־כבוד, אלא שלא עשו כן; וצריך היה לשאול אותו אם הוא מתנגד לאיזה מן השופטים, אלא שלא שאלו אותו.

עדי התביעה היו קפטן ג'נסן ורוגלד סטורס, ותו לא. אף לא אחד מהם לא אמר כמונן מילה אחת שהיה בה כדי לאשש את ההאשמות הנוראות. בשלושת הסעיפים הנזכרים הסתבך סטורס בשקר טיפשי: הוא טען שלא ידע מראש על קיום ההגנה. הוא שכח שביום התרגיל שביצע ז'בוטינסקי בחוצות העיר אמר לחבר ועד הצירים שראה את הצבא של ז'בוטינסקי. ואז הביא ז'בוטינסקי את עדי הסנגוריה: ד"ר רובינוב, מנהל 'הרסה', העיד שביקש מז'בוטינסקי להקצות אנשים לשמירה ליד בית החולים, והעד העיקרי – ווטרס־טיילור! ז'בוטינסקי לא

110. שכטמן, זאב ז'בוטינסקי, פרשת חייו, א, עמ' 348-349.

ידע כמובן על חלקו של זה בארגון הפרעות,¹¹¹ והנה הוא מופיע כעד מטעם ההגנה. ווטרכס-טיילור קבע בתוקף שאינו סבור כי ז'בוטינסקי הוא 'אדם המסוגל להקים ארגון מתוך כוונה להביא לידי שוד, ביזה וכו' וכו', כאמור בכתב האישום. בתכלית ההיגיון הוסיף כי 'אילו סבר שהנאשם הוא אדם המסוגל לכוונה המיוחסת לו, היה אוסר אותו זה כבר'. גם הוא הוסיף ושיבח את עברו של ז'בוטינסקי בימי המלחמה, והוסיף שנכח כמאזין בכמה מהרצאותיו.

יש הסבר רציונלי להתנהגותו (הידידותית פתאום) של ווטרכס-טיילור, ואף לזו של סטורס, שהביע דעה חיובית ביותר על ז'בוטינסקי: שניהם ידעו מראש מה יהיה גור הדין המרושע. אחרי מראית עין של חמישה ימי דיונים בהכרעת הדין, קבע בית הדין שז'בוטינסקי אשם בסעיפים ה'כבדים'; הוא נדון לחמש עשרה שנות מאסר עם עבודת פרך, ולאחר מכן יוגלה מארץ-ישראל. תשעה עשר הצעירים נדונו לשלוש שנות מאסר.

אף על פי כן העלו את ז'בוטינסקי ואת פקודיו הצעירים מיד על רכבת, אך לא כדי להעביר אותם לכלא עכו, אלא למצרים. מדוע למצרים? אפשר רק לנחש. הסברה המתקבלת ביותר על הדעת היא שלמעשה רצו להגלות אותו מיד למקום כלשהו באפריקה, מרוחק ככל האפשר ממרכזי יהודים, ושאינו ממנו קשר קל עם העולם. ז'בוטינסקי ניצל ברגע האחרון. הידיעה על גור הדין הממה את היישוב. למחרת היום פרסם הארץ מוסף מיוחד ובו כתב:

מראשית הבוקר נדמו חיי היהודים בירושלים, בעיר ובכל השכונות, לאות אבל ומחאה לאומית. כל החנויות והמחסנים סגורים, כל המוסדות, כל בתי העבודה, כל בתי-הספר והשיבות, כולם בלי יוצא מן הכלל סגורים. גם עגלון יהודי לא ייראה ברחוב. שבת מייקה וממכר, קול התורה והדעת: גם העיתונים העבריים אינם יוצאים היום. הכל נעשה בלי כפייה כל שהיא. הרגישה היהדות הירושלמית את עלבונה, את כל אשר נעשה לה וליהדות העולמית בימים האחרונים, והיא כולה מאוחדת באסון ובאופן הביטוי של מחאתה. המחאה היא אילמת. אין קול ואין רעש. איש איש מתבודד בביתו, נושא את יגונו, כובש את סערת רוחו. גדול הכאב, איום העלבון.¹¹²

והפועל הצעיר כתב:

החיים בירושלים קשים מנשוא... יותר מאשר אחרי הפרעות בקישינב. שם בא אחרי כן משפט – ולא שפטו מי שקם להגן על עצמו, על אשתו וילדיו.¹¹³

הרעש שקם באנגליה בעקבות פסק הדין היה מהמם לא פחות. הוא הקיף את העיתונות כולה, ובבית הנבחרים המטירו על הממשלה ברד של שאילתות מכל העברים.¹¹⁴ הלחץ

111. מיינרצהאגן דיווח לקרוזן, יומיים אחרי המהומות, שווטרס-טיילור אמר למוסא כאום פחה, ראש עיריית ירושלים, כי 'אני נתתי לכם הזדמנות נאה; חמש שעות היתה ירושלים בלי הגנה צבאית. אני קיווית שאתם תנצלו את ההזדמנות, אבל נכשלתם'; מיינרצהאגן, יומן מזרח-תיכוני, 1916-1956, עמ' 74.

112. הארץ, 13.4.1920.

113. 20.4.1920.

114. Hansard (הפרוטוקולים של הפרלמנט הבריטי) מתאריכים 14, 27, 28 ו-29 באפריל 1920.

בפרלמנט היה כה כבד, והערות חברי הפרלמנט היו כה בוטות, עד ששר המלחמה, וינסטון צ'רצ'יל, לא חיכה אפילו להסבריו של אלנבי (שלא הגיעו כלל, כנראה), והודיע אחרי יומיים שהעונש שהוטל על ז'בוטינסקי הופחת לשנה אחת, ועונשם של הצעירים – לשישה חודשים.¹¹⁵ נראה שההודעה הגיעה לאלנבי בשעה שהרכבת עם ז'בוטינסקי הגיעה כבר לקנטרה; אחרי לינת לילה בבית מעצר בקנטרה הוחזרו האסירים לרכבת שנסעה צפונה, ו'שוכנו' במבצר עכו.

לא היתה יכולה להימצא הוכחה ברורה ומובהקת יותר לצדקת דרישותיו של ז'בוטינסקי במשך כל שנת 1919 שיש להזעיק את דעת הקהל ולהתריע על העוולות של הממשל הצבאי בארץ ישראל. אותה שעה היו עדיין בעיתונות ובפרלמנט הבריטי כוחות פרו-ציוניים ואף אוביקטיביים, שהיה בכוחם לסכל את המזימות של הקצונה האנטישמית. בד בבד, כמוכן, עשו את שלהם גם הדיווחים הפרטיים של מיינרצהאגן אל קרוון. התוצאה היתה סופו של הממשל הצבאי ומינויו של מושל אזרחי – הלוא הוא סר הרברט סמואל, היהודי והציוני. התנהגותו של ויצמן היתה מוזרה. בראיונות לעיתונות מיד לאחר גזר הדין לא גילה אפילו ברמז שלו-עצמו היה קשר לארגון ה'הגנה'. הוא שיבח אמנם את ז'בוטינסקי בנימה מתנשאת, ותיאר אותו כ'צעיר הזה', ומחה על גזר הדין, אבל הוסיף מיד אַמרה שהיתה עשויה דווקא לעודד את השופטים הבריטים: 'מבחינה טכנית', כך אמר, 'אין ספק שהוא [ז'בוטינסקי] אשם',¹¹⁶ ואולי משום כך לא דרש לשחרר את ז'בוטינסקי מיד מהכלא. ואולי משום כך גם מאות הגופים שהיו סניפים של ההסתדרות הציונית ומחו חריפות על גזר הדין לא השמיעו כל דרישה רשמית לשחרר את ז'בוטינסקי מיד...

הרברט סמואל נכנס לתפקידו והכריז מיד על חנינה: ז'בוטינסקי ותשעה עשר פקודיו ישוחררו, וכן ישוחרר מרדכי מלכה, תושב העיר העתיקה שלמזלו היה ברשותו רובה. הוא פצע ערבי שניסה להרגו ונדון לחמש עשרה שנות עבודת פרך. ב-12 ביולי הגיעו כל חבורת האסירים לירושלים, לחגיגת הענק שערכו להם יהודי ירושלים.

אך גם גלי החמימות העזים שהגיעו אל ז'בוטינסקי מיהודי ירושלים ומהיישוב כולו, ואף מיהדות העולם וממאמרי אהדה בעיתונות בריטניה ואמריקה, שבהם החלו לכנות אותו 'גריבלדי היהודי',¹¹⁷ לא הסיטו אותו מהחלטתו להביא למחיקת ה'משפט' המזוויע מעל דפי ההיסטוריה בהודמנות הראשונה. הוא נסע ללונדון והגיש למשרד החוץ תזכיר מפורט, ובו דרש שמועצת הצבא תענין מחדש בכל המשפט באמצעות המוסד המשפטי שלה.

כשנדע לאלנבי על הדרישה, נתמלא זעם ודרש למנוע דיון כזה, אבל קרוון, שירש סוף-סוף את בלפור, וכן הרדינג, המנהל הוותיק של משרד החוץ, עמדו על זכותו של ז'בוטינסקי. התוצאה היתה ניצחון מלא: כל סעיפי האישום נמחקו – תוך ניתוח קטלני של ניהול

115. PRO/CAB, 14.4.1920.

116. ראוי: *Manchester Guardian* מיום 26.4.1920.

117. שם, גיליון 3.5.1920.

ז'בוטינסקי, הגדוד העברי וראשית ה'הגנה'

המשפט כולו, לבד מהטענה שז'בוטינסקי החזיק אקדה. בעקבות מחיקת סעיפי האישום נעלמו גם ההרשעה וגזר הדין כלא היו.

* * *

ביבליוגרפיה

ספרים בעברית

- אהרנסון אהרן, יומן (בעריכת יוסף אפרתי), תל-אביב 1970.
אילת אליהו, האג' מוחמד אמין אל-חוסייני, תל-אביב 1968.
בר זוהר מיכאל, בן-גוריון, א, תל-אביב 1975.
וייצמן חיים, איגרות, ירושלים תשל"ז, ז: אוגוסט 1914-נובמבר 1917; ה: נובמבר 1917-
אוקטובר 1918; ט: אוקטובר 1918-יולי 1920.
ז'בוטינסקי זאב, איגרות, ב: 1914-1918, ירושלים תשנ"ה.
איגרות, ג: 1918-1922, ירושלים תשנ"ו.
'סיפור ימי', 'מגילת הגדוד', בתוך: כתבים: אבטוביוגרפיה, ירושלים תש"ז.
טולקובסקי שמואל, לקראת הצהרת באלפור ובעקבותיה - יומן ציוני מדיני, לונדון
1915-1919, ירושלים תשמ"א.
פורת יהושע, צמיחת התנועה הלאומית הערבית הפלשתינית, 1918-1929, תל-אביב 1976.
פטרסון ג'ון הנרי, עם הגדודים העברים בארץ-ישראל, ירושלים תרפ"ט.
שכטמן יוסף, זאב ז'בוטינסקי - פרשת חייו, ב, תל-אביב תשט"ז.
ספר תולדות ההגנה (בעריכת שאול אביגור ואחרים), כרך א חלק ב, תל-אביב 1954.

עיתונים וכתבי עת עבריים

הארץ
הפועל הצעיר
המשקיף
מערכות

עיתונים וכתבי-עת בידיש

מורגען זשורנאל (ניו-יורק)

ספרים באנגלית

British Foreign Policy Documents (BFPD), Rohan Butler & E. L. Woodward (eds.),
Ser. 1.

Friedman Isaiah, *The Question of Palestine, 1914-1918*, New York 1973.

Gilner Elias, *War and Hope: A History of the Jewish Legion*, New York 1969.

Lawrence T. E., *Secret Dispatches from Arabia*, London 1991.

Meinertzhagen Richard, *Middle East Diary, 1917-1956*, London 1959.

(חלקים מהספר תורגמו לעברית בידי אהרן אמיר: יומן מזרח-תיכוני, 1956-1917, תל-
אביב 1973).

Tuchman Barbara, *The Guns of August*, New York 1963.

Reinharz Jehuda, *Chaim Weizmann*, Vol. 1: *The Making of a Zionist Leader*, New
York 1984; Vol. 2: *The Making of a Statesman*, New York 1993.

Weizmann Chaim, *Papers of Chaim Weizmann*, Jerusalem 1984, 2 Vols.

Wilson Trevor (ed.), *The Political Diaries of C. P. Scott*, London 1970.

עיתונים וכתבי עת אנגליים

Jewish Chronicle

Manchester Guardian

The Times